

ზიგმუნდ ფროიდი

მასების ფსიქოლოგია
და მე - ს ანალიზი

გამომცემლობა „გეო“
თბილისი – 2013

UDC (უაკ): 159.923

ფ - 953

ზიგმუნდ ფროიდი – მასების ფსიქოლოგია და მე - ს ანალიზი. გამომცემლობა „გეო“, თბილისი, 2013, 119 გვ.

მასების ფსიქოლოგია და მე - ს ანალიზი - ზიგმუნდ ფროიდის ერთ - ერთი ყველაზე ცნობილი შრომა - ითვლება მის პარადოქსულ ნაწარმოებად, რადგან სწორედ აქ „ფსიქოანალიზის მამა“ გამოდის არა როგორც ფსიქოანალიტიკოსი, არამედ როგორც კლასიკური ფსიქოლოგი. ფროიდი ამ ნაშრომში იკვლევს ადამიანის შინაგანი სამყაროს არა მარტო პიროვნულ, არამედ სოციალურ ასპექტებსაც და მისი მსოფლშეგრძნების ფარულ, სიდრმისეულ მოტივებს.

წიგნი განკუთვნილია მკითხველთა ფართო წრისათვის.

მთარგმნელები: ნინა თურმანიძე, ლაშა ბულია
რედაქტორი: აკადემიკოსი თამაზ თურმანიძე

© საავტორო უფლებები დაცულია

ISBN 978-9941-0-5964-3

I. შესავალი

ინდივიდუალურ ფსიქოლოგიას და სოციალურ ფსიქოლოგიას (ან მასების ფსიქოლოგიას) შორის დაპირისპირებულობა, რომელიც ერთი შეხედვით მეტად მნიშვნელოვანი გვეჩვენება, საგულდაგულო კვლევების დროს თითქმის მთელ თავის სიმწვავეს ჰკარგავს. თუმცა ინდივიდუალური ფსიქოლოგია ორიენტირებულია ცალკე ადამიანზე და იკვლევს იმ გზებს, რომლებითაც ის მიისწრაფის საკუთარი ლტოლვების დაკმაყოფილებისკენ, მას მხოლოდ იშვიათად, გარკვეულ განსაკუთრებულ პირობებში, შეუძლია მხედველობაში არ მიიღოს ამ ინდივიდის ურთიერთობები სხვა ინდივიდებთან. ერთი ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში სხვა ადამიანი ყოველთვის ფასდება როგორც იდეალი, როგორც ობიექტი, როგორც თანამზრახველი ან როგორც მოწინააღმდეგე, და ამიტომ ინდივიდუალური ფსიქოლოგია თავიდანვე იმავდროულად წარმოადგენს სოციალურ ფსიქოლოგიასაც ამ სიტყვის ფართო, მაგრამ სრულიად დასაბუთებული მნიშვნელობით.

ინდივიდის ურთიერთობა მშობლებთან, ძმებთან და დებთან, საყვარელ ობიექტთან, მასწავლებელთან და ექიმთან, ე.ი. ყველა ის ურთიერთობა, რომელიც აქამდე უპირატესად ფსიქოანალიტიკური კვლევის საგნად ითვლებოდა, შეიძლება შეფასდეს როგორც სოციალური ფენომენი, და ამ შემთხვევაში ეს ურთიერთობები დაპირისპირებულნი აღმოჩნდებიან სხვა ცნობილ, ეგრეთ წოდებულ ნარცისულ პროცესებთან, რომელთა დროსაც ლტოლვების დაკმაყოფილებაზე სხვა ადამიანები გავლენას ვერ ახდენენ. შესაბამისად სოციალურებსა და ნარცისულებს (ბლეიერი, ალბათ იტყოდა, აუტისტურებს) შორის დაპირისპირებულობა სულიერი აქტებით მიეკუთვნება ინდი-

ვიდუალური ფსიქოლოგიის სფეროს და არ გამოდგება იმისთვის, რათა ის განვაცალკევოთ სოციალური ფსიქოლოგიისგან ან მასების ფსიქოლოგიისგან.

მშობლებთან, ძმებთან და დებთან, შეყვარებულთან, მეგობართან, მასწავლებელთან და ექიმთან ზემოთხსენებულ ურთიერთობებში ინდივიდზე გავლენას ახდენს მხოლოდ ერთი ან ძალიან ცოტა ადამიანი, რომელთაგან თითოეულს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მისთვის. სოციალურ ფსიქოლოგიაზე ან მასების ფსიქოლოგიაზე საუბრის დროს, ჩვეულებად იქცა ყურადღება არ მიაქციონ ამ ურთიერთობებს და კვლევის საგნის სახით გამოყონ ბევრი იმ ადამიანის ერთდროული გავლენა ინდივიდზე, რომლებთანაც ის რაღაც ერთი გარკვეული ურთიერთობით არის დაკავშირებული, მიუხედავად იმისა, რომ სხვა მრავალ ურთიერთობაში ინდივიდი მათთვის შეიძლება უცხო იყოს. ამგვარად მასების ფსიქოლოგია ცალკე ადამიანს განიხილავს როგორც ტომის, ხალხის, კასტის, კლასის, ინსტიტუტის წევრს ან როგორც ადამიანთა ბრბოს შემადგენელ ნაწილს, რომელიც გარკვეული დროით განსაზღვრული მიზნისთვის ორგანიზდება მასაში. მას შემდეგ, როცა ეს ბუნებრივი კავშირი გაწყდება, ამ განსაკუთრებულ პირობებში წარმოქმნილი მოვლენები შეიძლება შეფასდეს როგორც განსაკუთრებული, სოციალური ლტოლვის გამოსახვა - *herd instinct, group mind*¹, - რომელიც შემდეგ არ იშლება და სხვა სიტუაციებში არ ვლინდება. მაგრამ, ჩვენ უფლება გვაქვს გამოვთქვათ საწინააღმდეგო მოსაზრება, რადგან ძნელია რაოდენობრივ მომენტს მივანიჭოთ ისეთი დიდი მნიშვნელობა, რომ მან ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში თავისთავად შეძლოს ახალი ლტო-

¹ ჯოჯური ინსტიქტი, ჯგუფური გონება (ინგლისურად).

ღვის გამოღვიძება, რომელიც წინააღმდეგ შემთხვევაში უმოქმედო იქნებოდა. ყურადღება უნდა მივაქციოთ ორ სხვა შესაძლებლობას: სოციალური ლტოლვა შეიძლება არ იყოს პირველადი, ის შემდეგ შეიძლება დაიშალოს და მისი ფორმირების ჩანასახები შეიძლება ვიპოვოთ უფრო ვიწრო წრეში, მაგალითად, ოჯახში.

მასების ფსიქოლოგია, მიუხედავად იმისა, რომ ის იმყოფება თავისი ჩამოყალიბების პროცესის დასაწყისში, მოიცავს უამრავ ცალკეულ პრობლემას და მკვლევარების წინაშე აყენებს ბევრ, ამჟამად ჯერ კიდევ დაუხარისხებელ ამოცანებს. მხოლოდ მასური წარმონაქმნების სხვადასხვა ფორმების დაჯგუფება და მათ მიერ ფსიქიკური ფენომენების გამოვლენის აღწერა საჭიროებს არც თუ ისე მცირე ხარჯებს, რაც დაკავშირებულია დაკვირვებასთან და გამოსახვასთან, და მათ უკვე შექმნეს მდიდარი ლიტერატურა. ის ვინც ამ მცირე სამუშაოს შეადარებს მასების ფსიქოლოგიის მოცულობას, უფლება ექნება ჩათვალოს, რომ აქ განხილულია მთელი მასალის მხოლოდ რამდენიმე საკითხი. ჩვენ შევჩერდებით მხოლოდ ზოგიერთ საკითხებზე, რომლებიც განსაკუთრებით საინტერესოა ღრმა ფსიქოანალიტიკური ანალიზისთვის.

II. მასის სულის გამოსახვა ლე ბონის მიერ

მასის სულის განსაზღვრის ნაცვლად, უფრო მიზანშეწონილად მიმაჩნია მივუთითო მოვლენების არეზე და მისგან გამოვყო ზოგიერთი განსაკუთრებით გასაოცარი და დამახასიათებელი ფაქტი, და მათზე დაყრდნობით კვლევა დავიწყო. ჩვენ რაიმე მიზანს მივალწევთ, თუ მივმართავთ ციტატებს ლე ბონის წიგნიდან „მასების ფსიქოლოგია“², რომელიც დამსახურებული პოპულარობით სარგებლობს.

კიდევ ერთხელ გავარკვიოთ საქმის არსი: თუ ფსიქოლოგია, რომლის კვლევის საგანს წარმოადგენს ინდივიდის მიდრეკილებები, ლტოლვები, მოტივები და განზრახვები მის მოქმედებებამდე და საკუთარ ახლობლებთან ურთიერთობებამდე, ბოლომდე გადაწყვეტდა საკუთარ ამოცანას და გამჭვირვალეს გახდიდა ამ ურთიერთკავშირებს, მაშინ ის მოულოდნელად აღმოჩნდებოდა ახალი გადაუწყვეტავი ამოცანის წინაშე. მან უნდა ახსნას ის გასაოცარი ფაქტი, რომ ეს მისთვის გასაგები ინდივიდი გარკვეული პირობის დროს სხვანაირად გრძნობს, ფიქრობს და მოქმედებს, ვიდრე ეს მისგან მოსალოდნელი იყო, და ამ პირობას წარმოადგენს ინდივიდის ჩართულობა ადამიანების ბრბოში, რომელმაც შეიძინა „ფსიქოლოგიური

² თარგმნა დოქტორმა რუდოლფ აისლერმა, მეორე გამოცემა, 1912. (ფრანგული ორიგინალური გამოცემის სახელწოდებაა: „*Psychologie des foules*“, 1895. ლე ბონის მიერ გამოყენებული სიტყვის „*foule*“-ს და ასევე მაკდუგალის „*group*“-ის თარგმნისთვის ფროიდი იყენებს ტერმინს „მასა“. გაურკვევლობის თავიდან აცილების მიზნით, აუცილებელია ავლნიშნოთ, რომ თვით მაკდუგალი ლე ბონის „*foule*“-ს თარგმნისთვის იყენებს სიტყვა „*crowd*“-ს და მოჰყავს განსხვავება „*crowd*“-სა და უფრო ნაკლებად ცნობილ „*group*“-ს შორის).

მასის” თვისებები. რა არის ეს „მასა”, როგორ იძენს ის იმ უნარს, რომლითაც გადამწყვეტ გავლენას ახდენს ინდივიდის სულიერ ცხოვრებაზე და რა არის სულიერი ცვლილება, რომელსაც ის ინდივიდს თავს ახვევს?

ამ სამ კითხვაზე პასუხის გაცემა წარმოადგენს მასების თეორიული ფსიქოლოგიის ამოცანას. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამოცანის გადაწყვეტისთვის სწორი იქნებოდა მესამე შეკითხვიდან დაწყება. სწორედ ინდივიდის შეცვლილ რეაქციაზე დაკვირვება იძლევა მასალას მასების ფსიქოლოგიისთვის; ყოველი ახსნის მცდელობას წინ უნდა უსწრებდეს იმის აღწერა, რაც უნდა აიხსნას.

მე მომყავს ლე ბონის სიტყვები. ის წერს: „ყველაზე უცნაური ფსიქოლოგიურ მასაში შემდეგია: როგორნიც არ უნდა იყვნენ მისი შემადგენელი ინდივიდები, როგორი მსგავსი ან განსხვავებულიც არ უნდა იყოს მათი ცხოვრების წესი, საქმიანობა, ხასიათი, ან გონებრივი განვითარება, ერთი უბრალო გარემოების გამო - მასაში საკუთარი თავის გარდაქმნით - ისინი კოლექტიური სულის მფლობელები ხდებიან, რაც მათ აიძულებს სრულიად სხვაგვარად იგრძნონ, იფიქრონ და იმოქმედონ, იმასთან შედარებით, როცა ყოველი მათგანი ცალ-ცალკე გრძნობდა, ფიქრობდა და მოქმედებდა. არსებობენ ისეთი იდეები და გრძნობები, რომლებიც მხოლოდ მასაში გაერთიანებულ ინდივიდებთან ვლინდება ან მოქმედებებად გარდაიქმნება. ფსიქოლოგიური მასა - იმ ჰეტეროგენული ელემენტებისგან შემდგარი დროებითი არსებაა, რომლებიც წამიერად შეუერთდნენ ერთმანეთს, იმის მსგავსად, როგორც ორგანიზმის უჯრედები შეერთების გამო წარმოქმნიან ახალ არსებას სრულიად განსხვავებული თვისებებით, იმ თვისებებთან შედარებით, რომლებიც გააჩნდა ცალკეულ უჯრედს”.

საკუთარ თავს უფლებას მივცემთ ლე ბონის თხრობა შევწყვიტოთ ჩვენი კომენტარებით და გამოვთქვათ შენიშვნები: თუ ინდივიდები მასაში დაკავშირებულები არიან როგორც ერთი მთლიანი, მაშინ უნდა არსებობდეს რაღაც ისეთი, რომელიც მათ ერთმანეთთან აკავშირებს, და ეს დამაკავშირებელი რგოლი შეიძლება იყოს სწორედ ის, რაც დამახასიათებელია მასისთვის. მაგრამ ლე ბონი ამ შეკითხვას არ პასუხობს; ის განიხილავს მხოლოდ ინდივიდის ცვლილებას მასაში და მას დაწვრილებით აღწერს გამონათქვამებში, რომლებიც ეთანხმებიან ჩვენი სიღრმისეული ფსიქოლოგიის ძირითად ჰიპოთეზებს.

„მასის კუთვნილ ინდივიდსა და იზოლირებულ ინდივიდს შორის განსხვავებულობის ხარისხის დადგენა ადვილია, მაგრამ უფრო ძნელია ამ განსხვავების მიზეზების გამოაშკარავება“.

„იმისათვის, რომ ნაწილობრივ მაინც გამოვავლინოთ ეს მიზეზები, უპირველეს ყოვლისა უნდა გავიხსენოთ ფაქტი, რომელიც დადგენილია თანამედროვე ფსიქოლოგიის მიერ, კერძოდ ის, რომ არა მარტო ორგანულ ცხოვრებაში, არამედ ინტელექტუალურ ფუნქციებშიც გადამწყვეტ როლს თამაშობენ არაცნობიერი ფენომენები. ცნობიერი სულიერი ცხოვრება წარმოადგენს მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილს არაცნობიერ ფსიქიკურ ცხოვრებასთან შედარებით. ყველაზე ფაქიზ ანალიზს და ყველაზე მკაცრ დაკვირვებას სულიერი ცხოვრების ცნობიერი მოტივების მხოლოდ მცირე რაოდენობის აღმოჩენა შეუძლიათ. ჩვენი ცნობიერი ქცევები გამომდინარეობს არაცნობიერი სუბსტრატიდან, რომელიც შექმნილია, კერძოდ, მემკვიდრეობის გავლენით. ეს სუბსტრატი შეიცავს წინაპრების ურიცხვ კვალს, რომლებიდანაც რასის სული იქმნება. ჩვენი ქცევების აღიარებული მოტივების უკან, უეჭველად, დგას

საიდუმლო მიზეზები, რომლებსაც არ ვაღიარებთ, ხოლო მათ უკან იმალებიან უფრო მეტი საიდუმლოებები, რომლებიც თვით ჩვენთვისაც კი უცნობები არიან. ჩვენი ყოველდღიური ქცევების უმრავლესობა წარმოადგენს მხოლოდ ფარულ, ჩვენ მიერ შეუმჩნეველი მოტივების შედეგს”.

ლე ბონის აზრით მასაში ხდება ცალკეული ადამიანების ინდივიდუალური მიღწევების წაშლა და ამასთან ერთად ქრება მათი თავისებურებები. წინა პლანზე წამოიწევს რასის არაცნობიერი, ჰეტეროგენული იძირება ჰომოგენურში. ჩვენ ვიტყვით, რომ ინგრევა, უძლურდება ფსიქიკური ზედნაშენი, რომელიც ცალკეულ ადამიანებში სხვადასხვანაირად არის განვითარებული, და შიშვლდება (მოქმედი ხდება) ყველა ადამიანის ერთგვაროვანი არაცნობიერი საძირკველი.

ასეთი სახით ყალიბდება მასის შემადგენელი ინდივიდების საშუალო ხასიათი. მაგრამ ლე ბონი თვლის, რომ ისინი ახალ თვისებებსაც ამჟღავნებენ, რომლებსაც აქამდე არ ფლობდნენ, და ამის მიზეზს ეძებს სამ სხვადასხვა მომენტში.

„ამ მიზეზებიდან პირველი იმაში მდგომარეობს, რომ მასაში ინდივიდი მხოლოდ თავისი სიმრავლის ფაქტის გამო იძენს უძლეველი ძალის გრძნობას, რომელიც მას საშუალებას აძლევს მიეცეს ლტოლვებს, რომლებსაც, მართოდ დარჩენილი, აუცილებლად მოთოკავდა. ახლა კი, მას ამისთვის ნაკლები საბაზი ექნება, რადგან ანონიმურობისა და ასევე მასების უპასუხისმგებლობის დროს პასუხისმგებლობის გრძნობა, რომელიც ინდივიდს ყოველთვის აკავებდა, სრულიად ქრება”.

ჩვენი თვალსაზრისით ნაკლები მნიშვნელობა უნდა მივანიჭოთ ახალი თვისებების გამოჩენას. საკმარისი იყო გვეთქვა, რომ ინდივიდი მასაში ხვდება ისეთ პირობებში,

რომლებიც მას საშუალებას აძლევენ თავიდან აიცილოს თავისი არაცნობიერი ლტოლვების განდევნა. თითქოს ახალი თვისებები, რომლებსაც ის მაშინ ამჟღავნებს, - მხოლოდ გამოვლენაა ამ არაცნობიერის, რომლის მონაცემებში შენახულია ადამიანის სულის ყველა ბოროტება; ამ პირობებში სინდისის ან პასუხისმგებლობის გრძნობის დაკარგვა ჩვენი გაგებისათვის დაბრკოლებებს არ ქმნის. ჩვენ დიდი ხანია ვამტკიცებდით, რომ ეგრედ წოდებულ სინდისის ბირთვს წარმოადგენს „სოციალური შიში“³

მეორე მიზეზი, - გადადება, ზუსტად ასევე ხელს უწყობს მასებში განსაკუთრებული თვისებების გამოვლენას და ამასთან ერთად ის იძლევა მათ მიმართულებას. გადადება - ადვილად კონსტატირებადი, მაგრამ გაუგებარი ფენომენია, რომელიც უნდა მივაკუთვნოდ ჰიპნოზური ხასიათის ფენომენებს, რომელთა შესწავლასაც აქვე დავიწყებთ. ბრბოში ყოველი გრძნობა და ყოველი მოქმედება გადამდებია, თანაც იმდენად მაღალ ხარისხში, რომ ინდივიდი პირად ინტერესს ძალიან ადვილად სწირავს საერთო ინტერესის სასარგებლოდ; მაგრამ მსგავსი ქცევა ეწინააღმდეგება ადამიანის ბუნებას და ინდივიდს ამის უნარი მხოლოდ მაშინ აქვს, როცა ის მასის შემადგენელი ნაწილია.

³ ლე ბონსა და ჩვენ შორის არსებული შეხედულებების განსხვავება, იმის გამო წარმოიქმნა, რომ არაცნობიერის მისეული ცნება სრულად არ ემთხვევა იმ ცნებას, რომელიც მიღებულია ფსიქოანალიზში. ლე ბონის არაცნობიერი უპირველეს ყოვლისა შეიცავს რასის სულის ყველაზე ღრმა განმასხვავებელ თვისებებს, რასაც, სწორად რომ ვთქვათ, მხედველობაში არ ღებულობს ინდივიდუალური ფსიქოანალიზი. მართალია, ჩვენ არ უარვყოფთ იმას, რომ მე-ს ბირთვი (იგი, როგორც მე გვიან ავღნიშნე), რომელსაც ეკუთვნის ადამიანის სულის „არქაული მემკვიდრეობა“, წარმოადგენს არაცნობიერს; მაგრამ, ამის გარდა, ჩვენ გამოვყოფთ „არაცნობიერ განდევნილს“, რომელიც წარმოიქმნა ამ მემკვიდრეობის რაღაც ნაწილიდან. ლე ბონს განდევნილის ეს ცნება არ აქვს.

შემდეგში ამ უკანასკნელ ფრაზას ერთი მნიშვნელოვანი ვარაუდის საფუძვლად გამოვიყენებთ.

„მესამე და ამასთან ერთად ყველაზე მნიშვნელოვანი მიზეზი განაპირობებს მასაში გაერთიანებული ინდივიდების განსაკუთრებული თვისებების გამოჩენას, რომლებიც იზოლირებული ინდივიდის თვისებების სრულიად საპირისპიროა. მე აქ საუბარი მაქვს შთაგონებადობაზე, თანაც ზემოდ ხსენებული გადადება წარმოადგენს მხოლოდ მის შედეგს“.

„ამ მოვლენის გასაგებად საჭიროა გავიხსენოთ ფიზიოლოგიის ზოგიერთი უახლოესი აღმოჩენა. ჩვენ ახლა ვიცით, რომ ადამიანი სხვადასხვა სახის პროცედურების გამოყენებით შეიძლება მივიყვანოთ ისეთ მდგომარეობამდე, როცა თავისი ცნობიერი პიროვნების დაკარგვის შემდეგ ემორჩილება ყველა შთაგონებას იმისგან, ვინც აიძულა ამ მდგომარეობამდე მისვლა, და იგი ასრულებს ქმედებებს, რომლებიც მკვეთრად არიან დაპირისპირებული თავის ხასიათთან და ჩვეულებებთან. დაკვირვებები აჩვენებს, რომ აქტიური მასის წიაღში რაღაც დროით მოთავსებული ინდივიდი, მალე - მისგან გამოსული გამოსხივების ზემოქმედებით ან რაღაც სხვა გაუგებარი მიზეზით აღმოჩნდება განსაკუთრებულ მდგომარეობაში, რომელიც ძალიან გვაგონებს დაჰიპნოზებული სუბიექტის მდგომარეობას დაჰიპნოზებულის ცნობიერი პიროვნება სრულიად ქრება, ისევე როგორც ნებისყოფა და განსხვავების უნარი, ყველა გრძნობა და აზრი ორიენტირებულია ჰიპნოტიზიორის მიერ დადგენილი მიმართულებით“.

დაახლოებით ასეთ მდგომარეობაში იმყოფება ინდივიდი, რომელიც ფსიქოლოგიურ მასას ეკუთვნის. ის უკვე ვერ აცნობიერებს თავის მოქმედებებს. როგორც დაჰიპნოზებულ ადამიანს, მასაც დაკარგული აქვს გარკვეული უნა-

რები, ხოლო სხვა უნარები შეიძლება მივიდნენ უმაღლესი ხარისხის ინტენსივობამდე. სუგესტიის გავლენით, ინდივიდი შეუკავებელი ლტოლვით შეასრულებს გარკვეულ მოქმედებებს. და ეს ლტოლვა უფრო მეტად შეუკავებელია მასაში, რადგან სუგესტია, რომელიც ერთნაირია ყველა ინდივიდისთვის, თანაზიარობის გზით იზრდება”.

„შესაბამისად, მასაში მყოფი ინდივიდის მთავარი თვისებები შემდეგია: ცნობიერი პიროვნების გაქრობა, არაცნობიერი პიროვნების სიჭარბე, შთაგონებისა და გადადების შედეგად აზრების და გრძნობების ორიენტაციის ერთი და იგივე მიმართულება, შთაგონებული იდეების დაუყოვნებლად განხორციელების ტენდენცია. ინდივიდი საკუთარ თავს არ ჰგავს, ის იქცევა უნებისყოფო ავტომატად”.

აქ ეს ციტატა დაწვრილებით მოვიყვანე, რათა დამედასტურებინა, რომ ლე ბონი ინდივიდის მდგომარეობას მასაში ნამდვილად თვლის ჰიპნოზურად, და არა უბრალოდ ადარებს მას ჰიპნოზურს. ჩვენ აქ ვერავითარ შეუსაბამობას ვერ ვხედავთ, მაგრამ ხაზი უნდა გაესვას იმას, რომ ინდივიდის მასაში ცვლილების ბოლო ორი მიზეზი: გადადება და მომატებული შთაგონებადობა, არ არიან ერთგვაროვანნი, რადგან გადადებაც უნდა იყოს შთაგონებადობის გამოვლენა. ჩვენ ასევე მიგვაჩნია, რომ ლე ბონის ტექსტში ორივე მომენტის გავლენა მკაფიოდ არ არის გამოიჯნული. მისი გამონათქვამი ჩვენ შეიძლება უკეთესად განვმარტოთ, თუ გადადებას მივაკუთვნებთ მასის ცალკეული წევრების ერთმანეთზე გავლენას, მაშინ როცა ჰიპნოზური ზემოქმედების ფენომენებთან გათანაბრებული სუგესტიური მოვლენები მასაში სხვა წყაროზე მიუთითებენ. მაგრამ რომელზე? აქ ჩვენ ვამჩნევთ ხარვეზს: ლე ბონი არ იხსენიებს ჰიპნოზთან შედარების ცენტრალურ ფიგურას, სახელდობრ პირს, რომელიც მასაში ჰიპნოტიზიორს ცვლის. მიუხედა-

ვად ამისა, ის ამ გაუგებარი მომხიბლავი გავლენიდან გამოყოფს იმ დამმუხტავ ზემოქმედებას, რომელსაც ერთმანეთზე ახდენენ ინდივიდები და რის გამოც ძლიერდება თავდაპირველი სუგესტია.

ლე ბონს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი თვალსაზრისი გააჩნია მასაში მყოფი ინდივიდის შეფასებისთვის: „იმის გამო, რომ ადამიანი ორგანიზებულ მასას ეკუთვნის, ის რამდენიმე საფეხურით დაბლა ეშვება ცივილიზაციის კიბეზე. ინდივიდი იზოლირებულ მდგომარეობაში შეიძლება კულტურული ადამიანი იყოს, მასაში კი ის - ბარბაროსია, ე. ი. ლტოლვეებით შეპყრობილი არსებაა. მისთვის დამახასიათებელია სტიქიურობა, სიფიცხე, ველურობა, ასევე ენთუზიაზმი და პირველყოფილი არსების გმირობა“. ამის შემდეგ ლე ბონი განსაკუთრებით ჩერდება ინდივიდის ინტელექტუალური მოღვაწეობის დონის დაწვეაზე, მისი მასაში შერევის გამო.

თავი დავანებოთ ინდივიდს და მივმართოთ ლე ბონის მიერ მასის სულის აღწერას. მასში არ არის მომენტები, რომელთა წარმოქმნა და კლასიფიკაცია სიძნელეებს შეუქმნიდა ფსიქოანალიზს. ლე ბონი თვითონ გვიჩვენებს გზას, აღნიშნავს რა პირველყოფილი ადამიანების და ბავშვების სულიერ ცხოვრებასთან შესაბამისობას. მასა იმპულსური, ცვალებადი და გაღიზიანებადი. ის ხელმძღვანელობს თითქმის მხოლოდ არაცნობიერით⁴. იმპულსი, რომელსაც მასა ემორჩილება, გარემოებაზე დამოკიდებულების მიხედვით შეიძლება იყოს კეთილშობილური ან სასტიკი, გმირული ან ლაჩრული, მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში - იმდენად მზრძანებლური, რომ არა მარტო

⁴ ლე ბონის მიერ, აღწერის მხრივ, არაცნობიერი სამართლიანად გამოიყენება, სადაც ის არა მარტო „განდევნილს“ აღნიშნავს.

პირადი ინტერესების, არამედ თავდაცვითი ინსტიქტების გამოვლენის საშუალებას არ იძლევა. მასას არაფერი არა აქვს წინასწარგანზრახული. თუ მას რამე მგზნებარედ სურს, ეს ყოველთვის ცოტა ხნით გრძელდება. ის უუნაროა ნებისყოფის დიდი ხნით გამოვლენისადმი. ის ვერ იტანს საკუთარი სურვილების სასურველი განხორციელების გადავადებას. ის ფლობს ყოვლისშემძლეობის გრძნობას. მასში ინდივიდისათვის შეუძლებელის ცნება ქრება⁵.

მასა ადვილად ემორჩილება სხვის გავლენას და ადვილად დამჯერია, ის არ არის თვითკრიტიკული, მისთვის დაუჯერებელი არ არსებობს. ის აზროვნებს ისეთი სახეებით, რომლებიც ასოციაციურად იხმობენ ერთმანეთს, როგორც ეს ხდება ინდივიდის თავისუფალი ფანტაზირების მდგომარეობაში, და სინამდვილესთან შესაბამისობაზე არცერთი გონიერი ინსტანციის მიერ არ მოწმდებიან. მასის გრძნობები ყოველთვის ძალიან უბრალო და ეგზალტირებულია. მაშასადამე მასამ არ იცის არც ექვიანობა, არც გაუბედაობა⁶.

⁵ Freud S., *Totem und Tabu*, Wien, G. W., 1913.

⁶ სიზმრების ახსნა, რომლისგანაც დავალებულები ვართ არაცნობიერი სულიერი ცხოვრების მთელი ჩვენი საუკეთესო ცოდნით, მოითხოვს ტექნიკური წესების დაცვას: ჩვენ ყურადღებას არ ვაქცევთ ექვიანობას და გაუბედაობას სიზმრის გადაცემაში და ძილის აშკარა შინაარსის ყოველ ელემენტს განვმარტავთ როგორც თანაბრად სანდოს. ჩვენ ექვიანობა და გაუბედაობა ცენზურის იმ ზემოქმედებიდან გამოგვყავს, რომელიც ხორციელდება სიზმრის მუშაობაზე, და ვვარაუდობთ, რომ სიზმრების პირველადმა აზრებმა არ იციან ექვიანობა და გაუბედაობა როგორც კრიტიკის გამოვლენა. შინაარსის სახით, ისინი როგორც სხვა დანარჩენები, რასაკვირველია, შეიძლება შეგვხვდნენ დღეების დარჩენილ ნაწილებში, რომლებსაც სიზმრებთან მივყავართ. (Freud S., *Die Traumdeutung*, Wien, G. W., 1900.).

მასა დაუყოვნებლივ მიდის უკიდურესობამდე, გამოთქმული ეჭვი მასში მაშინვე გარდაიქმნება უდავო ჭეშმარიტებად, ანტიპატიის ჩანასახი - ველურ სიძულვილად⁷.

აქვს რა მიდრეკილება ყველა უკიდურესობისკენ, მასას ადაგზნებს მხოლოდ მეტისმეტი გაღიზიანება. ის, ვისაც სურს მასზე გავლენის მოხდენა, არ საჭიროებს საკუთარი არგუმენტების ლოგიკურ შეფასებას, მან უნდა დახატოს ყველაზე მკვეთრი სურათები, გააზვიადოს და ყოველთვის ერთი და იგივე გაიმეოროს.

რადგან მასას ეჭვი არ ეპარება ჭეშმარიტებაში ან სიცრუეში და ამასთან ერთად შეგნებული აქვს თავისი უზარმაზარი ძალის მნიშვნელობა, ამიტომ ის იმდენად მოუთმენელია, რამდენადაც ენდობა ავტორიტეტს. ის პატივს სცემს ძალას, ხოლო სიკეთე, რომელიც მისთვის თავისებურ სისუსტეს ნიშნავს, მასზე მხოლოდ ზომიერ გავლენას ახდენს. ის, რასაც იგი თავისი გმირებისგან მოითხოვს, - ეს ძალაა და ძალადობაც კი. მას უნდა, რომ ის დაიმორჩილონ და დათრგუნონ. მას სურს, რომ თავისი მბრძანებლის ემინოდეს. საკუთარი კონსერვატიულობის

⁷ ყველა ემოციური გრძნობის ასეთივე უკიდურესობამდე, უსაზღვროდ გაძლიერება დამახასიათებელია ბავშვის აფექტურობისათვის; ის მეორდება სიზმრით ცხოვრებაში, სადაც ცალკეული ემოციური გრძნობების არაცნობიერ იზოლაციაში გაბატონების გამო, გასული დღის შემდეგ დარჩენილი მსუბუქი გაღიზიანება გამოიხატება როგორც დამნაშავე პირის სიკვდილის სურვილი, ხოლო რომელიმე ცდუნების გამოვლენა, სიზმარში გამოსახული დანაშაულებრივი ქმედების საბაზად გადაიქცევა. დაქტორმა ჰანს ზაქსმა ჩინებულად შენიშნა: „ის, რაც სიზმარმა გვამცნო ახლანდელ რეალობასთან ურთიერთობის შესახებ, მას ჩვენ შემდეგში ცნობიერებაში ვპოულობთ, და არ უნდა გაგვიკვირდეს, თუ ვიპოვნით ურჩხულს, რომელსაც ანალიზის გამადიდებელი შუშით ინფუზორიის სახით დავინახავთ“. (*Freud S., Die Traumdeutung, Wien, G. W., 1900.*).

გამო, ის ზიზღით არის გამსჭვალული სიახლეებისა და პროგრესის მიმართ და უსაზღვრო მოწიწებით ეპყრობა ტრადიციებს.

მასების ზნეობრიობის სწორი შეფასებისთვის, საჭიროა გავითვალისწინოთ ის, რომ როცა მასის ინდივიდები ერთად იკრიბებიან, ყველა ინდივიდუალური შეკავება ქრება, ხოლო ყველა სასტიკი, უხეში, დამანგრეველი ინსტიქტი, რომელიც ადამიანში თვლემდა, როგორც ძველი დროის გადმონაშთი, იღვიძებს ლტოლვების თავისუფლად დამკაყოფილებისთვის. მაგრამ მასებს, რომლებიც შთაგონების გავლენის ქვეშ იმყოფებიან, შეუძლიათ უარყოფის, უანგარობის და იდეალისადმი ერთგულების უფრო მეტად გამოვლენაც. თუ განცალკევებული ინდივიდის თითქმის ერთადერთ მამოძრავებელ ძალას პირადი სარგებლობა წარმოადგენს, მასის შემთხვევაში ის იშვიათად აღმოჩნდება ძირითადი. შეიძლება ითქვას, რომ მასის მიერ ინდივიდის გაკეთილშობილება ხდება. მაშინ როცა მასის ინტელექტუალური მოღვაწეობა ყოველთვის ჩამორჩება ინდივიდის ინტელექტუალურ მოღვაწეობას, მას შეუძლია თავისი ეთიკური ქცევით მნიშვნელოვნად გადააჭარბოს ან ჩამორჩეს ინდივიდის ქცევას.

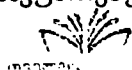
ლე ბონის მიერ მოცემული ზოგიერთი სხვა ხასიათის თვისებები, ნათელ შუქს ჰფენს მასის სულის პირველყოფილი ადამიანების სულთან გაიგივების მართლზომიერებას. მასებში შეიძლება თანაარსებობდნენ და ერთმანეთს ეგუებოდნენ ყველაზე დაპირისპირებული იდეები, მაგრამ ამის მიუხედავად მათი ლოგიკური წინააღმდეგობისგან კონფლიქტი არ წამოიქმნება. სწორედ იგივეს აქვს ადგილი ცალკეული ადამიანების, ბავშვების და ნევროტიკების არაცნობიერ სულიერ ცხოვრებაში, როგორც ეს უკვე დიდი ხნის წინ იქნა დამტკიცებული ფსიქონა-

ლიზის მიერ⁸.

მასა განიცდის სიტყვის ჭეშმარიტად მაგიური ძალის ზემოქმედებას, რომელსაც მასის სულში უსაშინლესი ქარი-

⁸ მაგალითად, პატარა ბავშვში დიდი ხნის განმავლობაში ერთმანეთის გვერდით არსებობენ ამბივალენტური ემოციური განწყობები მისთვის ყველაზე უფრო ახლობელი ადამიანების მიმართ, თანაც ისეთი სახით, რომ ერთი განწყობა ხელს არ უშლის მასთან დაპირისპირებული განწყობის გამოვლენას. თუ ბოლოს და ბოლოს მათ შორის კონფლიქტი წარმოიქმნება, ეს იმით გადაწყდება, რომ ბავშვი იცვლის ობიექტს, გადაანაცვლებს რა ამბივალენტური გრძნობებიდან ერთს მის შემცვლელ ობიექტზე [ასევე, ნევროზების ისტორიიდანაც შეიძლება გავიგოთ, რომ მოზრდილ ადამიანში, არც ისე იშვიათად, დათრგუნული გრძნობა დიდი ხნის განმავლობაში აგრძელებს არსებობას არაცნობიერ ან ცნობიერ ფანტაზიებში, რომელთა შინაარსი, რასაკვირველია, პირდაპირ ეწინააღმდეგება გაბატონებულ სწრაფვას, მაგრამ ამ წინააღმდეგობიდან არ ჩნდება მე - ს პროტესტი, იმის წინააღმდეგ, რაც მან უარყო. რაღაც დროის განმავლობაში ფანტაზია დაიშვება, მანამ, საბოლოოდ, უცებ არ წარმოიქმნება კონფლიქტი - ჩვეულებრივად აფექტური კათექსისის [კათექსისი (ბერძ. κάθηξις) - ნიშნავს ფსიქიკური ენერგიის (ლიბიდოს) მიმართვას ობიექტზე და მასზე ფიქსაციას.] გაძლიერების შედეგად - მასა და მე-ს შორის ყველა აქედან გამომდინარე შედეგებით.]

ბავშვის მოზრდილ ადამიანამდე განვითარების პროცესში ადგილი აქვს პიროვნების უფრო სრულ ინტეგრაციას, მასში ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად გაზრდილი ცალკეული ლტოლვებისა და მიზნობრივი მისწრაფებების გაერთიანებას. სექსუალური ცხოვრების სფეროში, ჩვენთვის ეს პროცესი დიდი ხნის წინ იყო ცნობილი, როგორც ყველა სექსუალური ლტოლვის გაერთიანება საბოლოო გენიტალურ ორგანიზაციაში (*Freud S., Drei Abhandlungen zur sexualtheorie, Wien G.W., 1905.*). ის, რომ მე - ს უნიფიცირებამ შეიძლება განიცადოს იგივე დარღვევები, როგორც ლიბიდოს უნიფიცირებამ, დემონსტრირდება მრავალრიცხოვანი, ჩვენთვის კარგად ცნობილი მაგალითებით: როგორცაა, ბუნებისმეტყველები, რომლებიც აგრძელებენ საღვთო წერილის რწმენას, და სხვები, - /დამატება, გაკეთებული 1923 წელს /: მე-ს უფრო გვიანი დაშლის სხვადასხვა შესაძლებლობები განსაკუთრებულ თავს ქმნიან ფსიქოპათოლოგიაში.

შხალის როგორც გამოწვევის, ასევე დამშვიდების უნარი გააჩნია. [„გონებით და არგუმენტებით შეუძლებელია ბრძოლა განსაზღვრულ სიტყვებთან და ფორმულებთან. საკმარისია ისინი მასის წინაშე მოწიწებით წარმოითქვას, რომ მაშინვე სახეების გამომეტყველება მოკრძალებული ხდება და ქედსაც იხრიან. ბევრი მათ განიხილავს როგორც ბუნების ან როგორც ზებუნებრივ ძალებს⁹. ამასთან ერთად საჭიროა გავიხსენოთ პირველყოფილ ხალხებთან დაკავშირებული სახელების ტაბუ და იმ მაგიური ძალების შესახებ, რომლებსაც ისინი უკავშირებდნენ სახელებს და სიტყვებს⁹.

[და ბოლოს: მასებმა არ იციან რა არის ჭეშმარიტების წყურვილი. ისინი მოითხოვენ ილუზიებს, რომლებზეც უარის თქმა არ შეუძლიათ. მათთვის ირეალურს ყოველთვის უპირატესობა აქვს რეალურთან შედარებით, არარსებული მათზე თითქმის ისეთივე ძლიერ გავლენას ახდენს, როგორსაც არსებული. მასებს ახასიათებს იმის მკვეთრი ტენდენცია, რომ არ დაინახონ მათ შორის სხვაობა.]

[ცხოვრებაში ამ ფანტაზიების და ილუზიების სიჭარბე, რომელიც წარმოიქმნა შეუსრულებელი სურვილების შედეგად, როგორც ჩვენ დავადგინეთ, წარმოადგენს უმნიშვნელოვანეს მომენტს ნევროზების ფსიქოლოგიაში. ჩვენ აღმოვაჩინეთ, რომ ნევროტიკებისათვის მნიშვნელობა აქვს არა ჩვეულებრივ ობიექტურ, არამედ ფსიქიკურ რეალობას. ისტერიული სიმპტომი დაფუძნებულია ფანტაზიებზე, და არა ნამდვილი განცდების გამეორებებზე. აკვიატებული ნევროზის დროს, საკუთარი დანაშაულის შეგნება დაფუძნებულია ბოროტგანზრახვის ფაქტზე, რომელიც არასდროს არ განხორციელებულა. უფრო მეტიც, როგორც სიზ-

⁹ Freud S., *Totem und Tabu*, Wien, G. W., 1913.

მარში და ჰიპნოზში, ასევე მასის სულიერ მოღვაწეობაში რეალობის შემოწმება უკანა პლანზე იხევს აფექტურად დამაბული სურვილების ძალის წინაშე.

ის, რასაც ლე ბონი ამბობს მასების ბელადებზე, ნაკლებად ამომწურავია და მასში ვერ ვპოულობთ გარკვეულ კანონზომიერებებს. ის მიიჩნევს, რომ როგორც კი ცოცხალი არსებები - იქნება ეს ცხოველების ჯოგი თუ ადამიანების ბრბო - გარკვეული რაოდენობით ერთად იკრიბებიან, ისინი ინსტიქტურად ემორჩილებიან ბელადის ავტორიტეტს. მასა დამჯერე ჯოგია, რომელსაც პრინციპში საკუთარი ბატონის გარეშე ცხოვრება არ შეუძლია. მას დამორჩილების იმდენად მძლავრი სურვილი აქვს, რომ ინსტიქტურად ემორჩილება ნებისმიერს, ვინც საკუთარ თავს მის მბრძანებლად გამოაცხადებს.

თუ მასაში ბელადზე მოთხოვნა არსებობს, მაშინ ის უნდა ფლობდეს შესაბამის პირად თვისებებს. ის თვითონ უნდა იყოს შეპყრობილი ღრმა რწმენით (იდეის), რათა მასაში რწმენა გააღვიძოს; ის უნდა ფლობდეს ძლიერ, შთაბეჭდილების მომხდენ ნებისყოფას, რომელიც მისგან უნებისყოფო მასას გადაეცემა. შემდეგ ლე ბონი განიხილავს ბელადების განსხვავებულ მანერებს და საშუალებებს, რომლებითაც ისინი მასაზე მოქმედებენ. მთლიანობაში ის თვლის, რომ ბელადები საკუთარ გავლენას ახდენენ იმ იდეების მეშვეობით, რომლებსაც თვითონ ისინი ფანატიკურად ეპყრობიან.

ამ იდეებს, ისევე როგორც ბელადებსაც, ის ამის გარდა, მიაწერს იდუმალ, გადაუღაზავ ძალას, რომელსაც უწოდებს „პრესტიჟს“. პრესტიჟი - ეს ინდივიდის ქმედების ან იდეის ერთგვარი გაბატონებაა ჩვენზე. ის კრიტიკისადმი მთელი ჩვენი უნარების პარალიზებას ახდენს და გვავსებს საოცრებით და პატივისცემით. მას შეუძლია გამოიწვიოს

იმის მსგავსი გრძნობა, რომელიც დამახასიათებელია ჰიპნოზური ზემოქმედებისთვის.

ლე ბონი განასხვავებს შემენილ ან ხელოვნურ და პირად პრესტიჟს. პირველი, ადამიანების შემთხვევაში, მიეკუთვნება სახელს, სიმდიდრეს, რეპუტაციას; შეხედულებების, ლიტერატურული ნაწარმოებების და ა. შ. შემთხვევაში - ტრადიციას. რადგან ყველა შემთხვევაში მისი ფესვები წარსულში მიდის, ის ხელს ნაკლებად უწყობს ამ იდუმალი გავლენის გაგებას. პირად პრესტიჟს ფლობენ მცირე რაოდენობის ადამიანები, რომლებიც მისი შემწეობით ბელადები ხდებიან; პრესტიჟის გამო, მათ ემორჩილებათ ყველა და ყველაფერი, რომლებიც თითქოს მაგნიტური ზემოქმედების გავლენის ქვეშ იმყოფებიან. მაგრამ ყოველი პრესტიჟი დამოკიდებულია წარმატებაზე და ის შესაძლებელია დაიკარგოს წარუმატებლობის შემთხვევაში.

ისეთი შთაბეჭდილება გვრჩება, რომ ლე ბონის წიგნში ბელადის როლი და პრესტიჟის მნიშვნელობა სათანადო შესაბამისობაში არ არის მოყვანილი მის მიერ ასე შესანიშნავად დახასიათებულ მასის სულთან.

III. კოლექტიური სულიერი ცხოვრების სხვა შეფასებები

ლე ბონის გადმოცემა ჩვენ გამოვიყენეთ როგორც შესავალი, რადგან ის, ანიჭებს რა დიდ მნიშვნელობას არაცნობიერ სულიერ ცხოვრებას, სრულიად ემთხვევა ჩვენს საკუთარ ფსიქოლოგიურ შეხედულებებს. მაგრამ ახლა ის უნდა დავამატოთ, რომ ამ ავტორის არცერთ მტკიცებას, არსებითად, ახალი არაფერი არ მოაქვს. ყველაფერი უსიამოვნო და დისკრედიტაციის შემცველი, რასაც ის ამბობს მასის სულის გამოვლენაზე ასეთივე განსაზღვრით და მტრულად - მასზე ადრე სხვა ავტორებმა გამოთქვეს და ეს უძველესი დროიდან მოაზროვნეების, სახელმწიფო მოღვაწეების და პოეტების მიერ ლიტერატურაში მეორდება¹⁰. ორივე თეზისი, რომლებიც შეიცავს ლე ბონის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან შეხედულებებს მასაში ინტელექტუალური მოღვაწეობის კოლექტიურ შეკავებაზე და აფექტურობის ზრდაზე, ახლახან ფორმულირდა ზიგელეს მიერ¹¹. არსებითად, ლე ბონს ეკუთვნის მხოლოდ თვალსაზრისი არაცნობიერზე და პირველყოფილი ადამიანების სულიერ ცხოვრებასთან შედარება, მაგრამ ამ საკითხებს, რასაკვირველია, ადრეც ხშირად ეხებოდნენ.

უფრო მეტიც, მასის სულის აღწერა და შეფასება ისეთი სახით, როგორითაც მათ იძლევიან ლე ბონი და სხვები, სულაც არ დარჩენილან ხელშეუხებელნი. არ არსებობს არავითარი ეჭვი იმასთან დაკავშირებით, რომ ყველა ეს ადრე აღწერილი მასის სულის ფენომენი სწორად იყო შერჩეული, მაგრამ უნდა აღინიშნოს სხვებიც, რომლებიც მასის

¹⁰ ტექსტი და ლიტერატურის სია იხილეთ - *B. Craškovič, jun.* (1915).

¹¹ იხილეთ *Walter Moede* (1915).

წარმოქმნის გამოვლენის საწინაღმდეგოდ მოქმედებენ და ამის საფუძველზე მასის სულს შეიძლება უფრო მაღალი შეფასება მიეცეს.

ლე ბონი მზად იყო ელიარებინა, რომ მასის ზნეობა ზოგიერთ გარემოებებში შეიძლება უფრო მაღლა იდგეს, ვიდრე მისი შემადგენელი ინდივიდების ზნეობა, და რომ უნგარობის და თავგანწირვის უნარები მხოლოდ ადამიანთა ერთობლიობას გააჩნია.

„თუ განცალკავებული ინდივიდისთვის თითქმის ერთადერთ მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს პირადი სარგებლობა, მასების შემთხვევაში ის იშვიათად არის ძირითადი“.

სხვები თვლიან, რომ საერთოდ მხოლოდ საზოგადოება უწესებს ცალკეულ ადამიანს ზნეობის ნორმებს, იმ დროს როცა ინდივიდი, როგორც წესი, ამ მაღალ მოთხოვნებს გარკვეულწილად ჩამორჩება, ან რომ განსაკუთრებულ მდგომარეობებში კოლექტიურობაში წარმოიქმნება გამხნევების ფენომენი, რომელიც ხელს უწყობს მასის მიერ ყველაზე გრანდიოზული გმირობების განხორციელებას.

ინტელექტუალურ მოღვაწეობასთან დამოკიდებულებაში უნდა ვაღიაროთ, რომ გონებრივი სამუშაოს უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილებები, სერიოზული შედეგების გამომწვევი აღმოჩენები და პრობლემების გადაჭრა - ყველაფერი ეს შეუძლია ინდივიდს, რომელიც განმარტოებულად მუშაობს. მაგრამ მასის სულსაც აქვს გენიალური სულიერი შემოქმედების უნარი, ამას უპირველეს ყოვლისა ამტკიცებს ენა, შემდეგ ხალხური სიმღერა, ფოლკლორი და ა.შ. და ამის გარდა, უცნობია, ცალკეული მოაზროვნე ან პოეტი რამდენად არის დავალებული სტიმულებისგან, რომლებსაც იმ მასისგან ღებულობს, სადაც ის ცხოვრობს; შეიძლება ის უფრო შემსრულებელი იყოს იმ სულიერი სა-

მუშაოსი, რომელშიც ერთდროულად სხვებიც მონაწილეობდნენ.

ნამ მკვეთრი შეუსაბამოების გამო გვეჩვენება, რომ მასების ფსიქოლოგიის მთელი შრომა უშედეგო უნდა დარჩეს. მაგრამ უფრო პერსპექტიული გამოსავალი ადვილი საპოვნელია. ალბათ „მასის“ ცნებაში გაერთიანდა ყველაზე განსხვავებული წარმონაქმნები, რომლებიც გამოიწვევს საჭიროებენ. ზიგელეს, ლებონის და სხვების ცნობები ეხება საკუთარი ხასიათით დროებით მასებს, რომლებიც სხვადასხვა სახის ინდივიდებისგან სწრაფად წარმოიქმნებიან წარმავალი ინტერესის გამო. უეჭველია, რომ მათ აღწერაზე გავლენა იქონიეს, უპირველეს ყოვლისა, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროინდელი რევოლუციური მასების თავისებურებებმა. სააწინაღმდეგო მტკიცებები ჩნდებიან იმ სტაბილური მასების ან გაერთიანებების შეფასებიდან, რომლებშიც ადამიანები ცხოვრობენ, რომლებმაც ხორცი შეისხეს საზოგადოებრივ ინსტიტუტებში. პირველი გვარის მასები თითქოს მიდგმულია უკანასკნელებთან, ისე როგორც ზღვის მოკლე, მაგრამ მაღალი ტალღები - გრძელ თავისუფალ ტალღებთან.)

მაკდუგალი, რომელიც თავის წიგნში „*The Group Mind*“ გამოდის ზემოთ ხსენებული შეუსაბამობიდან, მის გადაწყვეტას პოულობს ორგანიზაციის მომენტში. ყველაზე მარტივ შემთხვევაში, ამბობს ის, მასას (*group*) საერთოდ არ გააჩნია ორგანიზაცია ან აქვს ორგანიზაცია, რომელიც ყურადღებას არ იმსახურებს. ის ასეთ მასას უწოდებს ბრბოს (*crowd*). მაგრამ ის აღიარებს, რომ ადამიანების ბრბოს შეკრება საექვოა იმის გარეშე, თუ მასში, უკიდურეს შემთხვევაში, არ წარმოიქმნება ორგანიზაციის პირველი ჩანასახები, და რომ სწორედ ამგვარ უბრალო მასებში განსაკუთრებით ადვილია კოლექტიური ფსიქოლოგიის ზოგი-

ერთი ძირითადი ფაქტის შემჩნევა. იმისათვის, რომ შემთხვევით შეკრებილი ადამიანების ბრბოს წევრებისგან წარმოიქმნას ფსიქოლოგიური მნიშვნელობით რაღაც მასის მსგავსი, პირობის სახით აუცილებელია, რომ ამ ცალკეულ ადამიანებს ერთმანეთთან ჰქონდეთ რაღაც საერთო: საერთო ინტერესი ობიექტისადმი, გარკვეულ სიტუაციებში გრძნობების ერთნაირი მიმართულება და (მე დავამატებდი: ამის შედეგად) ერთმანეთზე გარკვეული ხარისხის გავლენის მოხდენის უნარი („*Some degree of reciprocal influence between the members of the group*”). რაც უფრო ძლიერად არის ეს ერთობა გამოსახული („*this mental homogeneity*”), ცალკეული ადამიანებისაგან მით უფრო ადვილად წარმოიქმნება ფსიქოლოგიური მასა და უფრო შესამჩნევია „მასის სულის” გამოვლენა.

მასის საოცარ და ამავე დროს უმნიშვნელოვანეს ფენომენს წარმოადგენს აფექტურობის გაძლიერება ყოველ ინდივიდში („*exaltation or intensification of emotion*”). შეიძლება ითქვას, თვლის მაკდუგალი, რომ სხვა პირობებში ადამიანების აფექტები ალბათ ვერ მიაღწევდნენ ისეთ სიმაღლეებს, როგორც ეს მასაში ხდება, და ამგვარად, ინდივიდები განიცდიან სასიამოვნო შეგრძნებას, ჰკარგავენ რა საკუთარ ინდივიდუალურ განცალკავებულობას, მიეცემიან თავიანთ უსაზღვრო ვნებებს და ამავე დროს ერწყმიან მასას. ინდივიდების ამ გატაცებას მაკდუგალი ხსნის იმ პრინციპის მეშვეობით, რომელსაც ის უწოდებს „*principle of direct induction of emotion by way of the primitive sympathetic response*”¹², ესე იგი ჩვენთვის უკვე ცნობილ ემოციურ გადადებას. ფაქტი ის არის, რომ აფექტური მდგომარეობის

¹² უბრალო თანამგრძნობი რეაქციის დახმარებით გრძნობის პირდაპირი ინდუქციის პრინციპს (ინგლ.).

შესამჩნევ ნიშნებს შეუძლიათ ავტომატურად გამოიწვიონ ასეთივე აფექტი დამკვირვებელ ადამიანში. ეს ავტომატური იძულება მით უფრო ძლიერდება, რაც უფრო მეტ ადამიანში ერთდროულად ვლინდება ერთნაირი აფექტი. ამ შემთხვევაში ინდივიდისგან კრიტიკა არ ისმის, და ის ამ აფექტში საკუთარი თავის ჩაბმის საშუალებას იძლევა. მაგრამ ამ დროს ის აძლიერებს აგზნებას სხვა ინდივიდებში, რომლებმაც მასზე გავლენა იქონიეს, და ამგვარად, ურთიერთინდუქციის გამო ცალკეულ ადამიანებში იზრდება აფექტური მუხტი. ამ დროს, უეჭველად ვლინდება სხვების მიზაძვის და მათთან ერთად მოქმედების თავისებური აკვიატებული სურვილი. ყველაზე უფრო უხემ და ელემენტარულ გრძნობებს მასაში ასეთი სახით გავრცელების უფრო მეტი პერსპექტივა აქვთ.

აფექტის გაძლიერების ამ მექანიზმს ხელს უწყობს მასიდან გასული ზოგიერთი სხვა გავლენა. მასა ინდივიდებზე შეუზღუდავი ძალის და გადაულახავი საშიშროების შთაბეჭდილებას ახდენს. ის სწრაფად დგება ავტორიტეტის მქონე მთელი ადამიანური საზოგადოების ადგილზე, რომლისგან დასჯისაც ემინოდათ და რომლის გულის მოგების მიზნით მრავალ ურთიერთობებში საკუთარ თავს იკავებდნენ. მასასთან დაპირისპირებაში ყოფნა ნამდვილად საშიშია, და პირიქით, ადამიანი თავის თავს მასაში უშიშრად გრძნობს, როცა მიჰყვება გარემომცველ მაგალითებს, ესე ღგი ზოგჯერ „მგელივით ყმუილიც“ უნდა დაიწყოს. ამ ახალი ავტორიტეტისადმი დამორჩილების გამო, შეიძლება დაივიწყოს წინანდელი საკუთარი „სინდისი“ და ამასთან ერთად, ადგილი აქვს იმ სიამოვნების მიღების ცდუნების აყოლას, რომელიც, უეჭველად, მიიღწევა შეკავების გაქრობის შედეგად. ამის გამო მთლიანობაში არც ისე უნდა გაგვიკვირდეს, თუ დავინახავთ, რომ

მასაში ცალკეული ადამიანი ასრულებს ან იწონებს ისეთ მოქმედებებს, რომლებსაც ის ზურგს შეაქცევდა ცხოვრების თავისთვის ჩვეულ პირობებში, და ჩვენ შეგვიძლია იმის იმედი ვიქონიოთ, რომ ასეთი გზით ნაწილობრივად შუქს მოვფენთ იმ ბნელ არეს. რომელიც დაფარულია იდუმალი სიტყვით „შთაგონება“.

მაკდუგალი არ კამათობს მასის ინტელექტის კოლექტიური დაქვეითების თეზისზე. ის ამბობს, რომ უფრო დაბალი ინტელექტის მქონე ადამიანებს თავიანთ დონეზე დაყავთ უფრო მაღალი ინტელექტის მქონე ადამიანები. ამ უკანასკნელების მოღვაწეობა შეკავებულია, რადგან აფექტურობის გაძლიერება არახელსაყრელ პირობებს ქმნის სწორი გონებრივი მუშაობისთვის, და ვინაიდან ინდივიდები დაშინებულები არიან მასისგან, ამიტომ გონებრივი სამუშაო თავისუფალი არ არის, ამის გარდა, ყოველი ცალკეული ადამიანის პასუხისმგებლობის გრძნობა საკუთარი საქციელისადმი დაქვეითებულია.

უბრალო „არაორგანიზებული“ მასის ფსიქიკურ მოღვაწეობასთან დაკავშირებით, ლე ბონთან შედარებით, მაკდუგალის ზოგადი აზრი უფრო კეთილგანწყობილი არ არის. ასეთი მასა უმაღლესი ხარისხით აღგზნებადი, იმპულსური, ჟინიანი, მერყევი, არათანმიმდევრული და გაუბედავია; ამასთანავე საკუთარ ქმედებებში მზად არის უკიდურესობებისათვის, მისთვის ხელმისაწვდომია უფრო უხეში ვნებები და უფრო უბრალო გრძნობები, განსაკუთრებით შთაგონებადია, საკუთარი მსჯელობებში დაუფიქრებელია, აღქმადია მხოლოდ უბრალო და არასრულყოფილი დასკვნების და არგუმენტების მიმართ; მისი წარმართვა და შერყევა ადვილია, მას არ აქვს დანაშაულის, საკუთარი თავის პატივისცემის და პასუხისმგებლობის გრძნობის განცდა, მაგრამ ის მზად არის გადავიდეს საკუ-

თარი ძალის შეგნებიდან ისეთ ბოროტმოქმედებებზე, რომლებსაც ჩვენ მოველით მხოლოდ აბსოლუტური და უპასუხისმგებლო ძალისგან. მაშასადამე, ის იქცევა როგორც უზრდელი ბავშვი ან როგორც უყურადღებოდ მიტოვებული ჟინიანი ველური, რომელიც თავისთვის უცნობ სიტუაციაში აღმოჩნდა; ცუდ შემთხვევაში მისი საქციელი უფრო მეტად ემსგავსება ველური ცხოველების ხროვის ქცევას, ვიდრე ადამიანის საქციელს.

რადგან მაკდუგალი მაღალორგანიზებული მასების ქცევას უპირისპირებს საქციელს, რომელიც აქ იყო ასახული, ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესო იქნება იმის გაგება, თუ რისგან შედგება ეს ორგანიზაცია და როგორი მომენტებისგან იქმნება. ავტორი გამოყოფს ხუთ ასეთ „*principal conditions*”¹³ მასის სულიერი ცხოვრების უფრო მაღალ დონეზე ასაყვანად.

პირველ ძირითად პირობას წარმოადგენს მასის შემადგენლობაში მუდმივობის ხარისხის განსაზღვრა. ის შეიძლება იყოს მატერიალური ან ფორმალური; პირველი შემთხვევა როცა ერთი და იგივე პირები დიდი ხნის განმავლობაში რჩებიან მასაში, მეორე - როცა მასის შიგნით შექმნილია გარკვეული თანამდებობები, რომლებზეც ინიშნებიან ერთმანეთის შემცვლელი პირები.

მეორე პირობა - მასაში შემავალ ადამიანს ექმნება გარკვეული წარმოდგენა მასის ბუნების, ფუნქციის, მოღვაწეობის და მოთხოვნების შესახებ, რის შედეგადაც მას შეიძლება წარმოექმნას ემოციური ურთიერთობა მასასთან, როგორც მთლიანთან.

მესამე პირობა - მასა ურთიერთობებში შედის სხვა მასებთან, მის მსგავსებთან, მაგრამ მაინც მისგან მრავალი პუნ-

¹³ მთავარ პირობას (ინგ.).

ქტით განსხვავებულბთან, და მათ მეტოქეობას უწევს.

მეოთხე პირობა - მასას აქვს ტრადიციები, ჩვეულებები, და დადგენილებები, რომლებიც უპირველეს ყოვლისა ვრცელდებიან მის წევრებს შორის ურთიერთობებზე.

მეხუთე პირობა - მასაში არსებობს დანაწევრება, რომელიც გამოიხატება ცალკეული ადამიანის მოღვაწეობის სპეციალიზაციაში და დიფერენციაში.

ამ პირობების შესრულების შემთხვევაში, მაკდუგალის აზრით, ადგილი აქვს მასების ფსიქიკური დეფექტების ჩამოშორებას. ინტელექტუალური მოღვაწეობის კოლექტიური დაქვეითებისგან თავის დაცვა იმით შეიძლება, რომ ინტელექტუალურ ამოცანებს გადასცემენ არა მასას, არამედ ცალკეულ ადამიანებს, რომლებიც მასაში იმყოფებიან.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ პირობა, რომელსაც მაკდუგალმა მასის „ორგანიზაცია“ უწოდა, სრულიად სამართლიანად შეიძლება სხვანაირად აღიწეროს. ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ მასაში სწორედ ის თვისებები გამოვავლინოთ, რომლებიც დამახასიათებელი იყვნენ ინდივიდისათვის და გაქრნენ მასური წარმონაქმნის გავლენით. მასის გარეთ ინდივიდს ხომ ჰქონდა თავისი მუდმივობა, თავისი თვითშეგნება, თავისი ტრადიციები და ჩვევები, თავისი განსაკუთრებული შრომისუნარიანობა და თავისი ადგილი; ის საკუთარ თავს სხვებისგან განცალკევებულად თვლიდა და მათთან მეტოქეობდა. ეს თავისებურება მან რამდენიმე ხნით დაჰკარგა არა „ორგანიზებულ“ მასაში შესვლის შედეგად. თუ მიზანს ვხედავთ იმაში, რომ მასას მივანიჭოთ ინდივიდის ატრიბუტები, მაშინ საჭიროა გავიხსენოთ ტროტერის¹⁴ შინაარსიანი შენიშვნა, რომელიც მასების შექმნის ტენდენციაში ხედავს ყველა უმაღლესი ორ-

¹⁴ „ბრზოს ინსტიტუტი მშვიდობის და ომის დროს“ (1916).

განიზმის მრავალუჯრედოვანი ბიოლოგიურ გაგრძელებას¹⁵.

¹⁵ დამატება, რომელიც 1923 წელს გაკეთდა : აღნიშნული სამუშაოს ჰანს კელზერის გონივრულ კრიტიკას არ შემოიღია დავეთანხმო იმ ნაწილში, სადაც აღნიშნავს, რომ ორგანიზაციის „მასის სულისთვის“ ასეთი მინიჭება ნიშნავს მის ჰიპოსტაზირებას, ესე იგი ინდივიდის სულიერი პროცესებისგან მისი დამოუკიდებლობის აღიარებას.

IV. შთაგონება და ლიბიდო

ჩვენ გამოვდიოდით იმ ფუნდამენტალური ფაქტიდან, რომ მასის გავლენის გამო, ხშირად რადიკალურად იცვლება მასში მყოფი ინდივიდის სულიერი მოღვაწეობა. მისი აფექტურობა ძლიერდება, ხოლო ინტელექტუალური მოღვაწეობა მნიშვნელოვნად იზღუდება; ორივე პროცესი, როგორც ჩანს, მიმდინარეობს მასის სხვა ინდივიდებთან დამსგავსების მიმართულებით. ეს შედეგი შეიძლება მიღწეულ იქნას ყოველ ცალკეულ ადამიანში არსებული ლტოლვების შეკავების აღმოფხვრით და მისთვის განსაკუთრებული ფორმით გამოვლენილ მის მიდრეკილებებზე უარის თქმით. ჩვენ გვსმენია, რომ ეს ხშირად არასასურველი შედეგები (უკიდურეს შემთხვევაში ნაწილობრივ) შეიძლება ავირიდოთ მასების უფრო მაღალი „ორგანიზაციით“, მაგრამ მასების ფსიქოლოგიის ფუნდამენტალურ ფაქტს პრიმიტიულ მასაში აფექტურობის გაძლიერების და აზროვნებითი მოღვაწეობის შეკავების შესახებ ორ თეზისს ეს სრულიადაც არ ეწინააღმდეგება. ჩვენ დაინტერესებულები ვართ იმაში, რომ ვიპოვნოთ მასაში მყოფი ინდივიდის ამ სულიერი ცვლილების ფსიქოლოგიური ახსნა.

ისეთი რაციონალური მომენტები, როგორიცაა მაგალითად, ზემოთ ხსენებული ინდივიდის დაშინება, ესე იგი მისი თავდაცვისადმი ლტოლვის გამოვლენა, როგორც ჩანს, ვერ გადაფარავენ დაკვირვებულ ფენომენებს. სოციოლოგიას და მასების ფსიქოლოგიის შემსწავლელი ავტორები ახსნის სახით ყოველთვის ერთი და იგივეს გვთავაზობდნენ, მაგრამ სხვადასხვა სახელებით, კერძოდ: მაგიურ სიტყვას შთაგონებას. ტარდი მას უწოდებდა მიბაძვას, მაგრამ ჩვენ უნდა ვადიაროთ ავტორის სიმართლე,

რადგან ის მიუთითებს, რომ მიზანძვეა ექცევა სუგესტიის ცნების ქვეშ და მის შედეგსაც კი წარმოადგენს¹⁶. ლე ბონ-თან სოციალურ მოვლენებში ყველაფერი არაჩვეულებრივი დაყვანილი იყო ორ ფაქტორზე: ინდივიდების ურთიერთ-შთაგონებაზე და ბელადების პრესტიჟზე. მაგრამ პრესტიჟი მაინც გამოიხატება მხოლოდ სუგესტიის გამოწვევის უნარში. მაკდუგალთან დაკავშირებით ჩვენ შეიძლებოდა რაღაც მომენტში შეგვექმნოდა შთაბეჭდილება, რომ მისი „აფექტის პირველადი ინდუქციის“ პრინციპი ზედმეტს ხდის ჰიპოთეზას სუგესტიის თაობაზე. მაგრამ შემდგომი განსჯის მერე, ჩვენ უნდა ვაღიაროთ, რომ ეს პრინციპი გამოსახავს ჩვენთვის ცნობილ მტკიცებებს „მიზანძვის“ ან „გადადების“ შესახებ, ოღონდ მკვეთრი ხაზის გასმით აფექტურობის მომენტზე. უეჭველია, რომ ჩვენში არსებობს აფექტის მდგომარეობაში ჩავარდნის ტენდენცია, თუ ასეთივე აფექტის ნიშნებს ვხედავთ სხვა ადამიანში. მაგრამ როგორი წარმატებით ვუწევთ წინაღმდეგობას ამ ტენდენციას? როგორ ვახშობთ ამ აფექტს? როგორ ვახდენთ სრულიად საპირისპირო რეაგირებას? მასაში ყოფნის დროს, ყოველთვის რატომ გადაგვედება ეს აფექტი? კვლავ გვიწევს იმაზე საუბარი, რომ სწორედ მასის სუგესტიური გავლენა გვაიძულებს დავემორჩილოთ ამ მიზანძვის ტენდენციას და ჩვენში აფექტის ინდუქცირებას ახდენს. თუმცა მაკდუგალმაც გვერდი ვერ აუარა სუგესტიას, მისგან, როგორც სხვებისგან გვესმის: მასები განსხვავდებიან განსაკუთრებული შთაგონებადობით.

ამგვარად ჩვენ მომზადებულები ვართ იმის სათქმელად, რომ შთაგონება (უფრო ზუსტად, შთაგონებადობა) - ეს პირველადი, შემდეგში არა რედუცირებადი ფენომენი,

¹⁶ *Brugilles* (1913).

ადამიანის სულიერი ცხოვრების ფუნდამენტალური ფაქტია. ასეთი აზრის იყო ბერნჰეიმიც, რომლის საოცარი ხელოვნების ნახვის საშუალება მომეცა 1889 წელს. მაგრამ მე ასევე შემძლია გავიხსენო ამ შთაგონების ტირანიისთვის წინააღმდეგობის გაწევა. როცა ავადმყოფს, რომელიც დათმობას არ აპირებდა, უყვიროდნენ: „რას აკეთებთ? *Vous vous contresuggestionnez*“¹⁷, მაშინ მე ჩემს თავს ვუთხარი, რომ ეს ნამდვილი უსამართლობა და ძალადობა იყო. ადამიანს, უეჭველად აქვს უფლება წინააღმდეგობა გაუწიოს შთაგონებას, როცა ასეთი ხერხით აპირებენ მის დამორჩილებას. ჩემმა წინააღმდეგობამ შემდგომში პროტესტის ფორმა მიიღო იმის წინააღმდეგ, რომ შთაგონებას, რომელსაც ყველა ხსნიდა, ახსნა არ ჰქონდა. ამასთან დაკავშირებით მე გავიმეორე ძველი სახუმარო შეკითხვა¹⁸ :

ქრისტოვს მიჰყავდა ქრისტე,
ქრისტეს - მთელი სამყარო,
ახლა მითხარი მეგობარო,
სად ადგამდა ფეხს ქრისტოფი?

*Christophorus Christum. sed Christus sustulit orbem:
Constiterit pedibus die ubi Christophorus?*

ახლა როცა, ოცდაათწლიანი შესვენების შემდეგ, კვლავ დავუბრუნდი შთაგონების გამოცანას, ვხვდები, რომ მასში არაფერი არ შეცვლილა. ვამტკიცებ რა ამას, მე უფლება მაქვს უგულვებელყო ერთადერთი გამონაკლისი, რომელიც ადასტურებს ფსიქოანალიზის გავლენას. მე ვხედავ, რომ ძალისხმევას არ იშურებენ, რათა სწორად ჩამოყალიბდეს სუბესტიის ცნება, ე. ი. ამ ტერმინის საყოველთაოდ

¹⁷ თქვენ ეწინააღმდეგებით შთაგონებას (ფრანგ.).

¹⁸ Konrad Richter, „Der deutsche St. Christoh“, Berlin 1896. *Acta Germanica* V,1.

მიღებული მნიშვნელობა, და ეს ზედმეტი არ იქნებოდა, რადგან ამ სიტყვას ხშირად იყენებენ სულ უფრო ფართო მნიშვნელობით და მალე ნებისმიერ გავლენას ისევე აღნიშნავენ, როგორც ინგლისურ ენაში, სადაც „to suggest, suggestion” შეესაბამება ჩვენს გამოთქმას „მე გთავაზობთ” („nahelegen”, „Anregung”). მაგრამ აქამდე არ არის მოცემული ახსნა სუგესტიის არსის შესახებ, ე. ი. იმ პირობების შესახებ, რომელთა დროსაც გავლენა საკმარისი ლოგიკური დასაბუთების გარეშე ხორციელდება. მე შემედლო ეს მტკიცება გამემყარებინა უკანასკნელი ოცდაათი წლის ლიტერატურის ანალიზით, მაგრამ ამის საჭიროება არ არსებობს, რადგან ჩემთვის ცნობილი გახდა, რომ ახლა მზადდება დეტალური კვლევა, რომლის წინაშე სწორედ ეს ამოცანა დგას.

ამის ნაცვლად, მასების ფსიქოლოგიის ასახსნელად, მე შევეცდები გამოვიყენო ლიბიდოს ცნება, რომელმაც კეთილი სამსახური გაგვიწია ფსიქონევროზების შესწავლის დროს.

ლიბიდო - ეს ტერმინია, რომელიც აღებულია სწავლებიდან აფექტურობის შესახებ. ჩვენ ამ ტერმინით მოვიხსენიებთ ისეთი ლტოლვების ენერგიას, რომლებსაც ურთიერთობა აქვთ ყველაფერთან, რასაც შეიძლება მოიცავდეს სიტყვა სიყვარული. ეს ენერგია განიხილება, როგორც რაოდენობრივი სიდიდე, თუმცა ახლანდელ დროში ჯერ კიდევ შეუძლებელია მისი გაზომვა. ჩვენ მიერ სიყვარულად წოდებულ ცნების ბირთვს წარმოადგენს ის, რასაც საერთოდ შეიძლება ეწოდოს სიყვარული და რასაც ხოტბას ას-

ხამენ პოეტები, ე. ი. სქესობრივ სიყვარულს, რომლის მიზანსაც წარმოადგენს სქესობრივი შერწყმა. მაგრამ ჩვენ არ ვანცალკევებით ამ ცნებიდან ყველაფერ იმას, რაც უკავშირდება სიტყვა სიყვარულს: ერთის მხრივ, საკუთარი თავის სიყვარულს, მეორეს მხრივ, მშობლების სიყვარულს, ბავშვების სიყვარულს, მეგობრების და საერთოდ ყველა ადამიანის სიყვარულს, ასევე ერთგულებას კონკრეტული საგნების და აბსტრაქტული იდეების მიმართ. ჩვენი გამართლება იმით შეიძლება, რომ როგორც ფსიქოანალიტიკურმა კვლევამ გვიჩვენა: ყველა ეს მისწრაფება წარმოადგენს ერთი და იგივე იმ ლტოლვების იმპულსების გამოსახვას, რომლებიც მოისწრაფიან ორივე სქესის წარმომადგენლების სქესობრივი შეერთებისკენ, თუმცა სხვა გარემოებებში შეიძლება გადაიხარონ ამ სექსუალური მიზნისგან ან თავი შეიკავონ მისი მიღწევისგან, მაგრამ ამასთან ერთად საკუთარი თავდაპირველი არსიდან საკმაოდ ბევრს ინარჩუნებენ, რათა აღნიშნონ საკუთარი იდენტურობა (თავგანწირვა, სწრაფვა დაახლოებისკენ).

ამგვარად, ვთვლით, რომ სიტყვა „სიყვარულით“, მის მრავალფეროვან გამოყენებაში, ენამ შექმნა სრულიად კანონზომიერი ურთიერთკავშირი და ის შეგვიძლია საფუძვლად დავუდოთ ჩვენს სამეცნიერო დისკუსიებს და აღწერებს. ასეთი გადაწყვეტილების მიღებით ფსიქოანალიზმა აღმწვთების ისეთი გრიგალი გამოიწვია, თითქოს მას დანაშაულებრივი ქმედება ჰქონდა ჩადენილი. და მაინც სიყვარულის ამ „ფართო“ გაგებით ფსიქოანალიზს არ შეუქმნია რაიმე ორიგინალური. პლატონის „ეროსი“ საკუ-

თარ წარმოშობაში, გამოვლენაში და სექსობრივ სიყვარულთან ურთიერთობაში მთლიანად ემთხვევა სასიყვარულო ენერგიას, ლიბიდოს ფსიქოანალიზში, როგორც ეს ცალ ცალკე უჩვენეს ნახმანზონმა და პფისტერმა¹⁹, ხოლო როცა მოციქულ პავლეს კორინთელებთან ცნობილ გზავნილში სიყვარული ცამდე აჰყავს ყველა სხვა დანარჩენთან შედარებით, მას, უეჭველად, ის გებულოდა სწორედ ასეთი „ფართო“ მნიშვნელობით²⁰, და აქედან შეიძლება მხოლოდ ის დასკვნა გაკეთდეს, რომ ადამიანები ყოველთვის სერიოზულად არ აღიქვამენ უდიდეს მოაზროვნეებს, მაშინაც კი, როცა თითქოს მათით მეტისმეტად აღრფთოვანებულები არიან.

ფსიქოანალიზში ეს სასიყვარულო ლტოლვები *a potiori*²¹ თავიანთი წარმოშობის გამო სექსუალურ ლტოლვებად იწოდებიან. მრავალმა „განათლებულმა“ ადამიანმა ეს დასახელება აღიქვა როგორც შეურაცხყოფა; მათ ამის გამო შური იძიეს და ფსიქოანალიზი საყვედურებით აავსეს „პანსექსუალობის“ გამო. მას, ვინც სექსუალობას ადამიანური ბუნებისათვის სამარცხვინოდ და დამამცირებლად მიიჩნევს, შეუძლია ისარგებლოს უფრო კეთილზმოვანი გამოთქმებით „ეროსი“ და „ეროტიკა“. მე თავიდანვე შემედლო ასე მოვქცეულიყავი და ამით თავიდან ავიცილებდი

¹⁹ *Nachmannsohn* (1915); *Pfister* (1921).

²⁰ „თუ მე ადამიანთა და ანგელოზთა ენებით ვლაპარაკობ, ხოლო სიყვარული არ მაქვს, მაშინ ჟღარუნა რვალი ვარ ან ჩხარუნა წინწილა“ და ა. შ. (პავლე მოციქულის პირველი წერილი კორინთელთა მიმართ · 1 კორინთელთა 13, ლექსი1.).

²¹ მეტწილად (ლათ.).

მრავალ საყვედურს, მაგრამ ეს არ მსურდა, რადგან არ მიყვარს სულმოკლეობასთან დათმობაზე წასვლა. არ შეიძლება იცოდე, საით წაგიყვანს ეს გზა, თავიდან უთმობ სიტყვებში, შემდეგ კი თანდათანობით საქმეში. მე ვერ ვხედავ ვერავითარ დამსახურებას იმაში, რომ სექსუალობის რცხვენიათ; ბერძნული სიტყვა „ეროსი“, რომელმაც სირცხვილი უნდა შეასუსტოს, სხვა არაფერია, თუ არა ჩვენი გერმანული სიტყვის „Liebe“ („სიყვარული“) - ს თარგმანი, და ბოლოს, ის, რომელზეც დრო მუშაობს, შეუძლია დათმობებზე არ წავიდეს.

ამგვარად, ჩვენ ვეცდებით დავიწყოთ ვარაუდიდან, რომ სასიყვარულო ურთიერთობები (ინდიფერენტული გამოთქმით: ემოციური კავშირები) შეადგენს მასის სულის არსს. გავიხსენოთ, რომ ამაზე სხვადასხვა ავტორები არ საუბრობდნენ. ის რაც შეიძლება შეესაბამებოდეს სასიყვარულო ურთიერთობებს, როგორც ჩანს, დამალულია შთაგონების შირმის უკან. ჩვენს ვარაუდს ორი მოსაზრება ამყარებს: პირველი, მასა, როგორც ჩანს, გაერთიანებულია რაღაც ძალით. რომელ ძალას შეიძლება მიეწეროს ეს მოქმედება, ეროსის გარდა, რომელიც მსოფლიოში ყველაფერს აერთიანებს? მეორე, ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ როცა მასაში მყოფი ინდივიდი უარს ამბობს საკუთარ ორიგინალობაზე და ემორჩილება შთაგონებას სხვების მხრიდან, ის ამას იმიტომ აკეთებს, რომ მასში არსებობს მათთან თანხმობაში ყოფნის მოთხოვნილება, ე. ი. შეიძლება, ამას აკეთებს „მათი გულის მოგების მიზნით“.

V. ორი ხელოვნური მასა: ეკლესია და ჯარი

მასების მორფოლოგიიდან ვიხსენებთ, რომ შეიძლება გამოიყოს სხვადასხვა სახის მასები და მათი წარმოქმნის საპირისპირო მიმართულებები. არსებობენ მეტისმეტად არაბანგრძლივი და ძალიან ხანგრძლივი მასები, ჰომოგენური მასები, რომლებიც შედგებიან ერთგვაროვანი ინდივიდებისგან და არაჰომოგენური მასები, ხელოვნური მასები, რომელთა შენარჩუნებისთვის საჭიროა გარეგანი იძულება და ბუნებრივი მასები, პრიმიტიული მასები და დანაწევრებული, მაღალორგანიზებული მასები. ზოგიერთი მიზეზის გამო, რომლებიც ჯერ კიდევ გაუგებარია, ჩვენ გვსურს განსაკუთრებული მნიშვნელობა მივანიჭოთ დაყოფას, რომელსაც ავტორები ნაკლებ ყურადღებას აქცევენ; აქ მე მხედველობაში მყავს მასები, რომლებსაც ბელადები არ ჰყავთ, და მასები ბელადების მეთაურობით. ჩვეულებრივი ჩვევის საპირისპიროდ კვლევის საწყისი პუნქტის სახით ვირჩევთ არა შედარებით უბრალო მასურ წარმონაქმნს, არამედ კვლევას დავიწყებთ მაღალორგანიზებული, გამძლე ხელოვნური მასებიდან. ასეთი წარმონაქმნების ყველაზე საინტერესო მაგალითებს წარმოადგენენ: ეკლესია - მორწმუნე ადამიანების გაერთიანება და არმია - ჯარი.

ეკლესია და ჯარი ესენი ხელოვნური მასებია, ე. ი. იმისთვის, რომ ისინი დაშლისგან დაიცვან და თავი აარიდონ მათ სტრუქტურაში ცვლილებებს, გამოიყენება გარკვეული გარეგანი იძულება. როგორც წესი, ადამიანს არ

ეკითხებიან, სურს თუ არა მსგავს მასაში შესვლა, და მას არ უტოვებენ არჩევანის საშუალებას; იქიდან გამოსვლის მცდელობა ჩვეულებრივ იდევნება, ან მკაცრად ისჯება, ან დაკავშირებულია სრულიად გარკვეულ პირობებთან. თუ რატომ საჭიროებენ ეს საზოგადოებრივი წარმონაქმნები დაცვის ასეთ ზომებს ახლანდელ დროში ჩვენი ინტერესების სფეროში არ შედის. ჩვენ გვიზიდავს მხოლოდ ერთი გარემოება, კერძოდ ის, რომ ამ მაღალორგანიზებულ მასებში, რომლებიც დაშლისგან თავს ასეთი ხერხით იცავენ, მკაფიოდ შეიძლება გამოვავლინოთ განსაზღვრული ურთიერთობები, რომლებიც სადმე სხვაგან უფრო მეტად დამალულია.

ეკლესიაში - ჩვენ მაგალითის სახით შეგვიძლია ავიდოთ კათოლიკური ეკლესია, - ისევე როგორც ჯარში, როგორი განსხვავებულებიც არ უნდა იყვნენ დანარჩენში, არსებობს ერთი და იგივე მისტიფიკაცია (ილუზია), რომ მეთაურს (კათოლიკურ ეკლესიაში ქრისტეს, არმიაში - მხედართმთავარს), მასის ყველა ინდივიდი თანაბრად უყვარს. ამ ილუზიაზე არის დამოკიდებული ყველაფერი; დაანგრეთ ის - და უცებ, ხელსაყრელი გარეგანი გარემოებების შემთხვევაში, დაიშლება ეკლესიაც და ჯარიც. ამ თანაბარ სიყვარულზე ქრისტე სრულიად გარკვეულად ამბობს: „ჭეშმარიტად გეუბნებით თქვენ: რითაც შეეწიეთ ერთს ამ ჩემს მცირე ძმათაგანს, იმით მე შემეწიეთ“. ის მორწმუნე მასიდან ყოველ ცალკეულ ადამიანს ექცევა როგორც კეთილი უფროსი ძმა და მათ მამის მაგივრობას უწევს. ყველა მოთხოვნა ცალკეული ადამიანის მიმართ ქრისტეს ამ სიყ-

ვარულიდან გამომდინარეობს. ეკლესია სწორედ იმიტომ გამოირჩევა დემოკრატიულობით, რომ ქრისტეს წინაშე ყველა თანასწორია და მას ყველა თანაბრად უყვარს. საფუძველს არ არის მოკლებული ქრისტიანული თემის მსგავსება ოჯახთან, მორწმუნეებიც საკუთარ თავს უწოდებენ მშობს ქრისტეში, ე. ი. მშობს სიყვარულით, რომელსაც მათ მიმართ ავლენს ქრისტე. ეკვი არ უნდა შეგვეპაროს იმაში, რომ ყოველი ცალკეული ადამიანის კავშირი ქრისტესთან წარმოადგენს მათი ერთმანეთს შორის კავშირის მიზეზს. ზუსტად იგივე ითქმის ჯარის შესახებ; მხედართავარი - ეს მამაა, რომელსაც ერთნაირად უყვარს ყველა თავისი ჯარისკაცი, და ამიტომ ისინი ერთმანეთის ამხანაგები არიან. სტრუქტურის მიხედვით ჯარი ეკლესიისგან იმით განსხვავდება, რომ მას აქვს ასეთი მასების საფეხუროვანი ჯგებულება. ყოველი კაპიტანი წარმოადგენს, ასე ვთქვათ, თავისი ქვედანაყოფის მთავარსარდალს და მამას, ყოველი უნტერ-ოფიცერი კი - თავისი ოცეულის. მართალია ეკლესიაშიც ანალოგიური იერარქია არის შექმნილი, მაგრამ ის ასეთივე ეკონომიკურ²² როლს არ ასრულებს მასში, რადგან ქრისტეს მიეწერება საქმეში უფრო მეტი ჩახედულობა და ზრუნვა ცალკეულ ადამიანზე, ვიდრე მხედართმთავარს.

არმიის ლიბიდოზური სტრუქტურის ამგვარი ახსნის გამო სამართლიანად შემოგვედავებიან, რადგან აქ ადგილი არ მოიძებნა სამშობლოს იდეებისთვის, ეროვნული დიდებისთვის და ასე შემდეგ, რომლებიც არმიისთვის მეტად

²² რასაკვირველია, მხედველობაში გვაქვს ამოქმედებული ფსიქიკური ძალების რაოდენობრივი განაწილება.

მნიშვნელოვან გამაერთიანებელ ფაქტორს წარმოადგენენ. პასუხი ამაზე ასეთია: ეს სხვა, მასის წარმოქმნის არც ისე უბრალო შემთხვევაა, და როგორც უდიდესი მხედართავრების ცეზარის, ვალენშტაინის, ნაპოლეონის მაგალითები გვიჩვენებენ, ასეთი იდეები არმიის მდგრადობისათვის აუცილებელი არ არის. შემდგომში მოკლე საუბარი გვექნება იდეების სულისჩამდგმელი ბელადის შესაძლებელ შეცვლაზე და ბელადსა და იდეებს შორის თანაფარდობაზე. არმიაში ამ ლიბიდოზური ფაქტორის უგულვებელყოფა (იმ შემთხვევაშიც კი, როცა მხოლოდ ის არ თამაშობს მაორგანიზებელ როლს) წარმოადგენს არა მართო თეორიულ დეფექტს, არამედ პრაქტიკულ ურთიერთობებში საშიროებითაც იმუქრება. პრუსიულ მილიტარიზმს, რომელიც ისეთივე არაფსიქოლოგიური იყო, როგორიც გერმანული მეცნიერება, ალბათ ეს უნდა გაეთვალისწინებინა დიდი მსოფლიო ომის დროს. სამხედრო ნევროზები, რომლებმაც დაშალა გერმანული არმია, მეტწილად აღიარებულ იქნა როგორც ცალკე ადამიანის პროტესტი არმიაში მასზე თავს მოხვეული როლის წინააღმდეგ, და ე. ზიმელის (1918) ცნობებზე დაყრდნობით, შეიძლება დავამტკიცოთ, რომ ჩვეულებრივი ადამიანების დავაადებების მოტივებს შორის პირველ ადგილზე იდგა მათ მიმართ უფროსების მხრიდან გულგრილი დამოკიდებულება.

უნდა ავღნიშნოთ, რომ ამ ორ ხელოვნურ მასაში ყოველი ცალკეული ადამიანი ლიბიდოზურად დაკავშირებულია, ერთის მხრივ, ბელადთან (ქრისტესთან, მხედართმთავართან), მეორეს მხრივ - მასაში შემავალ დანარჩენ ინდივი-

დებთან. თუ როგორ თანაფარდობაში იმყოფება ეს ორი კავშირი ერთმანეთთან, რამდენად არიან ისინი ერთგვაროვანნი და ტოლფასნი, როგორ უნდა აღწეროთ ისინი ფსიქოლოგიურად - ამას შემდგომი კვლევები გვიჩვენებენ. მაგრამ საკუთარ თავს უფლებას მივცემთ და სხვა ავტორებს იმიტომ ვუსაყვედურებთ, რომ არასაკმარისად შეაფასეს ბელადის მნიშვნელობა მასების ფსიქოლოგიისათვის, მაშინ როცა მისი, როგორც კვლევის პირველი ობიექტის არჩევით უფრო ხელსაყრელ მდგომარეობაში აღმოვჩნდით. ჩვენ გვეჩვენება, რომ სწორ გზას ვადგავართ, რომელიც დაგვებმარება ავხსნათ მასების ფსიქოლოგიის ძირითადი მოვლენა - ინდივიდის არათავისუფლება მასაში. თუ ყოველ ცალკეულ ადამიანში ორივე მიმართულებით არსებობს ინტენსიური ემოციური კავშირი, მაშინ ამ პირობიდან ჩვენთვის ძნელი არ იქნება დაკვირვებული ცვლილების და მისი პიროვნების შეზღუდვის გამოყვანა.

მასის არსს წარმოადგენენ მასში არსებული ლიბიდოზური კავშირები, ამაზე მიუთითებს პანიკის ფენომენი, რომელიც ყველაზე კარგად შეიძლება შევისწავლოთ სამხედრო მასების მაგალითზე. პანიკა წარმოიქმნება იმ შემთხვევაში, როცა მასა იშლება. მის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ უკვე უფროსის არც ერთი ბრძანება არ სრულდება, ყოველი ადამიანი ზრუნავს საკუთარ თავზე და სხვებს ანგარიშს არ უწევს. ამ დროს ურთიერთკავშირები იშლება და გამონათავისუფლდება უზარმაზარი უაზრო შიში. რასაკვირველია აქაც შეიძლება შეკამათება იმასთან დაკავშირებით,

რომ სწორედ პირიქით ხდება: შიში იმდენად გაძლიერდა, რომ ანგარიში არავის გაუწია და შესძლო ყველა კავშირის დარღვევა. მაკდუგალმა²³ კი გამოიყენა პანიკის (ოღონდ არა სამხედრო) შემთხვევა, როგორც მის მიერ აღნიშნული გადადების („primary induction“) გამო აფექტის გაძლიერების მაგალითი. მაგრამ ეს რაციონალური ახსნა აქ სრულიად მცდარი აღმოჩნდება. უნდა აიხსნას, თუ რატომ გახდა შიში ასეთი ძლიერი. ბრალის დადება საშიშროების ხარისხზე არ შეიძლება, რადგან იგივე არმიას, რომელიც ახლა პანიკაში არის ჩავარდნილი, შეუძლია წუნდაუდებლად დაუპირისპირდეს ასეთივე დიდ და კიდევ უფრო დიდ საშიშროებებს; პანიკის არსისთვის სწორედ ის არის დამახასიათებელი, რომ იგი პროპორციული არ არის იმ საშიშროების, რომელიც მას ემუქრება და ყველაზე უმნიშვნელო საბაზის გამო წარმოიქმნება. მაშინ როცა პანიკური შიშის ქვეშ მყოფი ინდივიდი საკუთარ თავზე ზრუნვას იწყებს, ის ამით ადასტურებს აზრს, რომ აფექტური კავშირები, რომლებიც მისთვის ამ დრომდე საშიშროებას ამცირებდნენ, წყვეტენ არსებობას. ახლა კი, როცა საშიშროების პირისპირ მარტო დარჩა, ის, რასაკვირველია, მას აზვიადებს. მაშასადამე, საქმე იმაში მდგომარეობს, რომ პანიკური შიში გულისხმობს მასის ლიბიდოზური სტრუქტურის შესუსტებას და სრულიად სამართლიანად ახდენს ამაზე შესაბამის რეაგირებას, და არა პირიქით, რომ თითქმის მასის ლიბიდოზური კავშირები, საშიშროების წინაშე დადგომის გამო, შიშის შედეგად დაირღვა.)

²³ Mcdougall W., *The Group Mind*, Cambridge, 1920.

ეს შენიშვნები სრულიად არ ეწინააღმდეგებიან მტკიცებას იმის შესახებ, რომ მასაში შიში საზარელ ზომებსღებულობს ინდუქციის (გადადების) გამო. მაკდუგალის შეხედულება სწორია იმ შემთხვევისთვის, როცა საშიშროება რეალურად დიდია და მასაში არ არსებობს ძლიერი ემოციური კავშირები. ეს პირობები ხორციელდება იმ შემთხვევაში, თუ, მაგალითად, თეატრში ან სხვა გასართობ ადგილებში ცეცხლი გაჩნდება. ჩვენი მიზნებისთვის სასარგებლო და გამოსაყენებელ შემთხვევას წარმოადგენს არმიაში ზემოთ ხსენებული პანიკის მაგალითი, როცა საშიშროება ჩვეულს არ აჭარბებს და ხშირად მეორდება. არ უნდა ველოდოთ, რომ სიტყვა „პანიკა“ გამოიყენება ზუსტად და ცალსახად განსაზღვრული მნიშვნელობით. ზოგჯერ ასე უწოდებენ მასის ნებისმიერ შიშს, სხვა შემთხვევებში - ერთი ადამიანის შიშს, როცა ის ყველა ზღვარს აჭარბებს; ხშირად ამ ტერმინს ტოვებენ იმ შემთხვევაში, როცა შიშის გაჩენა არ მართლდება მისი გამომწვევი საბაბით. თუ სიტყვა „პანიკას“ მასის შიშის მნიშვნელობით გამოვიყენებთ, მაშინ შეიძლება მოვიყვანოთ გარკვეული ანალოგია. ინდივიდის შიში შეიძლება გამოწვეული იყოს ან საშიშროების ხარისხით, ან ემოციური კავშირების (ლიბიდოზური დამუხტვის) შეწყვეტით; უკანასკნელი შემთხვევა წარმოადგენს ნევროტული შიშის მაგალითს²⁴. ზუსტად ასე წარმოიქმნება პანიკა, იმ დროს როცა საშიშროება ძლიერდება და ყველას ემუქრება ან როცა მასის გამაერთიანე-

²⁴ Freud S., *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, Wien, G. W., 1916 - 1917.

ბელი ემოციური კავშირების შეწყვეტა ხდება; ეს უკანასკნელი შემთხვევა ნევროტული შიშის ანალოგიურია (ამასთან დაკავშირებით შეადარეთ ბელა ფონ ფელშედის შინაარსიან და ცოტა ფანტასტიკურ სტატიას „პანიკა და პანკომპლექსი“, 1920 წ.).

თუ მაკდუგალის მსგავსად პანიკას აღვწერთ როგორც „group mind“²⁵ ერთ - ერთ ყველაზე მკვეთრ გამოვლენას, მაშინ ვღებულობთ პარადოქსს: მასის სული თავის ერთ - ერთ ყველაზე გასაოცარ გამოვლენაში საკუთარ თავს თვითონ აუქმებს. არ შეიძლება არსებობდეს ეჭვი იმის შესახებ, რომ პანიკა ნიშნავს მასის დაშლას, რომლის შედეგად ისპობა მასის შემადგენელ ინდივიდებს შორის ადრე არსებული ყოველგვარი ერთობა.

პანიკის წარმოქმნისთვის ტიპური საბაზი დაახლოებით ისეთია, როგორც ამას გამოსახავს ნესტროი თავის პაროდიაში ჰაბელის დრამაზე „იუდიფი და ოლოფერნი“. მეომარი ყვირის: „მთავარსარდალმა თავი დაკარგა“, - და მაშინათვე ყველა ასირიელი გარბის. ბელადის დაკარგვა, გარკვეული მნიშვნელობით მასზე გულის გატყდომა, პანიკას იწვევს, მიუხედავად იმისა, რომ საშიშროება არ იცვლება; ბელადის სიყვარულის გაქრობასთან ერთად, როგორც წესი, ქრება მასის ინდივიდების ურთიერთკავშირები. მასა ისე იფანტება როგორც ბოლონიური შუშა, რომელსაც ზედა ნაწილი წაატეხეს.

რელიგიური მასის დაშლაზე დაკვირვება არც ისე ადვილია. სულ ცოტა ხნის წინ ხელში ჩამივარდა კათოლი-

²⁵ ჯგუფური ფსიქიკის (ინგლ.).

კეს დაწერილი და ლონდონელი ეპისკოპოსის მიერ რეკომენდებული რომანი სახელწოდებით „როცა სიბნელე იყო“²⁶, რომელშიც ოსტატურად, და ჩემი შეხედულებით, სწორად აისახა რელიგიური მასის ასეთი დაშლის შესაძლებლობა და მისი შედეგები. რომანში მოქმედება თითქმის ახლანდელ დროში ხდება: ქრისტეს და მისი სწავლების მიმართ მტრულად განწყობილმა პირებმა შეთქმულება მოაწყვეს. შეთქმულებმა შესძლეს იერუსალიმში აკლდამის პოვნა; ამ აკლდამაზე არსებულ წარწერაში იოსებ არიმათიელი აღიარებს, რომ ის, თაყვანს სცემდა რა ქრისტეს, მისი დაკრძალვიდან მესამე დღეს საიდუმლოდ ამოიღო სხეული კუბოდან და სწორედ აქ მიაბარა მიწას. ამით მოისპო ქრისტეს აღდგომისა და მისი ღვთაებრივი ბუნების რწმენა, ხოლო ამ არქეოლოგიური აღმოჩენის შედეგს წარმოადგენდა ევროპული კულტურის რყევა და ყოველგვარი ძალადობის და დანაშაულის განსაკუთრებული ზრდა, რომელიც მხოლოდ მას შემდეგ შეწყდება, როგორც კი ფალსიფიკატორების შეთქმულება გამოაშკარავდება. რელიგიური მასის ამ სავარაუდო დაშლის დროს, საბაბის არარსებობის გამო, შიში კი არ ვლინდება, არამედ - ეგოისტური და მტრული იმპულსები სხვა ადამიანების მიმართ. ამ იმპულსებს აქამდე არ შეეძლოთ გავლენა ქრისტეს მიერ ყველას მიმართ ერთნაირი სიყვარულის გამო. მაგრამ ამ კავშირების გარეთ იმყოფებიან ისეთი ინდივიდები, რომლებიც მორწმუნე თემს არ ეკუთვნიან,

²⁶ ავტორი გაი ტომე (კ. რეინჰერ გალას ფსევდონიმი); ეს წიგნი 1903 წელს გამოიცა და დიდი ტირაჟით გაიყიდა.

რომლებსაც ქრისტე არ უყვართ, და რომლებიც მას არ უყვარს; ამიტომ რელიგია, მიუხედავად იმისა, რომ საკუთარ თავს სიყვარულის რელიგიას უწოდებს, სასტიკი და შეუბრალებელი უნდა იყოს იმათ მიმართ, რომლებიც მას არ ეკუთვნიან. არსებითად, ყოველი რელიგია წარმოადგენს ასეთივე სიყვარულის რელიგიას ყველასთვის, ვისაც ის აერთიანებს და ყოველისთვის დამახასიათებელია სისასტიკე და შეუბრალებლობა იმათ მიმართ, რომლებიც მას არ ეკუთვნიან. ამიტომ არ არის საჭირო მორწმუნეების მიმართ ღვარძლიანი საყვედურების გამოთქმა, როგორი მძიმეც არ უნდა იყოს ეს ნებისმიერისთვის; მოცემულ შემთხვევაში, არამორწმუნეები და ინდიფერენტულები ფსიქოლოგიურად უფრო უკეთეს მდგომარეობაში იმყოფებიან. თუ დღეს ეს შეუწყნარებლობა აღარ ვლინდება ასე ძალადობრივად და სასტიკად, როგორც განვლილ საუკუნეებში, მაშინ საეჭვოა აქედან დასკვნის გაკეთება ადამიანების ღმობიერი ხასიათის შესახებ. როგორც ჩანს, ამის მიზეზი უნდა ვეძებოთ რელიგიური გრძნობების და მათზე დამოკიდებული ლიბიდოზური კავშირების შესუსტებაში. თუ რელიგიური მასის ადგილს დაიკავენს რომელიმე სხვა მასა (ახლანდელ დროში ეს სოციალისტურ მასას თითქოს გამოსდის), მაშინ ამის შედეგად გარეთ მდგომთა მიმართ წარმოიქმნება ზუსტად ისეთივე შეუწყნარებლობა, როგორიც იყო რელიგიური ომების დროს, და თუ სამეცნიერო შეხედულებების განსხვავებას დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა მასებისთვის, მაშინ ასეთივე შედეგი განმეორდებოდა ამ სფეროშიც.

VI. კვლევის შემდგომი ამოცანები და მიმართულებები

ჩვენ აქამდე ვიკვლევდით ორ ხელოვნურ მასას და გამოვარკვეით, რომ მათში გაბატონებულია ორგვარი ემოციური კავშირი, რომლებიდანაც ერთი, ბელადთან კავშირი უფრო მეტად განსაზღვრული გვეჩვენება, უკიდურეს შემთხვევაში მასისთვის, ვიდრე სხვა - მასის ინდივიდუალის კავშირი ერთმანეთს შორის.

მასების მორფოლოგიაში ჯერ კიდევ ბევრი რამ არ გამოკვლეულა და არ აღწერილა. საჭიროა იმ ფაქტიდან გამოვიდეთ, რომ უბრალო ადამიანური ბრბო ჯერ კიდევ არ წარმოადგენს მასას, სანამ მასში არ დამყარდება ზემოთ ხსენებული კავშირები, მაგრამ უნდა ვაღიაროთ, რომ ადამიანების ნებისმიერ ბრბოში ძალიან ადვილად ჩნდება ფსიქოლოგიური მასის წარმოქმნის ტენდენცია. შესაბამისად ყურადღება უნდა მიექცეს სხვადასხვანაირ, მეტად ან ნაკლებად მუდმივ მასებს, რომლებიც სპონტანურად წარმოიქმნიებიან; უნდა შევისწავლოთ მათი წარმოქმნის და დაშლის პირობები. უპირველეს ყოვლისა ჩვენ გვინტერესებს იმ მასებს შორის განსხვავება, რომლებსაც ჰყავთ ან არ ჰყავთ ბელადი. არიან თუ არა მასები ბელადთან ერთად თავდაპირველები და უფრო სრულყოფილები? შეიძლება თუ არა სხვა მასებში ბელადის შეცვლა იდეებით, რაღაც აბსტრაქტულით, რისთვის ქმნიან უკვე რელიგიური მასები საკუთარი უხილავი ბელადით გარდამავალ საფეხურს, და ხომ არ წარმოადგენს ამ შემცვლელს ზოგადი

ტენდენცია, სურვილი, რომელსაც შეიძლება იზიარებდეს მრავალი ადამიანი? ამ აბსტრაქტულ სიდიდეს შეუძლია მეტად ან ნაკლებად სრულყოფილი ფორმით ხორცი შეისხას პერსონაში, ასე ვთქვათ, მეორად ბელადში. იდეებსა და ბელადს შორის ურთიერთობებიდან ვლინდებიან სხვადასხვაგვარი საინტერესო მომენტები. ბელადს ან წამყვან იდეას შეუძლიათ გახდნენ, ასე ვთქვათ, ნეგატიურები; გარკვეული პირის ან ინსტიტუტის მიმართ სიძულვილმა, შეიძლება გააერთიანოს ან გააჩინოს ისეთივე ემოციური კავშირები, როგორიც დადებითმა გრძნობამ. მაშასადამე ჩნდება შეკითხვა, არის თუ არა აუცილებელი მასების არსებობისთვის ბელადის საჭიროება, და ა. შ.

მაგრამ ყველა ეს საკითხი, რომლებიც შეიძლება ნაწილობრივ იქნას განხილული მასების ფსიქოლოგიის ლიტერატურაშიც, ვერ შესძლებენ ჩვენი ყურადღების გადაიტანას ძირითადი ფსიქოლოგიური პრობლემებიდან, რომლებიც მასების სტრუქტურაში ჩვენ მიერ იქნა აღმოჩენილი. ჩვენ პირველ რიგში გვიზიდავს იმ აზრთა სვლა, რომლებიც უმოკლესი გზით მიგვიყვანს იმის მტკიცებასთან, რომ მასისთვის დამახასიათებელია სწორედ ლიბიდოზური კავშირები.

გავიხსენოთ იმის შესახებ, თუ როგორ იქცევიან ადამიანები ერთმანეთთან ემოციურ ურთიერთობებში. შოპენჰაუერის²⁷ ცნობილი შედარების თანახმად, რომელიც ეხება

²⁷Arthur Schopenhauer. *Parerga und Paralipomena*, II Teil, XXXI, Gleichnisse und Parabeln.

„ცივი ზამთარის დღეს მაჩვზღარბების გუნდი თავს იყრის მჭიდრო

გაყინულ მაჩვზღარბს, ვერცერთი ადამიანი ვერ იტანს მეტიმეტ სიახლოვეს სხვებთან.

როგორც ფსიქოანალიზი ადასტურებს, ნებისმიერი მჭიდრო და ხანგრძლივი ემოციური კავშირი ორ ადამიანს შორის ცოლ ქმრული ურთიერთობები, მეგობრობა, ურთიერთობა მშობლებსა და შვილებს შორის, მშობლური და ბავშვური გრძნობა²⁸ - შეიცავს უარმყოფელ, მტრული გრძნობების ნალებს, რომელიც აღქმას უსხლტება მხოლოდ განდევნის შედეგად. ეს ნაკლებად არის დაფარული, როცა ყოველი კომპანიონი ეჩხუბება თავის მეწყვილეს, როცა ყოველი ხელქვეითი ბუზღუნებს თავის უფროსებზე. იგივე ხდება მაშინ, როცა ადამიანები დიდი რაოდენობით იკრიბებიან. ყოველთვის, როცა ორი ოჯახი ერთმანეთს უერთდება ქორწინების შედეგად, ყოველი მათგანი საკუთარ თავს მიიჩნევს სხვაზე უკეთესად და ცნობილად. ორი ერთმანეთის მეზობლად განლაგებული ქალაქიდან თითოეული წარმოადგენს შურიან კონკურენტს მეორისთვის, ყოველი კანტონი ზიზღით უყურებს სხვა კანტონს.

გროვად, რათა ერთმანეთი გაათბონ და გაყინვისგან თავი დაიცვან. მაგრამ მალე ისინი ჩხვლეტებს გრძნობენ მეზობლებისგან და ეს მათ აიძულებს ერთმანეთს დაშორდნენ. როცა მათ გათბობის სურვილი გაუჩნდათ, თავი კვლავ ერთად მოიყარეს და განმეორდა ის მეორე უბედურება; ასე აწყდებოდნენ იქით - აქეთ ამ ორ უბედურებას შორის, ვიდრე არ იპოვნეს ის ზომიერი დაშორება, სადაც ისინი გაჭირვებას ყველაზე კარგად გადაიტანდნენ”.

²⁸ შესაძლებელია ერთადერთი გამონაკლისი, დედასა და შვილს (ბიჭს) შორის ურთიერთობა, რომელიც ეფუძნება რა ნარცისიზმს, არ ირღვევა უფრო გვიანდელი მეტოქეობით და ძლიერდება სექსუალური ობიექტის არჩევაში მონაწილეობის გამო.

მონათესავე ტომებს ათვალწუნებული ჰყავთ ერთმანეთი, სამხრეთელი გერმანელი ვერ იტანს ჩრდილოეთელ გერმანელს, ინგლისელი ღვარძლიანად საუბრობს შოტლანდიელის შესახებ, ესპანელს ეზიზდება პორტუგალიელი. ის, რომ დიდი განსხვავების შემთხვევაში წარმოიშვება ძნელად გადასალახავი ანტიპათია - გალის გერმანელების მიმართ, არიელის სემიტების მიმართ, თეთრკანიანის ფერადკანიანების მიმართ, - ჩვენ უკვე აღარ გვაკვირვებს.

როცა მტრობა მიმართულია საყვარელი პირების წინააღმდეგ, ჩვენ ამას ვუწოდებთ გრძნობების ამბივალენტურობას და ამ შემთხვევას ვხსნით, რასაკვირველია, მეტისმეტად რაციონალური სახით, სახელდობრ - ახლო ურთიერთობების შედეგად წარმოქმნილ ინტერესთა კონფლიქტების მრავალრიცხოვანი საბაზით. იმ შემთხვევაში, როცა უცხო ადამიანის მიმართ არაკეთილგანწყობა და მტრობა შენიღბული არ არის, ჩვენ შეგვიძლია შევამჩნიოთ საკუთარი თავის სიყვარულის, ნარცისიზმის გამოსახვა, რომელიც მიისწრაფის თვითდამკვიდრებისკენ და ისე იქცევა, თითქოს მისი ინდივიდუალური თავისებურებების არსებულ განსხვავებებს მოაქვთ ამ განსხვავებების კრიტიკა და მათი გარდაქმნის მოთხოვნა. თუ რატომ არსებობს ასეთი დიდი მგრძნობიარობა დიფერენცირების ამ დეტალებთან მიმართებაში - ჩვენ არ ვიცით; მაგრამ ეჭვგარეშეა, რომ ადამიანის ყველა ამ ქცევაში ვლინდება მზადყოფნა ზიზღისათვის, აგრესიულობისათვის, რომელთა წარმოშობა უცნობია და რომლებსაც შეიძლება მივაწეროთ ელე-

მენტარული ხასიათი²⁹.

მაგრამ ყველა ეს შემწყნარებლობა მცირე ან დიდი ხნით ქრება მასის წარმოქმნის დროს და თვით მასაშიც მანამდე, სანამ მასა არსებობს, ინდივიდები მის საზღვრებში ისე იქცევიან, როგორც ერთმანეთის მსგავსნი, ისინი ეგუებიან სხვა პიროვნების ორიგინალურობას, საკუთარ თავს უტოლებენ მას და არავითარ ანტიპათიას მის მიმართ არ განიცდიან. ჩვენი თეორიული წარმოდგენის თანახმად, ნარცისიზმის ასეთი შეზღუდვა შეიძლება გამოწვეულ იქნას მხოლოდ ერთი მომენტით - ლიბიდოზური კავშირით სხვა ადამიანებთან. საკუთარი თავის სიყვარული ზღვარს პოულობს მხოლოდ სხვა ადამიანების სიყვარულში, ობიექტების სიყვარულში. მაშინვე ჩნდება შეკითხვა, ინტერესთა ერთობამ თავისთავად და ყოველგვარი ლიბიდოზური წვლილის გარეშე ხომ არ უნდა მიგვიყვანოს სხვა ადამიანის მიმართ შემწყნარებლობასთან და მის პატივისცემასთან. ამ შეკამათებაზე შეიძლება ვუპასუხოთ, რომ ასეთი სახით მაინც ვერ მიიღწევა ნარცისიზმის მდგრადი შეზღუდვა, ვინაიდან ეს შემწყნარებლობა იწახება მხოლოდ იმ დრომდე, სანამ არის უშუალო სარგებლობა, რომელსაც ღებულობენ სხვასთან თანამშრომ-

²⁹ ახლახან (1920) გამოქვეყნებულ თხზულებაში „სიამოვნების პრინციპის მეორე მხარეს“, მე ვეცადე სიყვარულის და სიძულვილის პოლარულობა დამეკავშირებინა სიცოცხლისადმი და სიკვდილისადმი ლტოლვებს შორის სავარაუდო დაპირისპირებასთან და სექსუალური ლტოლვა წარმომედგინა როგორც პირველების (ე.ი. სიცოცხლისადმი ლტოლვების) ნამდვილი მოადგილე. (იხ. Freud S., *Jenseit des Lustprinzips*, Wien, G. W., 1920.).

ლობისგან. მაგრამ ამ საკამათო საკითხის პრაქტიკული ღირებულება მოსალოდნელთან შედარებით უფრო ნაკლებია, რადგან გამოცდილებამ გვაჩვენა, რომ ერთობლივი მუშაობის შემთხვევაში, როგორც წესი, იქმნება ლიბიდო-ზური კავშირები ამხანაგებს შორის, რომლებიც მათ ურთიერთობებს ახანგრძლივებენ და განამტკიცებენ უფრო მეტად, ვიდრე სარგებლობა. ადამიანების სოციალურ ურთიერთობებშიც იგივე ხდება, რაც ცნობილი გახდა ფსიქოანალიტიკური კვლევის დროს ინდივიდუალური ლიბიდოს განვითარების მსვლელობის შესახებ. ლიბიდო ეყრდნობა მნიშვნელოვან ცხოვრებისეული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას და ამის მონაწილე პირებს ირჩევს თავისი პირველი ობიექტების სახით³⁰. ზუსტად ისევე, როგორც ინდივიდზე, მთელი კაცობრიობის განვითარებაზე მხოლოდ სიყვარული მოახდენდა ზემოქმედებას როგორც კულტურის ფაქტორი ეგოიზმიდან ალტრუიზმისკენ გადასვლის პროცესში. ეს ეხება როგორც ქალისადმი სქესობრივ სიყვარულს ყველა მისგან გამომდინარე აუცილებლობით გაუფრთხილდნენ ყველაფერს, რაც ძვირფასი იყო ქალისთვის, ასევე სხვა მამაკაცისადმი სექსუალურობას მოკლებულ, სუბლიმირებულ ჰომოსექსუალურ სიყვარულს, რომელიც დაკავშირებულია ერთობლივ მუშაობასთან;

ამგვარად, თუ მასაში ხდება ნარცისული თავისმოყვარეობის შეზღუდვა, რომელიც მასის გარეთ არ არსებობს, მაშინ ეს წარმოადგენს იმის დამაჯერებელ დადასტურებას,

³⁰ Freud S., *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Wien. G. W., 1905.

რომ მასის წარმოქმნის არსი მდგომარეობს მასის წევრთა შორის ახალი სახის ლიბიდოზური კავშირების გაჩენაში.

მაგრამ ახლა ჩვენი ინტერესი გვაიძულებს, რომ ვიკითხოთ: როგორება თავისი ხასიათით ეს კავშირები მასაში? ნევროზების შესახებ ფსიქოანალიტიკურ სწავლებაში ჩვენ აქამდე ვიკვლევდით მხოლოდ იმ სასიყვარულო ლტოლვებს საკუთარი ობიექტებისადმი, რომლებიც უშუალო სექსუალური მიზნისკენ მიიღწვიან. ასეთ სექსუალურ მიზნებზე მასაში, როგორც ჩანს, ლაპარაკიც კი არ შეიძლება. ჩვენ აქ საქმე გვაქვს სასიყვარულო ლტოლვებთან, რომლებიც, მიუხედავად იმისა, რომ გადახრილები არიან საკუთარი თავდაპირველი მიზნებისგან, მაინც აგრძელებენ მოქმედებას არანაკლები ენერგიით. ობიექტის ჩვეულებრივი სექსუალური დაუფლების ჩარჩოებში, ჩვენ უკვე შევამჩნიეთ გამოვლენები, რომლებიც შეესაბამებოდა ლტოლვის გადახრას საკუთარი სექსუალური მიზნისგან. ჩვენ ისინი აღვწერეთ, როგორც გარკვეული ხარისხის შეყვარებულობა და ავლნიშნეთ, რომ მე ს გარკვეულ ზიანს აყენებენ. შეყვარებულობის ამ მოვლენებს ჩვენ უკვე დიდ ყურადღებას ვაქცევთ, რადგან დასაბუთებულად მოველით, რომ მათში გამოვავლენთ პირობებს, რომლებიც შეიძლება გადავიტანოთ მასაში არსებულ კავშირებზე. მაგრამ, ამის გარდა, ჩვენ გვსურს ვიცოდეთ, წარმოადგენს თუ არა ობიექტის დაუფლების ეს ხერხი, რომელიც ჩვენთვის ცნობილია სქესობრივი ცხოვრებიდან, სხვა ადამიანთან ემოციური კავშირის ერთადერთ სახეს, თუ ყურადღება უნდა მივაქციოთ კიდევ სხვა მსგავს მექანიზმებს.

ფსიქოანალიზიდან ჩვენ ნამდვილად ვიცით, რომ არსებობენ ემოციური კავშირების წარმოქმნის სხვა მექანიზმები, ეგრედ წოდებული იდენტიფიკაციები - არასაკმარისად ცნობილი, ძნელად აღსაწერი პროცესები, რომელთა კვლევა გარკვეული დროით ჩამოგვაცილებს მასების ფსიქოლოგიის თემას.

VII. იდენტიფიკაცია

ფსიქოანალიზში იდენტიფიკაცია ცნობილია როგორც სხვა ადამიანთან ემოციური კავშირის ყველაზე ადრეული გამოვლენა³¹ ის განსაზღვრულ როლს თამაშობს ოიდიპოსის კომპლექსის წინაისტორიაში. პატარა ბიჭი საკუთარი მამისადმი განსაკუთრებულ ინტერესს ამჟღავნებს, მას სურს გახდეს და იყოს ისეთი, როგორიც ის არის, იყოს მის ადგილზე ყველა შემთხვევაში. შეგვიძლია დარწმუნებით ვთქვათ: ის მამისგან ქმნის თავის იდეალს. მის ქცევას არაფერი საერთო არ აქვს მამის (და საერთოდ კაცის) მიმართ პასიურ ან ქალურ განწყობასთან, პირიქით, ის მხოლოდ მამაკაცურია. ის კარგად არის შეთანხმებული ოიდიპოსის კომპლექსთან, რომლის მომზადებასაც ხელს უწყობს.

მამასთან ამ იდენტიფიკაციასთან ერთდროულად, შეიძლება ადრეც, ბიჭი იწყებს ურთიერთობას დედასთან, როგორც საყრდენი ტიპის ობიექტთან³¹. ამგვარად ის ავლენს ორ ფსიქოლოგიურად განსხვავებულ კავშირს: დედასთან - წმინდა სექსუალურ ობიექტურ ლტოლვას, მამასთან კი - იდეალთან იდენტიფიკაციას. ორივე კავშირი ერთმანეთის გვერდით არსებობს, ერთმანეთზე გავლენას არ ახდენენ და ერთმანეთს ხელს არ უშლიან. სულიერი ცხოვრების უწყვეტად გაგრძელებადი უნიფიკაციის შედეგად, ისინი, საბოლოოდ, ერთმანეთს ხვდებიან, და ამგვარი შერწყმის შედეგად წარმოიქმნება ოიდიპოსის ნორმალური კომპლექსი.

³¹ იხილეთ ფროიდის შრომა, რომელიც ნარცისიზმს ეხება. *Freud S., Zur Einführung des Narzissmus, G. W., 1914.*

ბავშვი მიიჩნევს, რომ დედისკენ მიმავალ გზას მამა უღობავს; ამ დროს მამასთან მისი იდენტიფიკაცია მტრულ ელფერს იძენს, და დედასთან მამის ადგილის დაკავების სურვილის იდენტური ხდება. ამგვარად, იდენტიფიკაცია დასაწყისიდანვე ამბივალენტურია, მას ადვილად შეუძლია როგორც სინაზის, ისე მამის მოცილების სურვილის გამოხატვა. ის ისე იქცევა, როგორც ლიბიდოზური ორგანიზაციის პირველი ორალური ფაზის შთამომავალი, რომლის დროსაც სასურველ და ღირებულ ობიექტთან შეერთება ხორციელდება მისი შეჭმით და ამ დროს სპობს მას, როგორც ასეთს. როგორც ცნობილია კანიბალი ინარჩუნებს ამ პოზიციას: ის ჭამს როგორც თავის მტრებს, ასევე იმათაც, რომლებიც მას უყვარს³².

უფრო გვიან მამასთან ასეთი იდენტიფიკაციის ბედი მხედველობის არიდან ადვილად იკარგება. შეიძლება ისეც მოხდეს, რომ ოიდიპოსის კომპლექსმა ინვერსია განიცადოს, რომლის შედეგადაც ქალური განწყობის დროს ობიექტად ამოირჩევა მამა, რომლისგანაც ელიან საკუთარი უშუალო სექსუალური ლტოლვების დაკმაყოფილებას, და ამ შემთხვევაში მამასთან იდენტიფიკაცია ხდება მასთან ობიექტური კავშირის წინამორბედი. იგივე შესაბამისი ცვლილებებით - ეხება პატარა გოგონას დედასთან ურთიერთობებში³³.

ადვილად შეიძლება ფორმულირდეს მამასთან ასეთ

³² იხილეთ Freud S., *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Wien. G. W., 1905. და Abraham (1916).

³³ Freud S., *Das Ich und das Es*, Wien. G. W., 1923.

იდენტიფიკაციასა და მამის ობიექტად არჩევას შორის განსხვავება. პირველ შემთხვევაში მამა წარმოადგენს იმას, ვინც უნდათ რომ იყვნენ, მეორე შემთხვევაში - იმას, ვისი ფლობაც სურთ. შესაბამისად განსხვავება იმაში მდგომარეობს, ვის ეხება ეს კავშირი მე - სუბიექტს, თუ მე - ობიექტს. ამიტომ პირველი კავშირი შესაძლებელია უკვე სექსუალური ობიექტის ყოველგვარი არჩევის გარეშე. გაცილებით ძნელია თვალსაჩინოდ წარმოვადგინოთ ეს განსხვავება მეტაფსიქოლოგიურად. შეიძლება მხოლოდ ის ავლნიშნოთ, რომ იდენტიფიკაცია მიისწრაფის ისეთივე საკუთარი მე - ს ფორმირებისკენ, როგორიც არის სხვა ადამიანის მე, რომელიც მიღებულია „იდეალად“.

ყველაზე უფრო არეული კავშირებიდან ჩვენ გამოვყოფთ იდენტიფიკაციას ნევროტული სიმპტომების წარმოქმნის დროს. მაგალითის სახით განვიხილოთ პატარა გოგონა, რომელშიც თავს იჩენს ისეთივე ავადმყოფური სიმპტომი, როგორიც დედამისში - დაუშვათ აუტანელი ხველა. ეს შეიძლება სხვადასხვანაირად ხდებოდეს. ეს წარმოადგენს ან დედასთან იდენტიფიკაციას ოიდიპოსის კომპლექსის შედეგად, რაც ნიშნავს დედის ადგილის დაკავების მტრულ სურვილს, და ეს სიმპტომი გამოხატავს მამისადმი, როგორც ობიექტისადმი სიყვარულს; ის დედის შეცვლის რეალიზებას ახდენს დანაშაულის გრძნობის გავლენით: „გინდოდა, რომ დედაშენი ყოფილიყავი, შენ ახლა ის ხარ და მასავით იტანჯები“. ამ შემთხვევაში ეს ისტერიული სიმპტომის წარმოქმნის სრული მექანიზმია. ანდა სიმპტომი ზუსტად ისეთია, როგორიც საყვარელი ადამიანის სიმპტო-

მი (როგორც, მაგალითად, „ისტერიის ერთი შემთხვევის ანალიზის ფრაგმენტში“, როცა დორა მამამისის ხელას იმიტირებდა³⁴); მაშინ ეს შემთხვევა მხოლოდ ისეთი სახით შეგვიძლია აღვწეროთ, რომ იდენტიფიკაციამ დაიკავა ობიექტის არჩევის ადგილი, ხოლო ობიექტის არჩევა იდენტიფიკაციამდე რეგრესირდა. ჩვენ გვსმენია, რომ იდენტიფიკაცია - ემოციური კავშირის ყველაზე ადრეული და ყველაზე პირველი ფორმაა; სიმპტომების წარმოქმნის პირობებში, ე.ი. განდევნის და არაცნობიერი მექანიზმების ბატონობის დროს, ხშირია შემთხვევა, როცა ობიექტის არჩევა კვლავ იქცევა იდენტიფიკაციად, ე. ი. მე თავის თავზე იღებს ობიექტის თვისებებს. საყურადღებოა, რომ იდენტიფიკაციის დროს მე ბაძავს ზოგჯერ არასაყვარელ, ზოგჯერ საყვარელ ადამიანს. ჩვენ ასევე თვალში გვეცემა ის, რომ ორივე შემთხვევაში იდენტიფიკაცია წარმოადგენს ნაწილობრივს, უმაღლესი ხარისხით შეზღუდულს, და ადამიანი-ობიექტიდან იღებს მხოლოდ ერთადერთ თვისებას.

მესამე სიმპტომის წარმოქმნის განსაკუთრებით ხშირ და მნიშვნელოვან ფაქტს წარმოადგენს ის, რომ იდენტიფიკაცია სრულიად არ ითვალისწინებს ობიექტურ ურთიერთობას მისაბამ პიროვნებასთან. როცა, მაგალითად, პანსიონატში მცხოვრები გოგონა საკუთარი იდუმალი შეყვარებულისგან წერილს იღებს, რომელიც მასში ეჭვიანობას აღძრავს და რაზეც ისტერიული შეტევით რეაგირებს, ამ დროს იმ მეგობრებს, რომლებმაც ამის შესახებ იციან, ეს

³⁴ Freud S., *Bruchstück einer Hysterie - Analyse*, G. W., 1905.

შეტევა გადაედებათ, როგორც ჩვენ ვლაპარაკობთ, ფსიქიკური ინფექციის გზით. აქ მოქმედი მექანიზმი, იდენტიფიკაციის მექანიზმია, რომელსაც საფუძვლად უდევს სურვილი ან ასეთივე მდგომარეობაში საკუთარი თავის ჩაყენების შესაძლებლობები. სხვებსაც სურთ, რომ იდუმალი სასიყვარულო კავშირი ჰქონდეთ და დანაშაულის შეგნების გავლენით ისინიც მასთან დაკავშირებულ ტანჯვას იღებენ. სამართლიანი არ იქნებოდა გვემტკიცებინა, რომ ისინი ამ სიმპტომს თანაგრძნობის გამო ითვისებენ. პირიქით, თანაგრძნობა წარმოიქმნება იდენტიფიკაციის შედეგად, და ამის დადასტურება ის არის, რომ ასეთი ინფექცია ან იმიტაცია წარმოიქმნება ისეთ გარემოებებშიც, როცა წინამორბედი სიმპატია იმაზე ნაკლებია, რომელიც ჩვეულებრივად არსებობს პანსიონატის მეგობრებს შორის. ერთი მე სხვა მე სთან მნიშვნელოვან ანალოგიას გრძნობს ერთ პუნქტში, ჩვენს შემთხვევაში ერთნაირ ემოციურ მზადყოფნაში; ამის კვალდაკვალ ამ პუნქტში იქმნება იდენტიფიკაცია, და პათოგენური სიტუაციის გავლენით ეს იდენტიფიკაცია პირველი მე - სგან გაჩენილ სიმპტომზე გადაინაცვლებს. ამგვარად, იდენტიფიკაცია სიმპტომის მეშვეობით ორივე მე ს ერთობის ნიშანი ხდება, რომელიც განდევნილი უნდა დარჩეს.

ამ სამი წყაროდან მიღებული ცნობები შეიძლება შემდეგზე დავიყვანოთ: პირველ რიგში, იდენტიფიკაცია წარმოადგენს ობიექტთან ემოციური კავშირის თავდაპირველ ფორმას, მეორე, რეგრესიული გზით, მე - ში ობიექტის ინ-

ტროექცის გამო, ის ხდება ობიექტთან ლიბიდოზური კავშირის შემცვლელი, და მესამე, ის შეიძლება წარმოიქმნას ყოველი ახლად აღქმული ერთობის დროს ადამიანთან, რომელიც არ წარმოადგენს სქესობრივი ლტოლვის ობიექტს. რამდენად მნიშვნელოვანია ეს ერთობა, იმდენად წარმატებული უნდა იყოს ეს ნაწილობრივი იდენტიფიკაცია, და ასეთი სახით, ის უნდა შეესაბამებოდეს ახალი კავშირის წარმოქმნას.

ჩვენ უკვე ვხვდებით, რომ საკუთარი ბუნების მიხედვით მასების ინდივიდების ურთიერთკავშირი წარმოადგენს ერთ-ერთს ისეთი იდენტიფიკაციებიდან, რომლებიც წარმოიქმნებიან მნიშვნელოვანი აფექტური ერთობის გამო, და შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს ერთობა ბელადთან კავშირის ხასიათში მდგომარეობს¹ რასაკვირველია, შორს ვიმყოფებით იმისგან, რომ იდენტიფიკაციის პრობლემა ამოწურულად ჩავთვალოთ; ჩვენ ვდგავართ იმის კარიბჭესთან, რასაც ფსიქოლოგია „ემპათიას“ უწოდებს, და რომელიც პირველხარისხოვან როლს თამაშობს ჩვენ მიერ სხვა ადამიანების უცხო მე - ს გაგებაში. მაგრამ, აქ დავკმაყოფილდებით იდენტიფიკაციის უახლოესი აფექტური გამოვლინებებით და დროებით გვერდს ავუქცევთ მის მნიშვნელობას ჩვენი ინტელექტუალური ცხოვრებისათვის.

ფსიქოანალიტიკური კვლევები ზოგჯერ ფსიქოზების უფრო რთულ პრობლემებსაც ეხებოდა და მათ შეძლეს ზოგიერთ სხვა შემთხვევაშიც აღმოეჩინათ იდენტიფიკაცია, რომელიც ჩვენი გაგებისათვის სრულიად ხელმისაწვდომი

არ არის. მე დაწვრილებით გადმოვცემ ორ ამისთანა შემთხვევას, როგორც მასალას ჩვენი შემდგომი განსჯისათვის.

მამაკაცური ჰომოსექსუალიზმის გენეზისი მთელ რიგ შემთხვევებში შემდეგია³⁵: ახალგაზრდა მამაკაცი დიდი ხნის განმავლობაში და ინტენსიურად იყო დაფიქსირებული თავის დედაზე ოიდიპოსის კომპლექსის მნიშვნელობით. მაგრამ სქესობრივი მოწიფულობის პერიოდის შემდეგ, დადგა დრო, როცა აუცილებელი იყო დედის გამოცვლა სხვა სექსუალური ობიექტით. თუმცა აქ მოულოდნელი გარდაქმნა ხდება: ახალგაზრდა კი არ ტოვებს თავის დედას, არამედ მასთან იდენტიფიცირდება, ის მასში გარდაიქმნება და ახლა ეძებს საკუთარი მე - ს შემცვლელ ობიექტებს, რომლებიც მას შეიძლება ისე უყვარდეს და ეფერებოდეს, როგორც ის თავის დედას უყვარდა და ეფერებოდა. ესეთი პროცესი ხშირად გვხვდება და მრავალი მაგალითით შეიძლება დადასტურდეს; რასაკვირველია, იგი სრულიად არ არის დაკავშირებული იმ სხვადასხვა ვარაუდებთან, რომლებიც კეთდება ორგანული მამოძრავებელი ძალის და ამ მოულოდნელი მეტამორფოზის მოტივების თაობაზე. ამ იდენტიფიკაციაში ყურადღებას იქ-

³⁵ იხილეთ ფროიდის ნარკვევის III თავი ლეონარდოს შესახებ (*Freud S., Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci, Wien, G. W., 1910*). ჰომოსექსუალიზმის წარმოქმნის სხვა მექანიზმების შესახებ იხილეთ სამუშაო, რომელიც ეძღვნება ქალურ ჰომოსექსუალიზმს (*Freud S., Über die Psychogenese eines Falles von weiblicher Homosexualität, G. W., 1920*), ასევე სტატია „ზოგიერთი ნევროტული მექანიზმების შესახებ ეჭვიანობის, პარანოიის და ჰომოსექსუალიზმის დროს“ (*Freud S., Über einige neurotische Mechanismen bei Eifersucht, Paranoia und Homosexualität, G. W., 1922*).

ცევს მისი სიფართოვე; ის ცვლის მე ს უაღრესად მნიშვნელოვან ნაწილში, - სახელდობრ სექსუალურ ხასიათში, აქამდე არსებული ობიექტის პროტოტიპის მიხედვით. ამ დროს ადამიანი ამ ობიექტზე უარს ამბობს; საბოლოოდ თუ მხოლოდ იმ მნიშვნელობით, რომ ის არაცნობიერში ინახება, ეს საკითხი აქ არ წარმოადგენს ჩვენი განსჯის საგანს. იდენტიფიკაცია უარყოფილ ან დაკარგულ ობიექტთან მისი შეცვლის მიზნით, ამ ობიექტის ინტროექცია მე - ში, რასაკვირველია, ჩვენთვის სიახლეს არ წარმოადგენს. ასეთ პროცესს ზოგჯერ შეიძლება უშუალოდ პატარა ბავშვთან დავაკვირდეთ. ცოტა ხნის წინ „ფსიქონალიზის საერთაშორისო ჟურნალში“ გამოქვეყნდა ასეთი დაკვირვება: ბავშვმა, რომელიც კატის კნუტის დაკარგვის გამო საუთარ თავს უბედურად გრძნობდა, ცოტა ხნით ფიქრის შემდეგ განაცხადა, რომ ახლა თვითონ ის იყო კატა; ამის შესაბამისად მან ოთხით ბობღვა დაიწყო, საჭმელად მაგიდასთან არ ჯდებოდა და.ა. შ.³⁶

ობიექტის ასეთი ინტროექციის სხვა მაგალითი მოგვცა მელანქოლიის ანალიზმა; ამ დარღვევის გამოვლენის ერთ - ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მიზეზად ითვლება საყვარელი ობიექტის რეალური ან აფექტური დაკარგვა. ამ შემთხვევების ძირითად დამახასიათებელ თვისებას წარმოადგენს მე ს სასტიკი თვითდამცირება, დაუნდობელ თვითკრიტიკასა და მწარე თვითბრალდებებთან ერთად. ანალიზებმა უჩვენეს, რომ ეს შეფასება და საყვედურები, არსებითად, ობიექტს ეკუთვნიან და წარმოადგენენ მე - ს

³⁶ *Markuszwewicz* (1920).

მხრიდან შურისძიებას ამ ობიექტის მიმართ. ობიექტის ჩრდილი დაეცა მე ს, ასე ითქვა ჩემ მიერ სხვაგან³⁷. ობიექტის ინტროექცია აქ განსაკუთრებით ნათლად ვლინდება.

მაგრამ ეს მელანქოლიები ავლენენ რაღაც სხვასაც, რაც შეიძლება მნიშვნელოვანი აღმოჩნდეს ჩვენი შემდგომი განსჯებისთვის. ისინი ჩვენ გვიჩვენებენ გახლეჩილ, ორ ნაწილად დაშლილ მე - ს, რომელთაგანაც ერთი მეორეს წინააღმდეგ მძვინვარებს. ეს მეორე ნაწილი შეცვლილია ინტროექციის შედეგად, მას საკუთარ თავში ჩართული ჰყავს დაკარგული ობიექტი. მაგრამ ის ნაწილიც, რომელიც ასე სასტიკად იქცევა, ჩვენთვის უცნობი არ არის. მასში ჩართულია სინდისი, კრიტიკული ინსტანცია მე ში, რომელიც ჩვეულებრივ მდგომარეობაშიც კრიტიკულად იყო დაპირისპირებული მე - სთან, მაგრამ ამას არასოდეს არ აკეთებდა ასე შეუბრალებლად და უსამართლოდ. ჩვენ უკვე ადრეც გვქონდა საბაზი გვევარაუდა („ნარცისიზმი“, „დარდი და მელანქოლია“³⁸), რომ ჩვენს მე ში ვითარდება ისეთი ინსტანცია, რომელსაც შეუძლია გამოეყოს დანარჩენ მე - ს და მასთან შევიდეს კონფლიქტში. ჩვენ მას ვუწოდეთ „მე - იდეალი“ და მას მივაწერეთ თვითდაკვირვების, მორალური სინდისის, სიზმრის ცენზურის ფუნქციები და მთავარი როლი განდევნაში. ჩვენ ვთქვით, რომ ის

³⁷ Freud S., *Trauer und Melancholie*, G. W., 1917.

³⁸ Freud S., *Zur Einführung des Narzißmus*, G. W., 1914. და Freud S., *Trauer und Melancholie*, G. W., 1917.

წარმოადგენს თავდაპირველი ნარცისიზმის მემკვიდრეს, რომელშიც ბავშვურმა მე - მ თავისი თავი დაიკმაყოფილა. ის გარემომცველი გავლენიდან თანდათანობით აღიქვამს მე - სთვის წაყენებულ მოთხოვნებს, რომელთა შესრულება მე - ს ყოველთვის არ შეუძლია; მაგრამ როცა ადამიანს არ შეუძლია კმაყოფილი იყოს საკუთარი მე თი, ის მაინც პოულობს დაკმაყოფილების საშუალებას „მე - იდეალში“, რომელიც მე - დან არის დიფერენცირებული. ჩვენ შემდეგ დავადგინეთ, რომ ბოდვაზე დაკვირვებით ცხადი ხდება ამ ინსტანციის დაშლა, და ამასთან ერთად ვლინდება მისი წარმოქმნა ატორიტეტების უპირველეს ყოვლისა მშობლების გავლენის გამო³⁹. მაგრამ ჩვენ არ დაგვეჩვენებია იმის მითითება, რომ ამ მე - იდეალის აქტუალურ მე - სგან დაშორების ხარისხი მეტის-მეტად ვარიირდება ყოველი ცალკეული ინდივიდისთვის და რომ უმრავლესობში მე - ს შიგნით ეს დიფერენციაცია არ მიდის იმაზე უფრო შორს, ვიდრე ბავშვში.

მაგრამ ვიდრე შევძლებთ ამ მასალის გამოყენებას მასის ლიბიდოზური ორგანიზაციის გაგებისთვის, ჩვენ ყურადღება უნდა მივაქციოთ ობიექტსა და მე - ს შორის სხვა ურთიერთობებსაც⁴⁰.

³⁹ Freud S., *Zur Einführung des Narzissmus*. G. W., 1914.

⁴⁰ ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ამ მაგალითებით, რომელიც ნასესხებია პათოლოგიიდან, ვერ ამოვწურეთ იდენტიფიკაციის არსი და ამის გამო ნაწილობრივ ხელუხლებელი დავტოვეთ მასის წარმოქმნის გამოცანა. აქ საჭირო იყო უფრო მეტი საფუძვლიანი და დეტალური ფსიქოლოგიური ანალიზის ჩატარება. გზას იდენტიფიკაციიდან მიბადვის გავლით მივყავართ ემპათიისკენ ესე იგი იმ მექანიზმის გაგებისაკენ,

VIII. შეყვარებულობა და ჰიპნოზი

ენის პრაქტიკა თავის კაპრიზებშიც კი რაღაც სინამდვილის ერთგული რჩება. მართალია ის „სიყვარულს“ უწოდებს ძალიან განსხვავებულ ემოციურ ურთიერთობებს, რომლებსაც ჩვენც თეორიულად ვაერთიანებთ სიტყვა „სიყვარულში“ მაგრამ მასზე შემდგომში კვლავ ჩნდება ეჭვი, არის თუ არა ეს სიყვარული ნამდვილი, სწორი, ჭეშმარიტი, და მიუთითებს თუ არა შესაძლებლობების მთელ რიგ გრადაციაზე სიყვარულის ფენომენების ჩარჩოებში. ჩვენთვის ძნელი არ იქნება ამ გრადაციაზე დაკვირვება.

მთელ რიგ შემთხვევებში შეყვარებულობა - სხვა არაფერია, თუ არა სექსუალური ლტოლვის მხრიდან ობიექტის პოვნა უშუალოდ სექსუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილების მიზნით, ამასთან ერთად მიზნის მიღწევის შემდეგ შეყვარებულობა ქრება; ეს ის არის, რასაც ვულგა-

რომლითაც ჩვენ საშუალება გვქმლევს შევაფასოთ სხვა ადამიანის სულიერი ცხოვრება. ასევე საჭიროა, რომ არსებული იდენტიფიკაციის გამოვლენებში კიდევ ბევრი რამ გაირკვეს. ამის გარდა მის შედეგს წარმოადგენს ის, რომ ადამიანი საკუთარ აგრესიას ზღუდავს იმის მიმართ, ვისთანაც იდენტიფიცირდება; ის ინდოზს და დახმარებას უწევს მას. ასეთი იდენტიფიკაციების შესწავლამ, რომლებიც, მაგალითად, საფუძვლად უდევს კლანურ საზოგადოებას, რობერტსონ - სმიტს საშუალება მისცა მისულიყო გასაოცარ შედეგამდე, რომ ისინი უნდა ეფუძნებოდნენ საერთო სუბსტანციის აღიარებას („ნათესაობა და ქორწინება“, 1885) და ამიტომ შეუძლიათ შეიქმნან ერთად შესრულებული ტრაპეზის გამო. ეს თვისება საშუალებას იძლევა ასეთი იდენტიფიკაცია დავუკავშიროთ „ტოტემი და ტაბუ“ - ში ჩემ მიერ კონსტრუირებული ადამიანური ოჯახის უძველეს ისტორიას.

რულ, გრძნობად სიყვარულს უწოდებენ. მაგრამ, როგორც ცნობილია, ლიბიდოზური სიტუაცია იშვიათად არის ასეთი უბრალო. სულ ახლახან ჩამქრალი მოთხოვნების ხელახლა აღძვრის მტკიცე რწმენა, ალბათ, უახლოესი მოტივი უნდა იყოს იმისთვის, რომ ვასაზრდოვოთ ხანგრძლივი ლტოლვა სექსუალური ობიექტისადმი, რათა ის „გვიყვარდეს“ ვნებისგან თავისუფალ დროის შუალედებშიც.

ადამიანის სასიყვარულო ცხოვრების განვითარების მემეტად საკვირველ ისტორიებს სხვა მომენტიც ემატება. ცხოვრების პირველ ფაზაში, რომელიც, როგორც წესი, უკვე ხუთი წლის ასაკში მთავრდება, ბავშვი ერთ ერთ მშობელში პოულობს პირველი სიყვარულის ობიექტს და მასზე აფიქსირებს საკუთარ სექსუალურ ლტოლვებს, რომლებიც დაკმაყოფილებას მოითხოვენ. ამის მერე გაჩენილი განდევნა ბავშვს აიძულებს უარი თქვას ამ ბავშვური სექსუალური მიზნების უმრავლესობაზე და თავის შემდეგ ღრმა ცვლილებებს ტოვებს მშობლებთან ურთიერთობებში. ბავშვი შემდგომშიც მშობლებთან დაკავშირებული რჩება, მაგრამ ლტოლვებით, რომლებსაც შეიძლება ვუწოდოთ „მიზნის მიმართ შეკავებულები“. საყვარელი ადამიანებისადმი ამჟამად განცდილ გრძნობებს „ნაზ გრძნობებს“ უწოდებენ. ცნობილია, რომ არაცნობიერში ინახებიან მეტ ნაკლებად ინტენსიური წინანდელი „გრძნობადი“ მისწრაფებები, და ამის გამო მათი თავდაპირველი მოზღვავებული ნაკადი გარკვეული მნიშვნელობით შემდგომშიც აგრძელებს არსებო-

ბას¹¹.

სქესობრივ სიმწიფესთან ერთად, როგორც ცნობილია, ჩნდებიან ახალი, ძალიან ინტენსიური მისწრაფებები, რომლებიც მიმართულნი არიან უშუალო სექსუალურ მიზნებზე. არაკეთილსასურველ შემთხვევებში ისინი გრძნობადი ნაკადის სახით გამოყოფილნი რჩებიან მდგრადი „ნაზი“ ემოციური მიმართულებებისგან. ჩვენ ვღებულობთ ისეთ სურათს, რომლის ორივე მხარეც ხალისიანად იდეალიზირდება ცნობილ ლიტერატურულ მიმართულებებთან. მამაკაცი რომანტიკულ მიდრეკილებებს ავლენს ღრმად პატივცემული ქალებისადმი, რომლებიც მას არ იზიდავენ, მაგრამ, სქესობრივ ურთიერთობებში, ის პოტენციას აღმოაჩენს მხოლოდ სხვა ქალებთან, რომლებიც არ „უყვარს“, პატივს არ ცემს ან ეზიზღება კიდევ¹². მაგრამ ზრდად ახალგაზრდას ხშირად ეხერხება პლატონური, არამიწიერი სიყვარულის და გრძნობადი, მიწიერი სიყვარულის სინთეზი, და მისი ურთიერთობა სექსუალურ ობიექტთან ხასიათდება მიზნის მიმართ შეუკავებელი და შეკავებული ლტოლვების ერთობლივი მოქმედებით. წმინდა გრძნობადი სურვილების საწინააღმდეგოდ, მიზნის მიმართ შეკავებული ნაზი ლტოლვების რაოდენობის მიხედვით შეიძლება ვიმსჯელოთ შეყვარებულობის ძალის შესახებ.

ამ შეყვარებულობის ჩარჩოებში თავიდანვე თვალში გვხვდება სექსუალური გადაფასების ფენომენი, ის ფაქტი,

¹¹ Freud S., *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Wien. G. W., 1905.

¹² Freud S., *Über die allgemeinste Erniedrigung des Liebeslebens*, G. W. 1912.

რომ საყვარელი ობიექტი გარკვეული ხარისხით თავისუფალია კრიტიკისგან, რომ მისი ყველა თვისება შეფასებულია უფრო მეტად, ვიდრე არასაყვარელი ადამიანის თვისება ან თვით ამავე ობიექტის თვისება იმ დროისთვის, როცა ის არ უყვარდათ. გრძნობადი მისწრაფებების რამდენადმე უფრო ძლიერი განდევნის ან დათრგუნვის დროს იქმნება მცდარი შთაბეჭდილება, რომ ობიექტის მიმართ მისი სულიერი ღირსებების გამო სიყვარულს გრძნობენ, მაშინ როცა სინამდვილეში, პირიქით არის, მხოლოდ გრძნობადი სიყვარული აჯილდოვებს მას ამ უპირატესობებით.

ის მისწრაფება, რომელიც მოცემულ შემთხვევაში მცდარ მსჯელობას ქმნის, იდეალიზაციად იწოდება. ამის გამო ჩვენ ორიენტირება გვიადვილდება; ჩვენ ვხედავთ, რომ ობიექტს ისე ექცევით, როგორც საკუთარ მე - ს, და რომ, შესაბამისად, შეყვარებულობის დროს ობიექტზე გადმოდის ნარცისული ლიბიდოს დიდი ნაწილი⁴³. სასიყვარულო არჩევანის ზოგიერთ ფორმებში ცხადი ხდება, რომ ობიექტი ემსახურება საკუთარი მიუღწეველი მე იდეალის შეცვლას. ის უყვართ იმ სრულყოფილების გამო, რომლისკენაც ადამიანი საკუთარი მე - სთვის მიისწრაფის და რომლის შეძენაც სურს ამ გარშემოვლითი გზით საკუთარი ნარცისიზმის დაკმაყოფილებისთვის.

თუ სექსუალური გადაფასება და შეყვარებულობა კიდევ უფრო მეტად განაგრძობენ ზრდას, მაშინ ამ სურათის ახსნა უფრო ნათელი ხდება. ის მისწრაფებები, რომლებიც,

⁴³ Freud S., *Zur Einführung des Narzißmus*. G. W., 1914.

უმუშალო სექსუალურ დაკმაყოფილებას მოითხოვენ, ახლა შეიძლება სრულად განიდევნონ, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდება, მაგალითად, სიყვარულზე მეოცნებე ახალგაზრდის შემთხვევაში; მე ხდება უფრო მეტად თავმდაბალი, მორიდებული, ხოლო ობიექტი უფრო მეტად შესანიშნავი, ძვირფასი; ბოლოს და ბოლოს ის ეუფლება მე - ს მთელ თავის თავის მოყვარულობას, ამიტომ ამ მე ს თავგანწირვა ბუნებრივი შედეგი ხდება. ობიექტმა, ასე ითქვას, შთანთქა მე. შეყვარებულობის ყველა შემთხვევაში ადგილი აქვს მორჩილების თვისებებს, ნარცისიზმის შეზღუდვას, საკუთარი თავისთვის ზიანის მიყენებას; უკიდურეს შემთხვევაში ისინი მხოლოდ ძლიერდებიან და გრძნობადი ლტოლვების უკან დახევის გამო წინა პლანზე გამოდიან.

ეს განსაკუთრებით ადვილად ხდება უბედური, წარუმატებელი სიყვარულის შემთხვევაში, რადგან ყოველი სექსუალური დაკმაყოფილების დროს სექსუალური გადაფასება მაინც განიცდის გარკვეულ კლებას. ამავდროულად ამასთან, როცა ადამიანი ობიექტს „მსხვერპლად“ წირავს საკუთარ მე - ს (ეს მსხვერპლი არაფრით არ განსხვავდება აბსტრაქტული იდეისთვის განკუთვნილი სუბლიმირებული მსხვერპლისაგან), მაშინ საერთოდ აღარ სრულდება ის ფუნქციები, რომლებიც მე იდეალს ეკუთვნის. ამ ინსტანციით განხორციელებული კრიტიკა დადუმებულია; ყველაფერი, რასაც აკეთებს და მოითხოვს ობიექტი, სწორია და წუნდაუდებელია. ყველგან, სადაც ობიექტის სასარგებლოდ რამე სრულდება, სინდისისთვის ადგილი

აღარ რჩება. [სიყვარულით დაბრმავებული ადამიანი, ყოველგვარი სინანულის გარეშე დამნაშავე ხდება. მთელი სიტუაცია შეიძლება მოთავსდეს ფორმულაში: ობიექტი იკავებს მე - იდეალის ადგილს.]

[ახლა უკვე ადვილი აღსაწერია იდენტიფიკაციის შეყვარებულობისგან განსხვავება მის უმაღლეს გამოვლინებებში, რომლებსაც სასიყვარულო მორჩილებით დაბრმავებას უწოდებენ⁴⁴. პირველ შემთხვევაში მე გამდიდრდა ობიექტის თვისებებით, ფერენცის (1909) გამოთქმით, მისი „ინტროეცირება“ მოახდინა; მეორე შემთხვევაში ის გაღარიბდა, საკუთარი თავი დაუთმო ობიექტს, ის დააყენა თავისი უმნიშვნელოვანესი შემადგენელი ნაწილის ადგილზე.] ამასთან ერთად უახლოესი განხილვის დროს შეიძლება შევამჩნიოთ, რომ მსგავსი გამოსახვა მცდარად მიუთითებს არარსებულ შეუსაბამობებზე. ეკონომიკური თვალსაზრისით საუბარი არ მიმდინარეობს გაღარიბების ან გამდიდრების შესახებ; უკიდურესი შეყვარებულობაც აგრეთვე შეიძლება აღვწეროთ ასე, რომ მე - მ მოახდინა ობიექტის ინტროეცირება. შესაძლებელია, რომ სხვა განსხვავებამ უფრო სწრაფად გახსნას მოვლენის არსი. იდენტიფიკაციის შემთხვევაში ობიექტი ან იკარგება, ან მასზე უარს ამბობენ; შემდეგ ის კვლავ აღდგება მე - ში, ოღონდ ნაწილობრივ იცვლება დაკარგული ობიექტის პროტოტიპის მიხედვით. ზოგჯერ ობიექტი ინახება და, როგორც ასეთი, გადაფასდება მე - ს მხრიდან და მე - ს ხარჯზე. მაგრამ ესეც

⁴⁴ „დამორჩილებულობა“ სიყვარულში განიხილება ფროიდის მიერ თავის შრომაში: „*Das Tabu der Virginität*“ G. W., 1918.

ეჭვს იწვევს. ნუთუ დადგენილია, რომ იდენტიფიკაცია გულისხმობს უარის თქმას ობიექტისადმი ლტოლვაზე, ნუთუ არ შეიძლება იდენტიფიკაციის არსებობა ობიექტის შენახვის დროს? ვიდრე დავიწყებდეთ ამ რთული საკითხის განხილვას, ჩვენ შეიძლება გაგვიჩნდეს აზრი, რომ ამ ვითარების არსი საკუთარ თავში შეიცავს სხვა ალტერნატივას, კერძოდ: ვის ადგილზე დადგება ობიექტი - მე ს თუ მე - იდეალის ადგილზე.

როგორც ჩანს, შეყვარებულობიდან ჰიპნოზამდე შორი არ არის. ორივეს შესაბამისობა ნათელია. იგივე უსიტყვო მორჩილება, დამთმობლობა, კრიტიკის უქონლობა როგორც ჰიპნოტიზიორის, ასევე საყვარელი ობიექტის მიმართ, იგივე პირადი ინიციატივის არ ქონა; არავითარი ეჭვი არ არსებობს იმის შესახებ, რომ ჰიპნოტიზიორმა მე - იდეალის ადგილი დაიკავა. ჰიპნოზის დროს ყველა თანაფარდობა კიდევ უფრო ნათელი და ინტენსიურია, ასე რომ უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა შეყვარებულობა აგვეხსნა ჰიპნოზის დახმარებით და არა პირიქით. ჰიპნოტიზიორი წარმოადგენს ერთადერთ ობიექტს; მის გარდა, სხვა არავინ არ მიიღება მხედველობაში. ის ფაქტი, რომ მე თითქოს ძილში განიცდის ყველაფერს, რასაც ჰიპნოტიზიორი მოითხოვს და ამტკიცებს, ჩვენ გვახსენებს, რომ მე - იდეალის ფუნქციებს შორის ხელიდან გაუშვით რეალობის შემოწმების განხორციელება⁴⁵. გასაკვირი არ არის, რომ მე

⁴⁵ იხილეთ „მეტაფსიქოლოგიური დამატება სიზმრის თეორიისთვის“, (Freud S., *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre*, G. W., 1917). /დამატება გაკეთებულია 1923 წელში/: თუმცა შეიძლება ეჭვი არსებობ-

აღქმას რეალურად თვლის, თუ ფსიქიკური ინსტანცია, რომელსაც ევალება რეალობის შემოწმება, ამ რეალობას ექმნება. შეუკავებელი სექსუალური მიზნების მქონე მისწრაფებების სრული არყოფნა ბევრად უწყობს ხელს გამოვლენების უკიდურეს სიწმინდეს. ჰიპნოტური ურთიერთობა წარმოადგენს უსაზღვროდ შეყვარებულის თავგანწირვას, რომელიც გამოირიცხავს სექსუალურ დაკმაყოფილებას, მაშინ, როცა შეყვარებულობის დროს ის რაღაც დროით მხოლოდ გადაიდება და უკანა პლანზე რჩება, როგორც უფრო გვიანი მიზნობრივი შესაძლებლობა.

მაგრამ, სხვა მხრივ, ჩვენ ასევე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჰიპნოტური ურთიერთობა წარმოადგენს - თუ ასეთი გამოთქმა დასაშვებია - ორი ადამიანისაგან წარმოქმნილ მასას. ჰიპნოზი არ წარმოადგენს კარგ ობიექტს მასურ წარმონაქმთან შედარებისთვის, ვინაიდან, ის უფრო მისი იდენტურია. ის მასის მეტად რთული სტრუქტურულიდან ერთი ელემენტის იზოლირებას ახდენს სახელდობრ, მასის ინდივიდის ქცევას ბელადის მიმართ. ამ რაოდენობრივი შეზღუდვით ჰიპნოზი განსხვავდება მასისგან, სადა უშუალოდ სექსუალური მისწრაფებების არქონის გამო - შეყვარებულობისაგან. ამასთან ერთად ის ორივეს შორის შუაში იმყოფება.

აღსანიშნავია, რომ სწორედ მიზანშეკავებელი სექსუა-

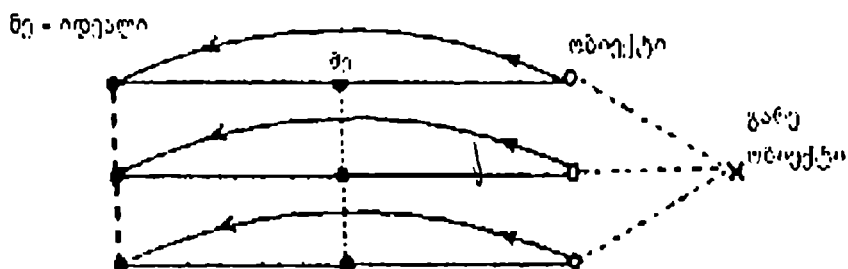
დეს ასეთი დაყოფის მართლზომიერებაში, რომელიც საჭიროებს დაწვრილებით განხილვას. [იხ: შენიშვნა სამუშაოში „მე და იგი“ (Freud S., *Das Ich und das Es*, Wien. G. W., 1923.), რომელშიც რეალობის შემოწმების ფუნქციას ფროიდი საბოლოო ჯამში მიაწერს მე - ს.].

ლური მისწრაფებები ქმნიან მეტად მტკიცე კავშირებს ადამიანებს შორის. მაგრამ ეს ადვილად შეიძლება გავიგოთ იმ ფაქტიდან, რომ მათ სრული დაკმაყოფილების უნარი არ გააჩნიათ, იმ დროს როცა შეუკავებელი სექსუალური მისწრაფებები სექსუალური მიზნის დაკმაყოფილების მიღწევის დროს ყოველ ჯერზე მეტისმეტად სუსტდებიან. გრძნობადი სიყვარული გაქრება, თუ ის დაკმაყოფილებული იქნება; იმისთვის, რომ შენარჩუნდეს, ის თავიდანვე უნდა განზავდეს წმინდა ნაზ, ე. ი. მიზანშეკავებულ კომპონენტებთან ან უნდა განიცადოს მსგავსი ტრანსფორმაცია.

ჰიპნოზით ადვილად გადავწყვეტდით ლიბიდოზური კონსტიტუციის გამოცანას, თვითონ ის რომ არ შეიცავდეს იმ თვისებებს, რომლებიც არ ემორჩილებიან წინა რაციონალურ ახსნას, ისეთს, როგორიცაა შეყვარებულობა უშუალოდ სექსუალური მისწრაფებების გამორიცხვის დროს. უნდა ვადიაროთ, რომ მასში ჯერ კიდევ ბევრია გაუგებარი და მისტიკური. ის შეიცავს პარალიზების მინარევს, რომელიც გამომდინარეობს ძლიერის ურთიერთობიდან სუსტთან, უმწეოსთან, რაც რაღაცაში ემსგავსება ჰიპნოზს, რომელიც ცხოველებთან შიშით არის გამოწვეული. ჰიპნოზის გამომწვევი ხერხი და მისი ურთიერთობა ძილთან გაურკვეველია, ხოლო ჰიპნოზისთვის გამოსადეგი ადამიანების უცნაური შერჩევა, იმ დროს როცა სხვები მას არ ემორჩილებიან, მიუთითებს კიდევ ერთი უცნობი მომენტის არსებობაზე, რომელიც მასში ხორციელდება და შეიძლება, რომ სწორედ ის უზრუნველყოფს ლიბიდოზური განწყობების სიწმინდეს. ასევე ყურადღებას იმსახურებს,

ის, რომ სრული სუბესტური მორჩილების დროსაც კი და-
ჰიპნოზებული ადამიანის მორალურ სინდისს წინააღმდე-
გობის გამოვლენა შეუძლია. ეს შეიძლება იმით იყოს განპი-
რობებული, რომ ჰიპნოზის დროს, შეიძლება შენახულ
იქნას ცოდნა იმის შესახებ, რომ ეს მხოლოდ თამაშია, სხვა,
გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი ცხოვრებისეული სი-
ტუაციის ყალბი რეპროდუქცია.

წინა მსჯელობებით ჩვენ სრულად მოვემზადეთ მასის
ლიბიდოზური კონსტიტუციის ფორმულის წარმოსადგე-
ნად. ყოველ შემთხვევაში აქამდე განხილული მასის, რო-
მელსაც შესაბამისად ჰყავდა ბელადი და მეტისმეტად დი-
დი „ორგანიზებულობის“ გამო არ შეეძლო ხელმეორედ
შეეძინა ინდივიდის თვისებები. (ასეთი პირველადი მასა
წარმოადგენს იმ ინდივიდების სიმრავლეს, რომლებიც
ერთი და იგივე ობიექტს აყენებენ საკუთარი მე - იდეალის
ადგილზე და ამის შედეგად საკუთარ მე - ში ერთმანეთ-
თან იდენტიფიცირდებიან. ეს დამოკიდებულება შეიძლება
გრაფიკულად გამოისახოს:

IX. ჯოგური ლტოლვა

ჩვენ მხოლოდ მცირე ხნით გავიხარებთ იმის ილუზიით, რომ ამ ფორმულის დახმარებით გადავწყვიტეთ მასის გამოცანა. მაგრამ ძალიან მალე შეგვაშფოთებს ის აზრი, რომ ჩვენ არსებითად მივუთითეთ ჰიპნოზის გამოცანაზე, რომელშიც ჯერ კიდევ ბევრი რამ დარჩა გადაუწყვეტელი. და აქ შემდეგი კვლევისათვის ახალი მოსაზრება წარმოიქმნება.

ჩვენ უფლება გვაქვს ვუთხრათ საკუთარ თავს, რომ ფართო აფექტური კავშირები, რომლებიც მასაში გამოვავლინეთ, სრულიად საკმარისია იმისთვის, რათა ავხსნათ მისი თავისებურებებიდან ზოგიერთები ინდივიდის დამოუკიდებლობის და ინიციატივების ნაკლებობა, მისი რეაქციების ერთგვაროვნობა ყველა სხვა რეაქციებისადმი, მისი დაწევა, ასე ითქვას, მასის ინდივიდის დონემდე. მაგრამ მასა, თუ ჩვენ მას განვიხილავთ როგორც ერთ მთლიანს, უფრო მეტს გვიჩვენებს: ინტელექტუალური მოღვაწეობის შესუსტების ნიშნებს, აფექტურ შეუკავებლობას, ზომიერების გამოვლენისადმი და მოქმედებების გადავადებისადმი უუნარობას, ყოველგვარ დასაშვებ ზღვარს გადაცილებული გრძნობების გამოვლენისადმი და ამ გრძნობების სრულ მოქმედებაში გადასვლისადმი მიდრეკილებას ეს ყველაფერი და მრავალი მსგავსი, რაც ასე შთამბეჭდავად არის ასახული ლე ბონის მიერ, ყოველგვარი ექვის გარეშე იძლევა სულიერი მოღვაწეობის რეგრესიის სურათს უფრო ადრეულ საფეხურზე, რომელიც ჩვენს გაკვირვებას არ იწ-

ვევს, როცა მას აღმოვაჩენთ ველურთან ან ბავშვთან. ასეთი რეგრესია განსაკუთრებით დამახასიათებელია ჩვეულებრივი მასისთვის, მაშინ როცა მაღალორგანიზებული, ხელოვნური მასებისთვის ის, როგორც ჩვენ მოგვისმენია, არ შეიძლება რომ ღრმა იყოს.

ამგვარად ჩვენ გვექმნება შთაბეჭდილება, რომ საქმე გვაქვს მდგომარეობასთან, რომელშიც ინდივიდის ცალკეული ემოცია და პირადი ინტელექტუალური აქტი მეტისმეტად სუსტები არიან იმისთვის, რომ დამოუკიდებლად გამოვლინდნენ და აუცილებლად უნდა დაელოდნენ ერთგვაროვანი განმეორების სახით გაძლიერებას სხვა ადამიანების მხრიდან. გავიხსენოთ, რამდენი ასეთი დამოკიდებულების ფენომენი შედის ადამიანთა საზოგადოების ნორმალურ კონსტიტუციაში, რა ცოტაა მასში ორიგინალობა და პირადი ვაჟკაცობა, და ყოველი ადამიანი რამდენად იმყოფება მასის სულის იმ განწყობების ძალაუფლების ქვეშ, რომლებიც ვლინდებიან რასის თავისებურებებში, წოდებრივ ცრუ შეხედულებებში, საზოგადოებრივ აზრებში და ა. შ. სუბესტური გავლენის გამოცანა ჩვენთვის რთულდება, თუ ვაღიარებთ, რომ ასეთ გავლენას ახდენს არა მარტო ბელადი, არამედ ყოველი ინდივიდი სხვა ინდივიდზე, და საკუთარ თავს ვსაყვედურობთ, რადგან ბელადთან ურთიერთობა ცალმხრივად გამოვყავით ისე, რომ დაუმსახურებლად არ მივაქციეთ ყურადღება ურთიერთშთაგონების სხვა ფაქტორს.

თავმდაბლობის გრძნობის გამო, ჩვენ მოვინდომებთ ყური დავუგდოთ სხვა ხმასაც, რომელიც გვპირდება უფრო

უბრალო საფუძვლებიდან გამომდინარე ახსნას. მე ეს ახსნა მომყავს ტროტერის მშვენიერი წიგნიდან, რომელიც ეხება ჯოგურ ლტოლვას (1916) და მხოლოდ იმის გამო ვნანობ, რომ მან ვერ შესძლო სრულად თავი აერიდებინა იმ ანტი-პათიისთვის, რომელიც გამოწვეული იყო უკანასკნელი დიდი ომით.

[ტროტერს მასის სულიერი ფენომენების აღწერა მომყავს ჯოგური ინსტიქტიდან („gregariousness“), რომელიც თანდაყოლილია როგორც ადამიანისთვის, ისე სხვა სახეობის ცხოველებისთვის. ეს ჯოგურობა წარმოადგენს მრავალუჯრედიანობის ბიოლოგიურ ანალოგიას და ასე ვთქვათ გაგრძელებას;] ლიბიდოზური თეორიის თვალსაზრისით ის წარმოადგენს ყველა ერთგვაროვანი ცოცხალი არსების უფრო მსხვილ ერთეულებად გაერთიანების ლიბიდოდან გამომდინარე მიდრეკილებების შემდგომ გამოვლენას⁴⁶. [ინდივიდი საკუთარ თავს ნაკლულად („incomplete“) შეიგრძნობს, როცა მარტო რჩება. პატარა ბავშვის შიში უკვე წარმოადგენს ამ ჯოგური ინსტიქტის გამოსახვას. ჯოგისთვის წინააღმდეგობის გაწევა მისგან გამოყოფის ტოლფასია და ამიტომ შიშის გამო თავს არიდებენ. ჯოგი არ უარყოფს ყველაფერ ახალს, უჩვეულოს. ჯოგური ინსტიქტი წარმოადგენს რაღაც პირველადს, რომელიც შემდეგ არ იშლება („which cannot be split up“).]

ტროტერს მოჰყავს რიგი ლტოლვები (ან ინსტიქტები), რომლებსაც ის პირველადეებად თვლის: ლტოლვა თავდაც-

⁴⁶ იხილეთ ჩემი სტატია „სიამოვნების პრინციპის მეორე მხარეს“ (Freud S., *Jenseits des Lustprinzips*, Wien. G. W., 1920.).

ვისადმი და კვებისადმი, სქესობრივი და ჯოგური ლტოლვა. ეს უკანასკნელი ხშირად სხვა ლტოლვებთან დაპირისპირებული აღმოჩნდება. დანაშაულის შეგნება და მოვალეობის გრძნობა წარმოადგენენ „gregarious animal”⁴⁷-ის დამახასიათებელ თავისებურებებს. ჯოგური ინსტიქტიდან, ტროტერის აზრით, წარმოიშვებიან აგრეთვე განდევნის ძალები, რომლებიც ფსიქოანალიზმა აღმოაჩინა მე ში და მაშასადამე ის წინააღმდეგობაც, რომელსაც წაწყდება ექიმი ფსიქოანალიტიკური მკურნალობის დროს. თავისი მნიშვნელობით ენა საკუთარი ვარგისიანობის მოვალეა და ის ჯოგში ურთიერთგაგების შესაძლებლობას იძლევა, მასზე მეტწილად დაფუძნებულია ცალკეული ადამიანების ერთმანეთთან იდენტიფიკაცია.

თუ ლე ბონი ძირითად ყურადღებას უთმობდა არახანგრძლივ მასურ წარმონაქმნებს, ხოლო მაკდუგალი - სტაბილურ გაერთიანებებს, ტროტერმა საკუთარი ინტერესების ცენტრში მოათავსა ყველაზე გავრცელებული კავშირები, რომლებშიც ცხოვრობდა ეს *ζῷον πολιτικόν*⁴⁸, და მათ მისცა ფსიქოლოგიური დასაბუთება. ტროტერს არ ჭირდებოდა ჯოგური ლტოლვის წარმოშობის ძებნა, რადგან ის მას პირველადს და შემდგომში დაუშლელს უწოდებს. მან შენიშნა, რომ ბორის სიდისს ჯოგური ლტოლვა გამოყავს შთაგონებადობიდან, რაც საბედნიეროდ მისთვის ზედმეტი აღმოჩნდა; ეს ახსნაა კარგად ცნობილი, არადამაკმაყოფილებელი შაბლონის მიხედვით, და თუ ამ თე-

⁴⁷ ჯოგური ცხოველი (ინგლ.).

⁴⁸ „პოლიტიკური ცხოველი” - ბერძნ., (არისტოტელე, „პოლიტიკა”).

ზისს საპირისპიროთი შეცვლით, მაშინ შეიძლება ვთქვათ, რომ შთაგონებადობა წარმოადგენს ჯოგური ლტოლვის შთამომავალს, რაც მე უფრო დამაჯერებლად მეჩვენება.

მაგრამ ტროტერის ასეთ მიდგომას შეიძლება უფრო მეტად შევეკამათოთ, ვიდრე სხვებს, რადგან ბელადის როლს მასაში ის ნაკლებად უწევს ანგარიშს, მაშინ როცა ჩვენ ვეთანხმებით იმ საპირისპირო აზრს, რომ მასის არსს ვერ გავიგებთ, თუ უგულვებელვყოფთ ბელადის როლს. ჯოგური ინსტიქტი ბელადისთვის საერთოდ არავითარ ადგილს არ ტოვებს; ბელადი მხოლოდ შემთხვევით მოდის ჯოგში, ხოლო ამასთან დაკავშირებულია ის, რომ ამ ლტოლვიდან გზა არ მიდის ღმერთის მოთხოვნილებებისკენ; ჯოგს მწყემსი აკლია. მაგრამ, გარდა ამისა, ტროტერის მიდგომა შეიძლება ფსიქოლოგიურადაც უარვეყოთ, ე. ი. შეიძლება სულ მცირე დამტკიცდეს იმის ალბათობა, რომ ჯოგური ლტოლვა არ წარმოადგენს დაუშლელს, პირველადს ისეთივე მნიშვნელობით, როგორც თავდაცვისადმი ლტოლვა და სქესობრივი ლტოლვა.

რასაკვირველია, ადვილი არ არის ჯოგური ლტოლვის ონტოგენეზზე დაკვირვების წარმოება. მარტო დატოვებული პატარა ბავშვის შიში, რომელსაც ტროტერი აფასებს, როგორც უკვე ლტოლვის გამოვლენას, სხვა განმარტებას საჭიროებს. ეს ეხება დედას, შემდეგომ კარგად ნაცნობ ადამიანებს და წარმოადგენს შეუსრულებელი სურვილის გამოხატვას, რომელსაც ბავშვი შიშად გარდაქმნის⁴⁹ გარ-

⁴⁹ იხილეთ ფროიდის ლექციების კურსი „შესავალი ფსიქოანალიზში“ (1916 - 1917). ლექცია XXV, რომელიც შიშის პრობლემას ეძღვნება.

და ვერაფერს ვერ უხერხებს. მარტოდ დარჩენილი ბავშვის შიში არ ქრება „ჯოგის“ ნებისმიერი ადამიანის დანახვით; პირიქით, მასში შიშს სწორედ ასეთი „უცხო“ ადამიანის მოახლოება იწვევს. შემდეგში, ბავშვში დიდი ხნის განმავლობაში არ შეინიშნება არავითარი ჯოგური ინსტინქტი ან მასური გრძნობა. ის პირველად წარმოიქმნება საბავშვო ოთახში, სადაც ბევრი ბავშვია, მათი მშობლებთან ურთიერთობისგან, სახელდობრ როგორც რეაქცია თავდაპირველ შურზე, რომლითაც უფროსი ბავშვი აღიქვამს უმცროსს. რასაკვირველია, უფროს ბავშვს ეჭვიანობის გამო სურს უმცროსის განდევნა, მისი ჩამოშორება მშობლებისგან და მისთვის ყველა უფლებების ჩამორთმევა; მაგრამ, რადგან ეს ბავშვი - როგორც ყველა მომდევნო - მშობლებს ერთნაირად უყვართ, და შეუძლებელია, რომ უფროსმა ბავშვმა შეინარჩუნოს თავისი მტრული განწყობა საკუთარ თავზე ზიანის მიყენების გარეშე, ამიტომ ის იძულებული ხდება იდენტიფიცირდეს სხვა ბავშვებთან, და მათ ჯგუფში იქმნება მასის ან ერთობის გრძნობა, რომელიც შემდეგ სკოლაში ღებულობს თავის შემდგომ განვითარებას. ამ რეაქტიული წარმონაქმნის პირველი მოთხოვნა სამართლიანობის მოთხოვნაა, ყველასადმი ერთნაირი მოპყრობა. ცნობილია, როგორ ხმამაღლა და დაჟინებით გამოითქმება ეს მოთხოვნები სკოლაში. თუ თვითონ გამორჩევით არ უყვართ, დაე მაშინ, სხვასაც არ მიეცეს უპირატესობა. საბავშვო ოთახში ან სკოლის კლასში ეს ცვლილება და მასური გრძნობით ეჭვიანობის შეცვლა, შეიძლებოდა დაუჯერებლად ჩაგვეთვალა, უფრო მოგვია-

ნებით, რომ არ ხდებოდეს ასეთივე პროცესების დაკვირვება სხვა გარემოებების დროს. გავიხსენოთ აღფრთოვანებული შეყვარებული ქალების და გოგონების ჯგუფი, რომლებიც გარს ეხვევიან მომღერალს ან პიანისტს კონცერტის დამთავრების შემდეგ. ალბათ, ყოველი მათგანი გამოავლენდა ეჭვს სხვებისადმი, მაგრამ მათი მრავალრიცხოვნობის და საკუთარი სიყვარულის საგნის დაუფლების შეუძლებლობის გამო ისინი ამაზე უარს აცხადებენ და იმის ნაცვლად, რომ ერთმანეთს თმებში წვდნენ, ისე მოქმედებენ, როგორც ერთიანი მასა - ერთობლივად ქედს იხრიან გმირის წინაშე და მოხარულნი იქნებოდნენ, რომ ერთმანეთისთვის მისი კულულები გაეყოს. მათ, თავდაპირველ მეტოქეებს, შეუძლიათ ერთმანეთთან იდენტიფიცირება, ერთი და იმავე ობიექტისადმი თანაბარი სიყვარულის გამო. თუ ლტოლვის სიტუაციას, როგორც ეს ჩვეულებრივად ხდება, შეიძლება ჰქონდეს განსხვავებული დასასრულები, მაშინ არ უნდა გაგვიკვირდეს იმის, რომ მიიღება ის დასასრული, რომელთანაც დაკავშირებულია გარკვეული დაკმაყოფილების შესაძლებლობა, იმ დროს როცა სხვა დასასრულს, თვით უფრო ბუნებრივსაც კი, ადგილი არ აქვს, რადგან რეალური პირობები ამ მიზნის მიღწევაზე უარს ამბობენ.

(ის, რაც შემდეგში საზოგადოებაში ვლინდება როგორც ამხანაგობის სული, *esprit de corps*⁵⁰ და ასე შემდეგ, არ უარყოფს საკუთარ წარმოშობას თავდაპირველი შურიდან. არავის არ უნდა ჰქონდეს დაწინაურების სურვილი, თი-

⁵⁰ კორპორატიული სული (ფრანგ.).

თოეული უნდა იყოს ისეთი, როგორც ყველა, და მას უნდა ჰქონდეს იგივე, რაც ყველას. სოციალური სამართლიანობა იმას ნიშნავს, რომ ადამიანი ბევრ რამზე თვითონ ამბობს უარს, რათა სხვებმაც ამაზე უარი სთქვან. თანასწორობის ასეთი მოთხოვნა წარმოადგენს სოციალური სინდისის და მოვალეობის გრძნობის ფესვს. მოულოდნელად ჩვენ მას ვპოულობთ ინფექციის შიშით შეპყრობილ სიფილიტიკებთან, რაც ჩვენ ფსიქოანალიზის დახმარებით გავიგეთ. ამ უბედურების შიში შეესაბამება მათ ცხარე პროტესტს საკუთარი ინფექციის სხვებზე გავრცელების არაცნობიერი სურვილის წინაღმდეგ. რადგან რატომ უნდა იყვნენ მხოლოდ ისინი ინფეცირებულები და ასე ბევრს მოკლებულნი, ხოლო სხვები არა? სოლომონის სასამართლოს შესახებ იგავს სწორედ ეს უდევს საფუძვლად. თუ ერთ ქალს ბავშვი გარდაეცვალა, მაშინ სხვასაც არ უნდა ჰყავდეს ცოცხალი ბავშვი. ამ სურვილის მიხედვით შეიძლება დაზარალებული გამოვიცნოთ.

[ასეთი სახით, სოციალური გრძნობა ეფუძნება ოდესღაც მტრული გრძნობის ცვლილებას პოზიტიურად შეფერილ კავშირში, რომელიც ატარებს იდენტიფიკაციის ხასიათს.] რადგან ახლანდელ დროში შეგვიძლია თვალყური ვადევნოთ მოვლენათა სვლას, როგორც ჩანს, ეს ცვლილება ხორციელდება საერთო ნაზი სიყვარულით ადამიანისადმი, რომელიც მასის გარეთ იმყოფება. ჩვენი იდენტიფიკაციის ანალიზი ჩვენ თვითონ არ გვეჩვენება ამოწურულად, მაგრამ ახლანდელი მიზნებისთვის საკმარისი იქნება, თუ დავუბრუნდებით ერთ თვისებას თანა-

სწორობის მოთხოვნის თანმიმდევრულ დაცვას. (ორი ხელოვნური მასის, ეკლესიის და ჯარის განხილვის დროს, ჩვენ უკვე გავიგეთ, რომ მათ წინაპირობას წარმოადგენს ბელადის თანაბარი სიყვარული მასის ყველა მონაწილისადმი. მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ თანასწორობის ის მოთხოვნა, რომელსაც მასა წამოაყენებს, ეხება მხოლოდ ინდივიდებს, მაგრამ არა ბელადს. მასის ყველა მონაწილე ერთმანეთის თანასწორი უნდა იყოს, მაგრამ ყველას სურს, რომ მათზე ბელადი ბატონობდეს.) თანასწორობის სიმრავლე, რომლებსაც ერთმანეთთან იდენტიფიცირება შეუძლიათ და ერთადერთი, რომელიც მათ აღემატება, - აი ის სიტუაცია, რომელსაც რეალიზებულს ვპოულობთ ცხოვრებისუნარიან მასაში. ამიტომ გავხედავ ტროტერის იმ გამონათქვამის კორექტირებას, რომელშიც ადამიანი ჯოგურ ცხოველად (*Herdentier*) არის მოხსენებული; ის უფრო ურდოს ცხოველია (*Hordentier*), მისი წევრია, ბელადის მეთაურობით.

მასა და პირველყოფილი ურდო

1912 წელს მე დავეთანხმე ჩ. დარვინის ვარაუდს, რომ ადამიანური საზოგადოების თავდაპირველი ფორმა იყო ურდო, რომელშიც შეუზღუდავად ბატონობდა ძლიერი ხვადი. მე ვეცადე მეჩვენებინა, რომ ამ ურდოს ბედმა კაცობრიობის ისტორიაში წარუშლელი კვალი დატოვა, კერძოდ, რომ ტოტემიზმის განვითარება, რომელიც მოიცავს რელიგიის, ზნეობის და სოციალური დაყოფის ჩანასახებს, დაკავშირებულია ბელადის ძალდატანებით მკვლელობასთან და მამობრივი ურდოს საძმო თემად გარდაქმნასთან⁵¹. მართალია, ეს ყველაფერი მხოლოდ ჰიპოთეზაა, ისე როგორც სხვა მრავალი, რომელთა დახმარებით ისტორიამდელი პერიოდის მკვლევარები ცდილობდნენ გაენათეზინათ უძველესი დროის სიბნელე ერთმა ლმობიერმა კრიტიკოსმა⁵² მახვილგონივრულად უწოდა მას „just so story“, - მაგრამ მე ვფიქრობ, რომ ეს ჰიპოთეზა დიდ ყურადღებას იმსახურებს, თუ მას აღმოაჩნდება შესაძლებლობა შექმნას კავშირი და გაგება ცოდნის ახალ სფეროებში.

ამის გარდა მასა გვიჩვენებს ერთმანეთს შორის თანაბა-

⁵¹ „ტოტემი და ტაბუ“ (1912 - 1913).

⁵² აქ მხოლოდ პირველ გამოცემაშია მითითებული „კრეგერის“ სახელი („კრებერის“ ნაცვლად) რაც, როგორც ჩანს, ბეჭდვის შეცდომაა. კრებერი - ცნობილი ამერიკელი ანთროპოლოგია, რომელიც ფროიდის წიგნს განიხილავდა. მაგრამ შედარება „just so story“ მას არ ეკუთვნის; ის გვხვდება ერთ ინგლისელ ეთნოლოგთან რ. რ. მარეტთან მის მიერ „ტოტემი და ტაბუს“ განხილვის დროს (1920). ეს გადაკრული სიტყვა ეხება რედიარდ კიპლინგის მიერ ბავშვებისთვის შეთხზულ წიგნს ევოლუციის შესახებ მხიარული ისტორიებით.

რი ამხანაგების ბრბოში ზემძლავრი ინდივიდის ნაცნობ სურათს; ამავე სურათს ინახავს ჩვენი წარმოდგენა პირველყოფილი ურდოს შესახებ. ამ მასის ფსიქოლოგია, ისეთი სახით, როგორითაც ჩვენ ის ხშირად ჩატარებული აღწერით ვიცით (ცნობიერი ინდივიდუალურობის გაქრობა, აზრების და გრძნობების ერთნაირ მიმართულებებზე ორიენტაცია, აფექტურობის სიჭარბე და არაცნობიერი ფსიქიკური გამოვლენები, წარმოქმნილი განზრახვების დაუყოვნებლივი განხორციელების ტენდენცია), შეესაბამება რეგრესიის მდგომარეობას პრიმიტიულ სულიერ მოღვაწეობამდე, რომელიც შეიძლება მივაწეროთ სწორედ პირველყოფილ ურდოს⁵³.

ამგვარად მასა წარმოგვიდგება როგორც აღორძინებული

⁵³ პირველყოფილ ურდოს პირველ რიგში უნდა მიეკუთვნოს ყველაფერი ის, რაც ადრე აღვწერეთ, რომელიც ადამიანებს მთლიანობაში ახასიათებდა. ინდივიდის ნებისყოფა მეტისმეტად სუსტი იყო იმისთვის, რათა მას მოქმედება გადაეწყვიტა. არავითარი სხვა იმპულსები, გარდა კოლექტიურისა, არ ხორციელდებოდა, არსებობდა მხოლოდ კოლექტიური ნებისყოფა და არა ინდივიდუალური. წარმოდგენა ვერ ბედავდა ნებისყოფის აქტის სახის მიღებას, თუ არ მყარდებოდა იმის აღქმით, რომ ის ყველგან ვრცელდება. წარმოდგენის ასეთი სისუსტე თავის ახსნას პოულობს ყველასთვის საერთო ემოციური კავშირების ძალაში, ამას ემატება ცხოვრების პირობების ერთგვაროვნობა და კერძო საკუთრების არქონა. რომლებიც განაპირობებენ ცალკეული ადამიანების ფსიქიკური აქტების ერთგვაროვნობას. აგრეთვე ბუნებრივი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაც, როგორც ეს ბავშვებში და ჯარისკაცებში შეინიშნება, არ გამორიცხავს ერთობას. ერთადერთ სერიოზულ გამონაკლისს შეადგენს სქესობრივი აქტი, რომლის დროსაც დატანჯული მესამე, რომელიც, როგორც მინიმუმ, ზედმეტია, უკიდურეს შემთხვევაში, ელოდება მეტოქის წასვლას. ჯოგურობაზე სექსუალური მოთხოვნილების (გენიტალური დაკმაყოფილების) რეაქციის თაობაზე იხილეთ ქვევით.

პირველყოფილი ურდო. ისევე როგორც ყოველი ინდივიდი საკუთარ თავში ვირტუალურად ინახავს პირველყოფილ ადამიანს, ასევე ნებისმიერი ადამიანების ბრბოს შეუძლია შეჰქმნას პირველყოფილი ურდო; რამდენადაც მასური წარმონაქმნი ჩვეულებრივ ბატონობს ადამიანებზე, ჩვენ შეგვიძლია მასში გამოვიცნოთ პირველყოფილი ურდოს შემდგომი არსებობა. ჩვენ უნდა დავასკვნათ, რომ მასების ფსიქოლოგია წარმოადგენს კაცობრიობის უძველეს ფსიქოლოგიას. ინდივიდუალური ფსიქოლოგია, რომელიც ჩვენ გამოვყავით, უგულვებელყობდა რა ნარჩენ მასურ გამოვლენებს, მხოლოდ შემდგომში გაიზარდა, თანდათანობით, და ასე ვთქვათ, ნაწილობრივ მასების უძველესი ფსიქოლოგიისგან განცალკავების შედეგად. ჩვენ ვეცდებით დავადგინოთ ამ განვითარების საწყისი წერტილი.

უახლესი განსჯა გვიჩვენებს, თუ რომელ პუნქტში საჭიროებს ეს მტკიცება შესწორებას. ინდივიდუალური ფსიქოლოგია ისეთივე უძველესი უნდა იყოს, როგორც მასების ფსიქოლოგია, რადგან თავიდანვე ორი ფსიქოლოგია არსებობდა - მასის ინდივიდების ფსიქოლოგია და მამის, წინამძღოლის, ბელადის ფსიქოლოგია. ინდივიდები, რომლებიც მასას შეადგენენ, ზუსტად ისევე უნდა იყვნენ დაკავშირებული ერთმანეთთან, როგორც ჩვენ ამას დღეს ვხედავთ, მაგრამ პირველყოფილი ურდოს მამა თავისუფალი იყო. მისი ინტელექტუალური აქტები თავის განცალკევებაშიც კი ძლიერები და დამოუკიდებლები იყვნენ, ხოლო მისი ნებისყოფა არ საჭიროებდა სხვების მხრიდან გაძლიერებას.

შესაბამისად ჩვენ ვთვლით, რომ მისი მე ლიბიდოზურად ნაკლებად იყო დაკავშირებული, მას არავინ არ უყვარდა საკუთარი თავის გარდა, ხოლო სხვები იმდენად უყვარდა, რამდენადაც ისინი ემსახურებოდნენ მის მოთხოვნილებებს. მისი მე ობიექტს არაფერ ზედმეტს არ აძლევდა.

კაცობრიობის ისტორიის გარიჟრაჟზე ის იყო ზეადამიანი, რომელსაც ნიცშე მხოლოდ მომავლიდან ელოდებოდა. მასის ინდივიდებს დღესაც ესაჭიროებათ ის ილუზიები, რომ ისინი ყველა თანაბრად და სამართლიანად უყვარს ბელადს, მაგრამ თვითონ ბელადს არავინ არ უნდა უყვარდეს, თავისი ნატურიდან გამომდინარე მას შეუძლია იყოს მბრძანებელი, აბსოლუტურად ნარცისული, მაგრამ ამასთან ერთად თავდაჯერებული და დამოუკიდებელი. ჩვენ ვიცით, რომ სიყვარული ზღუდავს ნარცისიზმს, და შეგვეძლო გვეჩვენებინა, თუ ის ასეთი გავლენის გამო როგორ იქცა კულტურულ ფაქტორად.

ურდოს პირველყოფილი მამა ჯერ კიდევ არ იყო უკვდავი, როგორადაც ის იქცა მისი გაღმერთების გამო. როცა ის მოკვდა, იგი ვიღაც სხვით უნდა შეეცვალათ; ალბათ მისი ადგილი დაიკავა უმცროსმა ვაჟიშვილმა, რომელიც იმ დრომდე, როგორც ყველა სხვა, მასის ინდივიდი იყო. ამგვარად, უნდა არსებობდეს მასების ფსიქოლოგიის ინდივიდუალურ ფსიქოლოგიად გარდაქმნის საშუალება, ნაპოვნი უნდა იქნას ის პირობა, რომლის დროსაც გარდაქმნა ძალიან ადვილად სრულდება, იმის მსგავსად, როცა ფუტკრები, აუცილებლობის შემთხვევაში, მუშა ფუტკრის ნაცვლად მატლიდან ქმნიან დედა ფუტკარს. ამ შემთხვევაში

აქ მხოლოდ ერთი რამ შეიძლება წარმოვიდგინოთ: პირველყოფილი მამა თავის ვაჟიშვილებს ხელს უშლიდა მათი უშუალო სექსუალური მისწრაფებების დაკმაყოფილებაში; ის მათ აძალებდა თავშეკავებას, და როგორც ამის შედეგს, მასთან და ერთმანეთთან ემოციურ კავშირებს, რომლებიც შეიძლება წარმოქმნილიყვნენ მისწრაფებებისგან შეკავებული სექსუალური მიზნით. ის მათ აძალებდა, ასე ვთქვათ, მასების ფსიქოლოგიას. საბოლოო ჯამში მისი სექსუალური ეჭვიანობა და შეუწყნარებლობა გახდნენ მასების ფსიქოლოგიის მიზეზი⁵⁴.

იმას, ვინც ხდებოდა მისი მემკვიდრე, აგრეთვე ეძლეოდა სექსუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილების საშუალება, და ამასთან ერთად მასების ფსიქოლოგიის პირობებიდან გამოსვლის საშუალება. ლიბიდოს ფიქსაციამ ქალზე, გადავადების და დამაბვის გარეშე დაკმაყოფილების შესაძლებლობამ დასასრული დაუდეს მიზანშეკავებული სექსუალური ლტოლვების მნიშვნელობას და ხელი შეუწყვეს ასეთივე დონემდე ნარცისიზმის ზრდას. ამ სასიყვარულო ურთიერთობას და ხასიათის ფორმირებას ჩვენ კიდევ დაუბრუნდებით დამატებაში.

კიდევ ერთხელ ავღნიშნოთ, როგორც განსაკუთრებით ყურადსაღები მომენტი, თანაფარდობა პირველყოფილი ურდოს კონსტიტუციასა და იმ პირობებს შორის, რომლე-

⁵⁴ შეიძლება ასევე ვივარაუდოთ, რომ გაძევებულმა, მამასთან განშორებულმა შვილებმა, ჰომოსექსუალური ობიექტური სიყვარულისთვის ერთმანეთთან იდენტიფიკაციის შედეგი გამოიყენეს და ამგვარად მამის მკვლელობისათვის თავისუფლება მიიღეს (იხ. „ტოტემი და ტაბუ“).

ბიც ხელოვნურ მასას დაშლისგან იცავენ. ჯარის და ეკლესიის მაგალითებზე ვნახეთ, რომ ასეთ პირობას წარმოადგენს ილუზია იმის შესახებ, რომ ბელადს მასის ყველა მონაწილე თანაბრად უყვარს. მაგრამ ეს - იმ თანაფარდობის პირდაპირ იდეალისტური გადამუშავებაა, რომელიც არსებობს პირველყოფილ ურდოში, სადაც ყველა შვილს საკუთარი თავი მამის მიერ ერთნაირად დევნილად მიაჩნია და მისი თანაბრად ეშინია. ადამიანური საზოგადოების უკვე შემდგომ ფორმას, ტოტემურ კლანს, წინაპირობად აქვს ეს გარდაქმნა, რომელზეც აგებულია ყველა სოციალური ვალდებულება. [ოჯახის, როგორც ბუნებრივი მასური წარმონაქმნის, სიმტკიცე დაფუძნებულია იმაზე, რომ მამის თანაბარი სიყვარულის აუცილებელი წინაპირობა, შეიძლება მისთვის ნამდვილად სწორი აღმოჩნდეს.]

მაგრამ მასის პირველყოფილ ურდოზე დაყვანით ჩვენ კიდევ უფრო მეტს მოველით. მან უნდა აგვიხსნას მასაში არსებული ჯერ კიდევ გაუგებარი და იდუმალი, რომლებიც უცნაური სიტყვების ჰიპნოზის და შთაგონების უკან იმალებიან. და მე ვფიქრობ, რომ მას ამის გაკეთება შეუძლია. გავიხსენოთ ის, რომ ჰიპნოზი საკუთარ თავში შეიცავს რაღაც უშუალოდ შემზარავს; მაგრამ შემზარავის ხასიათი მიუთითებს რაღაც ძველზე და კარგად ნაცნობზე, რომელიც განდევნას განიცდის⁵⁵. გავიხსენოთ ის, თუ როგორ ტარდება ჰიპნოზი. ჰიპნოტიზიორი ამტკიცებს, რომ ფლობს იდუმალ ძალას, რომელიც სუბიექტს საკუთარ ნებისყოფას უკარგავს, ან რაც იგივეა - სუბიექტი ამას ასე

⁵⁵ Freud S., *Das Uheimliche*, G. W., 1919.

თვლის. ეს იდუმალი ძალა - უწინდებურად ბევრის მიერ ცხოველურ მაგნეტიზმად წოდებული - უნდა იყოს ის, რომელსაც პრიმიტიული ხალხი ტაბუს წყაროდ თვლიდა; ესე იგი, ძალა, რომელიც მეფეებისგან და ბელადებისგან გამოდიოდა, რის გამოც მათთან მიახლოება საშიში იყო (მანა⁵⁶). ჰიპნოტიზიორს სურს ამ ძალის დაუფლება; როგორ ავლენს მას? იგი ადამიანისგან მოითხოვს, რომ მან უყუროს პირდაპირ თვალებში; ტიპიურ შემთხვევაში ის აჰიპნოზებს საკუთარი მხერით. მაგრამ სწორედ ბელადის მხერა ისეთივე საშიში და აუტანელია პრიმიტიული ადამიანისთვის, როგორც შემდეგში უფლის მხერა მოკვდავისთვის. ჯერ კიდევ მოსეს უნდა გაეწია შუამავლის მაგივრობა საკუთარ ხალხსა და იეღოვას შორის, ვინაიდან ხალხი ვერ გაუძლებდა ღვთის მხერას, და როცა ის ღმერთთან შეხვედრის შემდეგ უკან ბრუნდებოდა, მისი სახე ბრწყინავდა, რადგან „მანას“ ნაწილი მასზე გადავიდა, ზუსტად ისე, როგორც პირველყოფილი ადამიანების შუამავალზე⁵⁷.

რასაკვირველია ჰიპნოზი შეიძლება გამოვიწვიოთ სხვა ხერხებითაც, რაც შეცდომაში შეგვიყვანდა და საბაბს მოგვცემდა არასაკმარისად დასაბუთებული იმ ფიზიოლოგიური თეორიების გაჩენისთვის; რომელთა თანახმად, მაგალითისთვის, ჰიპნოზი წარმოიქმნება მბრწყინავ სა-

⁵⁶ მანა მალაიზიის და პოლინეზიის ხალხის რწმენით ბუნებაში არსებული ზებუნებრივი ძალაა, რომლის მატარებლები შეიძლება იყვნენ ცალკეული ადამიანები, ცხოველები, სხვადასხვა საგნები, და ასევე „სულებიც“.

⁵⁷ იხილეთ „ტოტემი და ტაბუ“.

განზე ფიქსაციის შედეგად ან მონოტონური ხმაურის მოსმენის გამო. სინამდვილეში ეს ხერხები ემსახურებიან მხოლოდ ცნობიერი ყურადღების გადატანას და შეზღუდვას. სიტუაცია ასეთია, თითქოს ჰიპნოტიზიორმა ადამიანს უთხრა: „ყურადღება მიაქციეთ მხოლოდ ჩემს პერსონას, დანარჩენი სამყარო საინტერესო არ არის“. რასაკვირველია ტექნიკურად მიზანშეუწონელი იქნებოდა, თუ ჰიპნოტიზიორი ნამდვილად წარმოთქვამდა მსგავს სიტყვას. ამის გამო სუბიექტი ამოგლეჯილი იქნებოდა საკუთარი არაცნობიერი განწყობიდან და მას გაუჩნდებოდა ცნობიერი წინააღმდეგობა. მაგრამ იმ დროს როცა ჰიპნოტიზიორი ცდილობს არ მიმართოს სუბიექტის ცნობიერი ყურადღება თავის განზრახვაზე, ხოლო გამოსაცდელი პირი იძირება ისეთ მდგომარეობაში, როცა მთელი სამყარო უინტერესოდ ეჩვენება, ისე ხდება, რომ არაცნობიერად ის ჰიპნოტიზიორზე მთელი თავისი ყურადღების კონცენტრირებას ახდენს, მიეცემა ჰიპნოტიზიორზე გადატანილ რაპორტის განწყობას⁵⁸. მაშასადამე, ისევე როგორც ჰიპნოტიზირების არაპირდაპირი მეთოდების, ასევე მახვილგონიერების ზოგიერთი ტექნიკური ხერხების⁵⁹ შედეგს წარმოადგენს წინააღმდეგობის გაწევა იმ გარკვეული სულიერი ენერგიის განაწილებაზე, რომელსაც შეეძლო დაერღვია არაცნობიერი

⁵⁸. რაპორტი – (ფრანგ. *rapport* – კავშირი, შეტყობინება) ჰიპნოტიზიორის სიტყვიერი კონტაქტი ჰიპნოზის მდგომარეობაში მყოფ პაციენტთან.

⁵⁹ ყურადღების გადატანის, როგორც მახვილგონიერების ტექნიკის ნაწილის, საკმაოდ დეტალური განხილვა, იხილეთ ფროიდის ნაშრომში „მახვილგონიერება და მისი ურთიერთობა არაცნობიერთან“, 1905 წ.

პროცესის დინება; ამ მეთოდებს საბოლოოდ იმავე მიზნის-
კენ მივყავართ, რომელამდეც მიგვიყვანდა უშუალო ზე-
მოქმედება მზერის ფიქსაციის ან პასების⁶⁰ დახმარებით⁶¹.

ფერენცი (1909) სწორად მიხვდა, რომ ჰიპნოტიზიორი
იკავებს მშობლების ადგილს, იძლევა რა ძილის ბრძანებას,
რომელიც ხშირად გამოიყენება ჰიპნოზის პროცედურის
დროს. ის თვლის, რომ უნდა გავარჩიოთ ჰიპნოზის ორი
სახე: მსუბუქად დამაწყნარებელი, რომელსაც ის მიაწერს
დედის პროტოტიპს, და საშიში - მიწერილი მამის პროტო-
ტიპთან. ჰიპნოზის დროს ძილის ბრძანება სხვას არაფერს
არ ნიშნავს, გარდა იმ მოთხოვნისა, რომ ყურადღება სრუ-
ლად გადავიდეს გარე სამყაროდან და მისი კონცენტრი-
რება მოხდეს ჰიპნოტიზიორის პერსონაზე; ამ ბრძანებას

⁶⁰ პასები (ფრანგ. *passes*) ჰიპნოტიზირების ხერხია: ხელების ნელი
მოძრაობა ადამიანის სახის და სხეულის გასწვრივ, მისი ჰიპნოზის
მდგომარეობაში შეყვანის მიზნით.

⁶¹ ჰიპნოზის დროს ადამიანში არსებობს არაცნობიერი განწყობა ჰიპნო-
ტიზიორზე, იმ დროს, როცა ცნობიერად ის აფიქსირებს საკუთარ
ყურადღებას უცვლელ, უინტერესო აღქმებზე. ფსიქოანალიტიკური
მკურნალობის დროს ადგილი აქვს საპირისპირო სიტუაციას, რაც აქ
გახსენებას იმსახურებს. ფსიქოანალიზის დროს, უკიდურეს შემთხვე-
ვაში, ერთხელ მაინც ისეა, რომ პაციენტი ამტკიცებს, თითქოს მას
სრულიად არაფერი არ მოსდის თავში. მისი თავისუფალი ასო-
ციაციები შეჩერებულია, ხოლო ჩვეულებრივი იმპულსების მოძრა-
ობაში მოყვანა, მიზანს ვერ აღწევს. ძლიერი ზეწოლის შედეგად,
საბოლოოდ, შეიძლება მივალწიოთ მის აღიარებას, იმის შესახებ, რომ
პაციენტი ფიქრობს იმ ხედზე, რომელიც ექიმის კაბინეტის ღია
ფანჯრებიდან იშლება, კედელზე დაკიდულ ხალიჩაზე, ჭერიდან
ჩამოშვებულ აირმაშუქზე. ეს იმას ნიშნავს, რომ პაციენტს გადატანა
დაეუფლა, და, რომ ის შთანქმულია არაცნობიერი აზრებით, რომ-
ლებიც ექიმს ეხება. მას შემდეგ, რაც მას მიეცემა ამის განმარტება, ეს
თავისუფალი ასოციაციები მაშინვე ქრება.

სუბიექტი ასეც გებულობს, ვინაიდან გარე სამყაროდან ყურადღების ამ გადატანაში მდგომარეობს ძილის ფსიქოლოგიური დახასიათება და მასზეა დაფუძნებული ძილის მსგავსება ჰიპნოზურ მდგომარეობასთან.

ამგვარად, ჰიპნოტიზიორი თავისი მეთოდების გამოყენებით სუბიექტში აღვიძებს მისი არქაული მემკვიდრეობის ნაწილს, რომელიც გამოვლინდა მშობლებთან კავშირშიც და ინდივიდუალურად განახლდა მამასთან ურთიერთობაში: ის აღვიძებს წარმოდგენას ძალიან ძლიერ ადამიანზე, რომლის მიმართ შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ პასიურ

მაზოხისტური განწყობა, მის გვერდით ყოფნა ნიშნავს საკუთარი ნებისყოფის დაკარგვას, მასთან მარტო დარჩენა, „მის თვალში მოხვედრა“ - დიდ რისკთან არის დაკავშირებული. მხოლოდ ასე შეიძლება დაახლოებით წარმოვიდგინოთ პირველყოფილ ურდოში ინდივიდის ურთიერთობა პირველყოფილ მამასთან. როგორც სხვა რეაქციებიდან ვიცით, ინდივიდი მეტნაკლები ხარისხით ინახავს ასეთი ძველი სიტუაციების გაცოცხლების უნარს. მაგრამ იმის ცოდნა, რომ ჰიპნოზი - მხოლოდ თამაშია, იმ ძველი შთაბეჭდილებების ცრუ აღორძინება, მაინც შეიძლება დარჩეს და შეიქმნას საკმაოდ სერიოზული შედეგების მქონე წინაპირობა, ნებისყოფის ჰიპნოზური გაუქმების წინაღმდეგ.

მასური წარმონაქმნის შემზარავი, აკვიატებული ხასიათი, აღმოჩენილი მის სუბესტურ მოვლენებში, სამართლიანად შეიძლება პირველყოფილი ურდოდან მის წარმოშობაზე დავიყვანოთ. მასის ბელადი - ეს ისევ შიშის მომგვრელი პირველყოფილი მამაა; მასას კვლავინდებურად

სურს, რომ მართავდეს უსაზღვრო ძალა, მას ძალიან სჭირდება ავტორიტეტი, ლე ბონის გამოთქმით, დამორჩილება სწყურია. პირველყოფილი მამა - ეს მასის იდეალია, რომელიც მე - იდეალის ნაცვლად მე - ს ფლობს. ჰიპნოზის სრული უფლებით შეიძლება ვუწოდოთ მასა, რომელიც შედგება ორი ადამიანისაგან; შთაგონება შეიძლება განისაზღვროს როგორც დარწმუნება, რომელიც ეფუძნება არა ადქმას და სააზროვნო სამუშაოს, არამედ ეროტიულ კავშირებს⁶².

⁶²უნდა ავლნიშნოთ, რომ ამ თავში გადმოცემული შეხედულებები, გვაიძულებენ ჰიპნოზის ბერნჰეიმისეული გაგებიდან, მის უფრო ძველ, გულუბრყვილო ახსნისკენ დაბრუნებას. ბერნჰეიმის თანახმად, ყველა ჰიპნოზური ფენომენი გამოყვანილ უნდა იქნას შემდეგში აუხსნელი შთაგონების მომენტიდან. ჩვენ მივდივართ იმ დასკვნამდე, რომ შთაგონება წარმოადგენს ჰიპნოზური მდგომარეობის გამოვლენას, რომელსაც მტკიცე საფუძველი გააჩნია ადამიანური ოჯახის პირველყოფილი ისტორიიდან არაცნობიერში შენახული მიდრეკილებიდან.

XI. საფეხური მე - ში

თუ გავიხსენებთ სხვადასხვა ავტორების მიერ შესრულებულ მასების ფსიქოლოგიის იმ აღწერებს, რომლებიც ერთმანეთს ავსებენ, მოვახდენთ თანამედროვე ადამიანების სულიერი ცხოვრების მიმოხილვას, მაშინ შექმნილი სირთულეების გამო, შეიძლება ხელები ჩამოვუშვათ და იმის იმედიც დავკარგოთ, რომ მათი გადმოცემა სისტემატიზებული სახით მოხდება. ყოველი ინდივიდი მრავალი მასის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს, ის იდენტიფიკაციის საშუალებით მრავალმხრივ არის დაკავშირებული მათთან და თავის მე ს იდეალს ქმნის განსხვავებული პროტოტიპების მიხედვით. ასეთი სახით, ყოველი ინდივიდი მონაწილეობს მრავალი მასის სულში - თავისი რასის, წოდების, რელიგიური თემის, სახელმწიფოს და ასე შემდეგ; ამის გარდა, ის რაღაც ხარისხამდე დამოუკიდებელი და ორიგინალურია. ეს მუდმივი და მდგრადი მასური წარმონაქმნები, საკუთარ თანაბრად გაგრძელებად ზემოქმედებებზე დაკვირვების დროს, თვალში უფრო ნაკლებად გვეცემიან, ვიდრე სწრაფად წარმოქმნადი, არამუდმივი მასები, რომელთა საფუძველზე ლე ბონმა მასის სულის ბრწყინვალე დახასიათება მოგვცა, და ამ ხმაურიან, ეფემერულ მასებში, - რომლებიც, ასე ვთქვათ, სხვა მასებზე ამაღლდებიან, - სასწაული ხდება: იმას, რასაც ჩვენ ინდივიდუალურობა ვუწოდეთ, უკვალოდ, თუმცა მცირე ხნით, ქრება.

ჩვენ ეს სასწაული ასე გავიგეთ, რომ ინდივიდი უარს ამბობს საკუთარ მე იდეალზე და მას ცვლის მასურ იდეალზე, რომელიც განსახიერებულია ბელადში. სწორად რომ ვთქვათ, ეს სასწაული ყველა შემთხვევაში თანაბრად დიდი არ არის. მე- ს გამიჯნვა მე - იდეალისგან მრავალ ინ-

დივიდთან შორს არ წასულა; ორივე ერთმანეთს ადვილად ემთხვევა; არც ისე იშვიათად მე ინახავს თავის ადრინდელ ნარცისულ თვითკმაყოფილებას. ამ პირობების გამო ბელადის არჩევა მნიშვნელოვნად ადვილდება. ხშირად მას მხოლოდ ის ჭირდება, რომ უნდა ფლობდეს ამ ინდივიდების ტიპურ თვისებებს, რომლებიც მკვეთრად და ნათლად არის გამოხატული, ის ძლიერი ძალის და ლიბიდოზური თავისუფლების შთაბეჭდილებას უნდა ტოვებდეს; მას მხარს უჭერს მძლავრ უფროსზე მოთხოვნა, რომელიც უმაღლესი ხელისუფლების მიღების საშუალებას იძლევა, რაზეც ის ადრე, ალბათ, პრეტენზიას არ აცხადებდა. სხვა ინდივიდები, რომელთა მე - იდეალმა მასში ხორცის შესხმა შესწორებების გარეშე ვერ შესძლო, შემდგომში „სუგესტურად“, ე. ი. იდენტიფიკაციის საშუალებით ჩაებმებიან.

როგორც ვხედავთ, ჩვენ მიერ შემოთავაზებული მასის სტრუქტურის ლიბიდოზური ახსნა დაიყვანება მე ს გამიჯნვაზე მე იდეალისგან და ამის შედეგად შესაძლებელ ორი სახის კავშირზე - იდენტიფიკაციაზე და მე - იდეალის ობიექტით შეცვლაზე. მე - ში მსგავსი საფეხურის არსებობამ, როგორც მე - ს ანალიზის პირველმა ნაბიჯმა, თავისი დადასტურება უნდა ჰპოვოს ფსიქოლოგიის ყველაზე უფრო განსხვავებულ სფეროებში. ჩემს სტატიაში „ნარცისიზმის შესავალი“ მე პირველ რიგში შევკრიბე ის პათოლოგიური მასალა, რომლის გამოყენებით ამ თეზისის მხარდაჭერას შევძლებდი. მაგრამ ისიც შეიძლება მოხდეს, რომ ფსიქოზების ფსიქოლოგიაში შემდგომი ჩაღრმავების დროს, ნარცისიზმის მნიშვნელობა უფრო დიდი აღმოჩნდეს. გავიხსენოთ, რომ მე ახლა დგება ობიექტის მდგომარეობაში მისგან წარმოქმნილი მე იდეალის მიმართ; და რომ, შესაძლებელია, ჩვენ მიერ ნევროზების შესახებ სწავლაში გაცნობილი ყველა ურთიერთქმედება

გარე ობიექტსა და ერთობლივ მე - ს შორის, კვლავ განმეორდება მე - ს შიგნით ამ ახალ არენაზე.

აქ მე მსურს თვალყური ვადევნო ყველა შესაძლო შედეგიდან მხოლოდ ერთს და, გარდა ამისა, შემოგთავაზოთ სხვა ადგილას გადაუჭრელად დარჩენილი პრობლემების განხილვა. ყოველი, ჩვენთვის ცნობილი სულიერი დიფერენციაციებიდან, ფსიქიკური ფუნქციისთვის ახალ სიძნელეს წარმოადგენს, ზრდის მის ლაბილობას და შეიძლება ფუნქციის წყობიდან გამოსვლის (ე. ი. ავადმყოფობის) საწყისი წერტილი გახდეს. ჩვენი გაჩენის შემდეგ, აბსოლუტურად თვითკმაყოფილი ნარცისიზმიდან ნაბიჯი გადავდგით ცვლადი გარე სამყაროს აღქმისკენ და ობიექტების შეძენის დასაწყისისკენ; ამასთან დაკავშირებულია ის ფაქტი, რომ ამ მდგომარეობაში დიდი ხანის განმავლობაში ყოფნა არ შეგვიძლია, ამიტომ პერიოდულად ვტოვებთ მას და ძილში ვუბრუნდებით წინანდელ უშფოთველ მდგომარეობას და თავს ვარიდებთ ობიექტებს. მაგრამ, ამასთანავე, მივყვებით გარე სამყაროს მითითებას, რომელიც დღე და ღამის პერიოდული ცვლილებით დროებით ჩამოგვაშორებს ჩვენზე მოქმედ გამაღიზიანებლების დიდ ნაწილს. მეორე მაგალითი, რომელსც დიდი მნიშვნელობა აქვს პათოლოგიისთვის, ამგვარ შეზღუდვას არ ექვემდებარება. ჩვენი განვითარების პროცესში, საკუთარი სულიერი სამყარო დაყვავით კოჰერენტულ⁶³ მე - დ და მის საზღვრებს მიღმა მყოფ არაცნობიერ განდევნილად, და ჩვენ ვიცით, რომ ამ ახალწარმონაქმნების სტაბილურობა მუდმივი რყევებისკენაა მიდრეკილი. ძილში და ნევროზის დროს ის, რაც განდევნილი იყო, შეშვებას ითხოვს და აკაკუნებს კარზე, რომელიც წინაღობებით არის

⁶³ კოჰერენტული (ლათინური cohaerens - კავშირში მყოფი).

დაცული; ჯანმრთელ მდგომარეობაში კი განსაკუთრებულ ხერხებს ვიყენებთ, რათა განდევნილი წინააღმდეგობების გვერდის ავლით ჩვენს მე - ში დროებით მივიღოთ, და ამით სიამოვნება განვიცადოთ. მახვილგონივრულობა და იუმორი, აგრეთვე ნაწილობრივად ის, რაც მთლიანობაში კომიკურია, შეიძლება ამ თვალსაზრისით განვიხილოთ. ნევროზების ფსიქოლოგიის ყოველი მცოდნესათვის ცნობილია ასეთი მაგალითები, რომელთაც დიდი მნიშვნელობა არ აქვთ, მაგრამ მე ჩაფიქრებულის გამოყენებაზე გადასვლას ვჩქარობ.

სრულიად დასაშვებია, რომ მე - იდეალი და მე ერთმანეთს დიდი ხნით ვერ გაემიჯნონ და დროგამოშვებით უკუგანვითარება განიცადონ. ყველა აკრძალვის და შეზღუდვის დროს, რაც მე - ს ეხება, აკრძალვის პერიოდული დარღვევა წარმოადგენს წესს, რასაც, მაგალითად, ადასტურებს იმ დღესასწაულების ინსტიტუტი, რომლებიც კანონით აკრძალული ექსცესების გარდა თავიდანვე არაფერს არ წარმოადგენენ, და სწორედ ეს გათავისუფლება ანიჭებს მათ მხიარულ ხასიათს⁶⁴. რომაელების სატურნალიები და ჩვენი დღევანდელი კარნავალი ამ მნიშვნელოვანი თვისებით ემთხვევიან პირველყოფილი ადამიანების დღესასწაულებს, რომლებიც წმინდა მცნებების დარღვევის დროს ჩვეულებრივად მთავრდებოდა ყველა სახის გარყვნილებებით. მაგრამ მე - იდეალი მოიცავს ყველა შეზღუდვის ჯამს, რომელთაც მე უნდა დაემორჩილოს, და ამიტომ იდეალის გაუქმება უდიდესი დღესასწაული უნდა იყოს მე - სთვის, რომელიც შეიძლება კვლავ იყოს საკუთარი თავის კმაყოფილი⁶⁵.

⁶⁴ იხილეთ „ტოტემი და ტაბუ“.

⁶⁵ ტროტერს განდევნა გამოჰყავს ჯოგური ლტოლვიდან. „ნარცისიზმის შესავალში“ ვთქვი, რომ იდეალის წარმოქმნა წარმოადგენს განდევნის

„როცა მე - ში რაღაც ემთხვევა მე - იდეალს, ყოველთვის წარმოიქმნება ტრიუმფის შეგრძნება. დანაშაულის გრძნობა (და არასრულფასოვნობის გრძნობაც) შეიძლება გაგებულ იქნას, როგორც უთანხმოების გამოხატვა მე და მე - იდეალს შორის.“

როგორც ცნობილია, არიან ადამიანები, რომელთა გუნება რომელიმე შუალედური მდგომარეობის მეშვეობით, პერიოდულად იცვლება გადაჭარბებული გულდამძიმებულობიდან ძალიან კარგ გუნებად, ამასთან ერთად, ეს რხევები ვლინდებიან მკვეთრად განსხვავებული ამპლიტუდებით ოდნავ შესამჩნევადან ყველაზე უკიდურესამდე, რომლებიც მელანქოლიის ან მანიის სახით ძალიან ტანჯავენ ადამიანებს და ანგრევენ მათ ცხოვრებას. გუნების ამ ციკლური დარღვევის ტიპიურ შემთხვევებში გარეშე მიზეზები, როგორც ჩანს, გადამწყვეტ როლს არ თამაშობენ; შინაგანი მოტივები ამ ავადმყოფებს ან საერთოდ არ გააჩნიათ, ან ისეთივეა, როგორც ყველა დანარჩენ ადამიანში. ამის გამო ჩვენთვის დამახასიათებელია ამ შემთხვევის როგორც არა ფსიქოგენურის განხილვა. გუნების ციკლური დარღვევის სრულიად ანალოგიური იმ სხვა შემთხვევების შესახებ, რომლებიც ადვილად შეიძლება დავიყვანოთ სულიერ ტრამვებზე, საუბარი უფრო მოგვიანებით გვექნება.

შესაბამისად ჩვენთვის უცნობია გუნების ამ სპონტანური რხევების მიზეზი და გაუგებარია მელანქოლიის მანიით შეცვლის მექანიზმი. ამ ავადმყოფებისთვის მნიშვნელოვანი იქნებოდა ჩვენი ვარაუდი იმის შესახებ, რომ მათი მე - იდეალი დროებით გაიხსნა მე - ში, მას შემდეგ, როცა მან

პირობას მე -ს მხრიდან. ეს - უფრო ოდნავ სხვაგვარად გამოთქმული იგივე აზრია, ვიდრე წინააღმდეგობა.

განსაკუთრებით მკაცრი რეაგირება მოახდინა.

გაურკვევლობის თავიდან აცილების მიზნით, კონსტანტაციას ვახდენთ: ჩვენი მე ს ანალიზის საფუძველზე უეჭველია, რომ მანიაკალურად დაავადებულის მე ერწყმის მე - იდეალს, და ადამიანს უხარია შეკავებების, შიშის და თვითბრალდებების უქონლობა, იმიტომ, რომ იმყოფება ტრიუმფალურ და თვითკმაყოფილურ განწყობილებაში, რომელსაც ვერავითარი თვითკრიტიკა ვერ არღვევს. ნაკლებად ცხადია, მაგრამ მაინც მეტად ალბათურია, რომ მელანქოლიკის ტანჯვა წარმოადგენს მე - ს ორივე ინსტანციას შორის მკვეთრი უთანხმოების გამოხატვას, რომლის დროსაც მეტისმეტად მგრძნობიარე მე - იდეალი დაუნდობლად გმობს მე - ს საკუთარი თავის დამცირების ბოდვაში. გადაუწყვეტი რჩება მხოლოდ ერთი საკითხი, საჭიროა თუ არა ვეძებოთ მე და მე იდეალს შორის ამ შეცვლილი ურთიერთობების მიზეზი ჩვენ მიერ ზევით პოსტულირებული ახალი ინსტანციების წინააღმდეგ პერიოდულ პროტესტებში, თუ ამაზე პასუხისმგებელია სხვა გარემოებები.

მანიაკალურ მდგომარეობაში გადასვლა სავალდებულო არ არის მელანქოლიური დეპრესიის კლინიკური სურათის შესაქმნელად. არსებობენ როგორც მარტივი, ერთდროული, ასევე პერიოდულად განმეორებადი მელანქოლიის ფორმები, რომლებიც არასოდეს გადადიან მანიაკალურ მდგომარეობაში. სხვა მხრივ, არსებობენ მელანქოლიები, რომელთა დროსაც, ეთნოლოგიურ როლს საბაზი ასრულებს. ისეთ მელანქოლიებს, რომლებიც საყვარელი ობიექტის დაკარგვის შემდეგ წარმოიქმნებიან, იქნება ეს მისი სიკვდილი თუ გარემოებათა დამთხვევა, მივყავართ ობიექტიდან ლიბიდოს გასვლამდე. ასეთი ფსიქოგენური მელანქოლია შეიძლება გადავიდეს მანიაში, და ეს ციკლი

შეიძლება რამდენჯერმე განმეორდეს, როგორც გარეგნულად სპონტანური მელანქოლიის დროს. მაშასადამე, აქ ურთიერთობა საკმაოდ გაურკვეველია, ამასთან ერთად ფსიქოანალიტიკურად გამოკვლეულ იქნა მხოლოდ მცირე რაოდენობის მელანქოლიის ფორმები და შემთხვევები⁶⁶. ჯერჯერობით ჩვენთვის ცნობილია მხოლოდ ის შემთხვევები, რომლებშიც ობიექტზე უარს ამბობდნენ იმის გამო, რომ ის არ აღმოჩნდა სიყვარულის ღირსი. შემდეგ ის იდენტიფიკაციის გზით კვლავ აღიმართებოდა მე - ში და მკაცრად იგმოზოდა მე - იდეალის მიერ. ობიექტის მიმართ საყვედურები და აგრესია მელანქოლიური თვითბრალდების სახით ვლინდებიან⁶⁷.

ეს მელანქოლია შეიძლება მანიაში გადავიდეს; მაშასადამე, ეს შესაძლებლობა წარმოადგენს თვისებას, რომელიც არ არის დამოკიდებული ავადმყოფობის სურათის დანარჩენი თავისებურებებისგან.

ამასთან ერთად მე ვერ ვხედავ დაბრკოლებებს იმასთან დაკავშირებით, რომ ორივე სახის მელანქოლიაში როგორც ფსიქოგენურში, ისე სპონტანურში გავითვალისწინოთ მე ს პერიოდული პროტესტის მომენტი მე იდეალის წინააღმდეგ. სპონტანური მელანქოლიის შემთხვევაში შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მე იდეალი მიდრეკილია განსაკუთრებული სიმკაცრისადმი, რომელსაც შემდეგ ავტომატურად მოსდევს მისი დროებითი გაუქმება. ფსიქოგენური მელანქოლიის დროს მე ში პროტესტი იმის შედეგად აღიძვრება, რომ მისი იდეალი ცუდად ეპყრობა მას, ხოლო ეს ურთიერთობა წარმოადგენს

⁶⁶ იხილეთ Abraham (1912).

⁶⁷ ზუსტად რომ ვთქვათ: ისინი იმალებიან საკუთარი მე - ს საყვედურების უკან, მათ ანიჭებენ სიმტკიცეს, მდგრადობას და ურღვევობას, რომლებითაც თავს იჩენენ მელანქოლიკების თვითბრალდებები.

მე - ს უარყოფილ ობიექტთან იდენტიფიკაციის შედეგს⁶⁸.

⁶⁸ ზოგიერთ შემდგომ განსჯას მელანქოლიის შესახებ „მე და იგი“ შეიცავს (*Freud S., Das Ich und das Es, Wien. G. W., 1923.*).

XII. დამატება

კვლევის პროცესში, რომელიც დასასრულამდე მივიყვანეთ, ჩვენთვის სხვადასხვა შემოვლითი გზები გაიხსნა, რომლებსაც თავდაპირველად თავს ვარიდებდით, მაგრამ მათთან ახლო ურთიერთობა გვქონდა. ჩვენ გვსურს, რომ აქ ავანაზღაუროთ ის, რაც გამოგვჩა.

ა) განსხვავება მე - ს იდენტიფიკაციასა და მე - იდეალის ობიექტით შეცვლას შორის საინტერესო ახსნას პოულობს ორ დიდ ხელოვნურ მასაში, რომლებიც დასაწყისში შევისწავლეთ, - ჯარში და ქრისტიანულ ეკლესიაში.

ამჟამად, რომ ჯარისკაცი საკუთარი უფროსისგან, ე. ი., ასე ვთქვათ, თავისი არმიის სარდლისგან, ქმნის იდეალს, იმ დროს როცა ის იდენტიფიცირდება თავის ტოლ ჯარისკაცებთან და მე - ს ამ ერთობიდან გამოჰყავს ამხანაგური ურთიერთობების ვალდებულება, იმისთვის, რომ ერთმანეთს დაეხმარონ და ყველა სიკეთე გაუზიარონ. მაგრამ ის სასაცილოა, როცა მას სარდალთან იდენტიფიცირება სურს. ეგერი „ვალენშტეინის ბანაკში“ (სცენა 6) ამასთან დაკავშირებით ვახმისტრს დასცინის:

ჩახველებაშიც, და ფურთხებაშიც მას კარგად ბაძავთ...

სხვა ვითარებაა კათოლიკურ ეკლესიაში. ყოველ ქრისტიანს უყვარს ქრისტი, როგორც თავისი იდეალი და საკუთარ თავს სხვა ქრისტიანებთან იდენტიფიკაციით დაკავშირებულად გრძნობს. მაგრამ ეკლესია მისგან უფრო მეტს მოითხოვს. ის, ამის გარდა, ქრისტესთან უნდა იდენტიფიცირდეს, და ყველა ქრისტიანი ისე უნდა უყვარდეს, როგორც ისინი ქრისტეს უყვარდა. ამგვარად, ორივე შემთხვევაში ეკლესია მოითხოვს იმ ლიბიდოზური პოზიციის შევსებას, რომელიც მასური წარმონაქმნის გამო გაჩნდა. იდენტიფიკაცია იქ უნდა დაემატოს, სადაც ობი-

ექტის არჩევა მოხდა; ობიექტური სიყვარული კი - იქ, სადაც იდენტიფიკაცია არსებობს. ეს დამატება, უეჭველად, გადის მასის კონსტიტუციის საზღვრებიდან. შეიძლება იყო კარგი ქრისტიანი, მაგრამ შორს იყო იმ აზრიდან, რომ საკუთარი თავი ქრისტეს ადგილზე დააყენო და ყველა ადამიანი მის მსგავსად გიყვარდეს. სუსტ ადამიანს ხომ არ გააჩნია იმის საჭიროება, რომ საკუთარ თავზე მიიწეროს სულის სიდიადე და მაცხოვრის სულიერი ძალა. მაგრამ მასაში ლიბიდოს ეს შემდგომი განაწილება წარმოადგენს, ალბათ, მომენტს, რომელზე დაყრდნობითაც, ქრისტიანობა პრეტენზიას აცხადებს უმაღლესი ზნეობის ფლობაზე.

ბ) ჩვენ ვსაუბრობდით, რომ კაცობრიობის სულიერ განვითარებაში შეიძლება მივუთითოთ იმ ადგილზე, სადაც ინდივიდების გადასვლა მოხდა მასების ფსიქოლოგიიდან ინდივიდუალურზე⁹⁹.

ამისთვის საჭიროა, რომ მცირე ხნით დავუბრუნდეთ მითს პირველყოფილი ურდოს მამის შესახებ. ის შემდგომში სამართლიანად იქნა განდიდებული სამყაროს შემქმნელამდე, რადგან მან გააჩინა ყველა ვაჟიშვილი, რომლებმაც შეადგინეს პირველი მასა. ის იყო იდეალი ყოველი მათგანისათვის, მისი ეშინოდათ და პატივს ცემდნენ, რამაც შემდეგში ტაბუს ცნება შექმნა. ერთხელ ეს ბრბო ერთად შეიკრიბა, მოკლეს მამა და დაგლიჯეს. მასიდან ვერცერთმა გამარჯვებულმა ვერ შეძლო მისი ადგილის დაკავება, ხოლო როცა რომელიღაცამ სცადა ამის გაკეთება, მაშინ ბრძოლა იქამდე გაგრძელდა, სანამ არ გაიგეს, რომ მათ უარი უნდა ეთქვათ მამისეულ მემკვიდრეობაზე. შემდეგში მათ შექმნეს ტოტემური სამმო, სადაც ყველა თანაბარ უფლებას

⁹⁹ შემდეგ გადმოცემული იმყოფება ოტო რანკთან აზრების გაცვლის გავლენის ქვეშ /დამატება გაკეთებულია 1923 წელს/ („დონ ჟუანის სახე“, რანკი, 1922).

ფლობდა და ერთმანეთთან დაკავშირებულნი იყვნენ ტოტემური აკრძალვებით, რომლებიც ინახავდნენ ბოროტმოქმედების შესახებ ხსოვნას და ის უნდა მოენანიებიათ. მაგრამ მიღწეულით უკმაყოფილება მაინც დარჩა და ახალი მოვლენების წყარო გახდა. ის ადამიანები, რომლებიც ძმურ მასაში იყვნენ გაერთიანებულები, თანდათან მიუახლოვდნენ ძველი მდგომარეობის ახალ დონეზე აღდგენას, მამაკაცი კვლავ გახდა ოჯახის უფროსი და გააუქმა ქალების ბატონობის უმამობის პერიოდში დაწესებული პრივილეგიები. კომპენსაციის სახით, მან, როგორც ჩანს, შემდეგ აღიარა დედისეული ღვთაებები, რომელთა ქურუმებსაც, დედის უსაფრთხოების მიზნით, კასტრაცია უტარდებოდათ, იმ მაგალითის მიხედვით, რომელსაც ოდესღაც პირველყოფილი ურდოს მამა იძლეოდა; და მაინც ახალი ოჯახი ძველის აჩრდილს წარმოადგენდა, მამები ბევრი იყო და ყოველი მათგანი სხვების უფლებებით იყო შეზღუდული.

როგორც ჩანს, მამის დაკარგვასთან დაკავშირებული სევდა ინდივიდს აიძულებდა გათავისუფლებულიყო მასიგან და მამის ადგილი დაეკავებინა. ის, ვინც ეს პირველად გააკეთა, ეპიკური პოეტი იყო; მან თავის ფანტაზიაში გადადგა ეს ნაბიჯი. პოეტმა სინამდვილე ასახა თავისი ვნებიანი სურვილების შესაბამისად. მან მოიგონა გმირული მითი. გმირი ის იყო, ვინც მარტომ მოკლა მამა, რომელიც მითში ფიგურირებს ტოტემური ურჩხულის სახით. ზუსტად იმის მსგავსად, როგორც პატარა ბიჭისტვის პირველი იდეალი მამა იყო, პოეტმა პირველი მე - იდეალი იმ გმირში შექმნა, რომელსაც მამის შეცვლა სურდა. გმირის პროტოტიპად, ალბათ, გამოდიოდა დედისთვის საყვარელი უმცროსი ვაჟიშვილი, რომელსაც ის იცავდა მამის ეჭვიანობისგან და რომელიც პირველყოფილი ურდოს დროს გახდა მამის მემკვიდრე. პირველყოფილი

დროის მცდარ პოეტურ გადამუშავებაში ქალი, რომელიც მკვლელობისთვის ჯილდოს და საცდურს წარმოადგენდა, ალბათ, ამ ბოროტმოქმედების მიზეზი და წამქეზებელი გახდა.

გმირი მარტო ასრულებს იმ მოქმედებებს, რომლის შესრულების უნარი მხოლოდ მთელ ურდოს გააჩნია. რანკეს მიხედვით, ეს ზღაპარი ინახავს უარყოფითი ვითარების კვალს. რადგან ხშირად აღმოჩნდება, რომ გმირს (უმეტეს შემთხვევაში ეს უმცროსი ვაჟიშვილია, არც ისე იშვიათად ის, რომელიც თავის სუროგატ მამასთან თავს ისულებს, ე. ი. საშიში არ არის), რომელსაც რთული ამოცანის გადაწყვეტა უხდება, ამ ამოცანას მხოლოდ პატარა ცხოველების (ფუტკრები, ჭიანჭველები) გროვის დახმარებით გადაჭრის. ესენი, როგორც ჩანს, ძმები არიან პირველყოფილი ურდოდან, იმის მსგავსად, როგორც სიზმრის სიმბოლიკაში მწერები, პარაზიტები აღნიშნავენ ძმებს და დებს (დამცინავად: როგორც პატარა ბავშვებს). ამის გარდა, ყოველი მოცემული მითიდან და ზღაპრიდან ადვილად შეიძლება გამოვიცნოთ გმირული ქმედების შემცველი.

მაშასადამე, მითი წარმოადგენს იმ ნაბიჯს, რომლის დახმარებითაც ინდივიდი გამოდის მასების ფსიქოლოგიიდან. პირველი მითი, უეჭველად, ფსიქოლოგიური, გმირული მითი იყო; მითი სამყაროს შესახებ, როგორც ჩანს, გაცილებით გვიან გაჩნდა. პოეტი, რომელმაც ეს ნაბიჯი გადადგა და ასეთი სახით თავის ფანტაზიაში გამოეყო მასას, როგორც რანკი აღნიშნავს, რეალობაში მაინც შეძლებს მასთან უკან დასაბრუნებელი გზის პოვნას. ის ხომ მასასთან მიდის და მას უყვება თავისი გმირის იმ მოქმედებების შესახებ, რომლებიც მან მოიფიქრა. არსებითად, ეს გმირი არავინაა, თავად პოეტის გარდა. ამასთან ერთად ის ეშვება რეალობის დონემდე, ხოლო თავისი მსმენელები ფანტაზიის

დონემდე აჰყავს. მსმენელები კი პოეტს უგებენ: მათ შეუძლიათ გმირთან იდენტიფიცირება პირველყოფილ მამასთან სევდით აღსავსე ურთიერთობის საფუძველზე⁷⁰.

გმირული მითის სიცრუე კულმინაციას აღწევს, როცა გმირის გაღმერთება ხდება. ალბათ, გაღმერთებული გმირი უფრო ადრე არსებობდა, ვიდრე ღმერთი მამა, ის იყო პირველყოფილი მამის, როგორც ღმერთად დაბრუნებულის, წინამორბედი. ქრონოლოგიურად ღმერთების რიგს შემდეგი სახე ჰქონდა: ღმერთი - დედა — გმირი — ღმერთი მამა. მაგრამ მხოლოდ ასეთი დაუვიწყარი პირველყოფილი მამის ამადლებით, ღვთაებამ შეიძინა ის სახე, რომლითაც ჩვენთვის დღესაც ცნობილია⁷¹.

გ) ამ სტატიაში ბევრი ვილაპარაკეთ უშუალო და მიზანშეკავებულ სექსუალურ ლტოლვებზე და უფლება გვაქვს იმის იმედი ვიქონიოთ, რომ ეს გაყოფა არ შეხვდება დიდ წინააღმდეგობას. მაგრამ ამ საკითხის დაწვრილებითი განხილვა ზედმეტი იქნება, მაშინაც კი, თუ ის ჩვენ მიერ ნათქვამს მეტწილად გაიმეორებს.

პირველი, მაგრამ ამასთან ერთად მიზანშეკავებული სექსუალური ლტოლვების საუკეთესო მაგალითი, ბავშვის ლიბიდოზურმა განვითარებამ გაგვაცნო. ყველა ის გრძნობა, რომელსაც ბავშვი განიცდის საკუთარი მშობლებისადმი და მისი მომვლელი ადამიანებისადმი, ყოველგვარი შეზღუდვების გარეშე გადადის იმ სურვილებში, რომლებიც ბავშვის სექსუალურ მისწრაფებას გამოხატავენ. ბავშვი ამ საყვარელი ადამიანებისგან მოითხოვს ყველა იმ სინაზეს, რომელიც მისთვის ცნობილია: მას სურს მათი კოცნა, მათ-

⁷⁰ შეადარეთ *Hans Sachs* (1920).

⁷¹ ამ შემოკლებულ გადმოცემაში მე უარის თქმა მომიწია საგებზე, მითებზე, ზღაპრებზე, ჩვეულებების ისტორიაზე და ა. შ., რომლებითაც შემეძლო დამედასტურებინა ეს კონსტრუქცია.

თან შეხება, მათი დათვალიერება, მას უნდა მათი გენიტალიების ნახვა და სქესობრივი აქტის შესრულებაზე დასწრება, ის დედას ან ძიძას მასზე დაქორწინებას ჰპირდება, იმისგან დამოუკიდებლად, თუ რას გულისხმობს ამაში, მამისთვის ბავშვის გაჩენას აპირებს და ა. შ. ბავშვობის ნარჩენების პირდაპირი დაკვირვება, ასევე შემდგომი ანალიტიკური გაშუქება, არავითარ ეჭვს არ ტოვებენ ნაზი და ეჭვიანი გრძნობების უშუალოდ სექსუალურ განზრახვებთან გაერთიანებაში და გვიჩვენებენ, თუ როგორ ხდის ბავშვი საყვარელ ადამიანს ყველა თავისი ჯერ კიდევ არასაკმარისად კონცენტრირებული სექსუალური მისწრაფებების ობიექტად.

ბავშვის სიყვარულის პირველი ფორმა, ტიპიურ შემთხვევაში ოიდიპოსის კომპლექსთან დაკავშირებული, როგორც ცნობილია, შემდეგში, ლატენტური პერიოდის დაწყებასთან ერთად განიდევენება. ის, რაც განდევნის შემდეგ რჩება, წარმოგვიდგება იგივე ადამიანებისადმი განსაკუთრებით ნაზი სიყვარულის სახით, მაგრამ, მას, უკვე ვეღარ ვუწოდებთ „სექსუალურს“. ფსიქონალიზს, რომელიც აშუქებს სულიერი ცხოვრების სიღრმეებს, არ უჭირს აჩვენოს, რომ პირველი ბავშვური წლების სექსუალური კავშირებიც ასევე აგრძელებენ არსებობას, მაგრამ უკვე განდევნილ და არაცნობიერ მდგომარეობაში. ფსიქონალიზი გვაძლევს იმის მტკიცების საშუალებას, რომ ყველგან, სადაც ნაზ გრძნობას ვხვდებით, ის წარმოადგენს მოცემულ პირთან ან მის პროტოტიპთან (*Imago*) სრულიად „გრძნობადი“ ობიექტური კავშირის მემკვიდრეს. მას შეუძლია გვიჩვენოს - რასაკვირველია, არა სპეციალური კვლევის გარეშე, - მოცემულ შემთხვევაში არსებობს თუ არა ეს წინა სექსუალური ლტოლვა განდევნილ მდგომარეობაში, თუ უკვე ჩამქრალია. ეს შეიძლება უფრო გარკვევით გამოვთქვათ:

დადგენილია, რომ ის უწინდებურად არსებობს როგორც ფორმა და შესაძლებლობა, და რეგრესიის შედეგად ნებისმიერ მომენტში შეუძლია კვლავ გააქტიურება; რჩება შეკითხვა, თუ ამჟამად როგორი აქტივობის და მოქმედი ძალის მფლობელია, რომელზე პასუხის გაცემა ყოველთვის შეუძლებელია. ამავე დროს თანაბრად უნდა მოვერიდოთ შეცდომების ორ წყაროს, როგორც სცილას - განდევნილის არაცნობიერის შეუფასებლობას, ასევე ქარიზდასაც მიდრეკილებას იმისკენ, რომ ნორმალური მხოლოდ პათოლოგიური მასშტაბებით გაიზომოს.

ფსიქოლოგიას, რომელსაც არ სურს ან არ შეუძლია განდევნის სიღრმეებში შეღწევა, ნაზ ემოციურ კავშირებს აუცილებლად წარმოადგენს იმ მისწრაფებების გამოსახვით, რომლებიც სექსუალური მიზნისკენ არ არიან მიმართულნი, თუმცა ისინი იმ მისწრაფებებისგან წარმოიქმნენ, რომელთაც ასეთი მიმართულება აქვთ⁷².

ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეს მისწრაფებები გადაიხარნენ ამ სექსუალური მიზნებიდან, მაგრამ ძნელია მეტაფსიქოლოგიის მოთხოვნების დაკმაყოფილება მიზნიდან ასეთი გადახრის გამოსახვის დროს. თუმცა, ეს მიზანშეკავებული ლტოლვები წინანდებურად ინახავენ ზოგიერთებს თავდაპირველი სექსუალური მიზნებიდან; თვით ის, ვინც ნაზად გვიყვარს, მეგობარიც, თაყვანისმცემელიც ეძებს ფიზიკურ სიახლოვეს და სურს ხედავდეს ადამიანს, რომელიც მას უყვარს „პავლე მოციქულის სულისკვეთებით“. თუ გნებავთ, შეგვიძლია ვადიაროთ, რომ მიზნიდან ამ გადახრაში ჩვენ ვხედავთ სექსუალური ლტო-

⁷² უეჭველია, რომ მტრულ გრძნობებს რამდენადმე რთული აღნაგობა აქვთ. (მხოლოდ პირველ გამოცემაში ეს შენიშვნა სხვანაირად ისმის: „მტრული გრძნობები, რომელთაც რამდენადმე რთული აღნაგობა აქვთ, არ წარმოადგენენ ამისგან გამონაკლისს“).

ლევების სუბლიმაციის დასაწყისს ან მათი საზღვრების უფრო მეტად გაფართოებას. მიზანშეყავებულ სექსუალურ ლტოლვებს დიდი ფუნქციონალური უპირატესობა აქვთ შეუკავებლებთან შედარებით, რადგან მათ სრული დაკმაყოფილების უნარი არ გააჩნიათ; ისინი განსაკუთრებით გამოსადეგნი არიან ხანგრძლივი კავშირების შესაქმნელად, რადგან უშუალოდ სექსუალური ლტოლვები დაკმაყოფილების დროს ყოველთვის კარგავენ საკუთარ ენერგიას და უნდა დაელოდნენ განახლებას სექსუალური ლიბიდოს განმეორებითი დაგროვების შედეგად, თანაც ამ დროში შეიძლება ობიექტი შეიცვალოს. შეკავებულ ლტოლვებს უნარი აქვთ ნებისმიერი რაოდენობით შეერიონ შეუკავებლებს, შეუძლიათ განიცადონ უკუ გარდაქმნა და გადაიქცნენ შეუკავებლებად, იმის მსგავსად, როგორც მათგან წარმოიქმნენ.

ცნობილია, რომ პატივისცემაზე და აღფრთოვანებაზე დაფუძნებული მეგობრული ხასიათის ურთიერთობებიდან, ადვილად ვითარდებიან ეროტიკული სურვილები („*Embrassez-moi pour l'amour du Grec*”⁷³, მოლიერი) მასწავლებელს და მოსწავლეს შორის, მსახიობსა და აღფრთოვანებულ მსმენელს (განსაკუთრებით, თუ ქალია) შორის. უფრო მეტიც, ასეთი ემოციური კავშირების წარმოქმნა, რომლებიც თავდაპირველად არავითარი მიზნებისთვის არ იღწვოდნენ, უშუალოდ ქმნის გაკვალულ გზას სექსუალური ობიექტის ასარჩევად. პფისტერმა თავის ნაშრომში „გრაფ ფონ ცინცენდორფის ღვთისმოსაობა” (1910), იმის არაერთი ძალიან ნათელი მაგალითი აჩვენა, თუ როგორი სიმსუბუქით და ინტენსიურობით გარდაიქმნება რელიგიური კავშირი მგზნებარე სექსუალურ აღ-

⁷³ „გადამეხვეთ ბერძნულის სიყვარულის გამო” (ფრანგ.).

გზნებად. სხვა მხრივ, ასევე უშუალო, არახანგრძლივი სექსუალური მისწრაფებების მტკიცე, განსაკუთრებულ ნაზ კავშირად გარდაქმნაც წარმოადგენს რაღაც მეტად ჩვეულებრივს, და იმ ქორწინების კონსოლიდაცია, რომელიც ვნებიანი სიყვარულის შედეგია, უმეტეს შემთხვევაში ამ პროცესზე არის დაფუძნებული.

უთუოდ არ გაგვიკვირდება, როცა გავიგებთ, რომ მიზანშეკავებული სექსუალური მისწრაფებები მიიღებიან უშუალოდ სექსუალური მისწრაფებებიდან იმ შემთხვევაში, როცა სექსუალური მიზნების მისაღწევ გზაზე შიდა ან გარე დაბრკოლებები დგანან. ლატენტურ პერიოდში განდევნილები წარმოადგენენ ასეთ შიდა - ან უკეთესია ითქვას: შინაგანად გამხდარ - დაბრკოლებას. პირველყოფილი ურდოს მამის თაობაზე ჩვენ ვივარაუდეთ, რომ თავისი სექსუალური შეუწყნარებლობით ის ყველა ვაჟიშვილს აიძულებს თავი შეიკავოს, და ასეთი სახით, თავს ახვევს მიზანშეკავებულ კავშირებს, იმ დროს როცა თავისთვის იტოვებს თავისუფალი სექსუალური ტკობის უფლებას, და შესაბამისად, დაუკავშირებელი რჩება. ყველა იმ კავშირს, რომელზეც დაფუძნებულია მასა, მიზანშეკავებული ლტოლვების ხასიათი აქვს. მაგრამ ამასთან ერთად ჩვენ მივადექით ახალი თემის განხილვას - უშუალო სექსუალური ლტოლვების მასურ წარმონაქმთან ურთიერთობებს.

დ) ორი უკანასკნელი შენიშვნით ჩვენ მზად ვართ იმის ასაღიარებლად, რომ უშუალო სექსუალური მისწრაფებები არახელსაყრელნი არიან მასის წარმოქმნისთვის. მართალია ოჯახის განვითარების ისტორიაშიც არსებობდნენ სექსუალური სიყვარულის მასური ურთიერთობები (ჯგუფური ქორწინება), მაგრამ მე სთვის რაც უფრო მნიშვნელოვანი ხდებოდა სქესობრივი სიყვარული, რაც უფრო ძლიერად ვლინდებოდა მასში შეყვარებულობა, ის მით

უფრო დაჟინებით მოითხოვდა ორი პერსონით შეზღუდვას - *una cum uno* ⁷⁴, - დადგენილს გენიტალური მიზნის ხასიათით. პოლიგამური მიდრეკილებები იძულებული იყვნენ ობიექტის თანმიმდევრული შეცვლით დაკმაყოფილებულიყვნენ.

ორივე პირი, რომლებიც ერთმანეთს მიეცნენ სექსუალური დაკმაყოფილების მიზნის მისაღწევად, პროტესტს აცხადებენ ჯოგური ლტოლვის და მასური გრძნობის წინააღმდეგ, ისინი განმარტოებას ეძებენ. ისინი რაც უფრო ძლიერად არიან შეყვარებულები, მით უფრო მეტად აკმაყოფილებენ ერთმანეთს. პროტესტი მასის გავლენის წინააღმდეგ თავს იჩენს, როგორც სირცხვილის გრძნობა. სექსუალური ობიექტის არჩევანი იმ ზარალისგან, რომ დაიცვან, რომელიც შეიძლება მასურმა კავშირმა მიაყენოს, იყენებენ ეჭვიანობის მძლავრ გამოვლენას. როცა ნაზი, ე. ი. პირადი, სასიყვარულო ურთიერთობების ფაქტორი სრულად იხევს უკანა პლანზე გრძნობადთან შედარებით, მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი წყვილის სქესობრივი კავშირი სხვა პირების თანდასწრებით ან ერთდროული სქესობრივი აქტები ჯგუფის შიგნით (როგორც ეს ორგიის დროს ხდება). მაგრამ ეს წარმოადგენს სქესობრივი ურთიერთობების იმ ადრინდელი მდგომარეობის რეგრესიას, რომელშიც შეყვარებულობა ჯერ კიდევ არავითარ როლს არ თამაშობდა, ხოლო სექსუალური ობიექტები განიხილებოდნენ როგორც თანაბარმნიშვნელოვანნი, დაახლოებით ისე, როგორი ღვარძლითაც წარმოთქვა ბერნარდ შოუმ: იყო შეყვარებული - ნიშნავს შეუფერებლად გადააფასო ორ ქალს შორის განსხვავება.

საკმარისი მითითებები არსებობს იმის შესახებ, რომ შე-

⁷⁴ ერთი ერთზე (ლათინურად).

ყვარებულობა მხოლოდ მოგვიანებით შევიდა მამაკაცსა და ქალს შორის სექსუალურ ურთიერთობაში, ასე რომ სქესობრივ სიყვარულსა და მასურ კავშირს შორის მეტოქეობაც ასევე გვიან წარმოიქმნა. შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ ეს ვარაუდი შეუთავსებელია ჩვენს მითთან პირველყოფილი ოჯახის შესახებ. ძმების მიერ მამის მკვლელობა ხომ უნდა წაექეზებინა დედებისადმი და დებისადმი სიყვარულს, და ამ სიყვარულის სხვაგვარად წარმოდგენა შეუძლებელია, თუ ის არ არის მთლიანი და პრიმიტიული, ე. ი. ნაზი და გრძნობადი სიყვარულის ერთობა. მაგრამ ეს შეკამათება შემდგომი მსჯელობის დროს გადადის დადასტურებაში. მამის მკვლელობაზე რეაქციებიდან ერთ ერთი ხომ ტოტემური ეგზოგამიის დაწესება იყო, ნებისმიერი სექსუალური ურთიერთობის აკრძალვა ოჯახის იმ წევრ ქალებთან, რომლებიც ბავშვობიდან ნაზად უყვარდათ. ამით სოლი ჩაისო მამაკაცის ნაზ და გრძნობად მისწრაფებებს შორის; ეს სოლი დღესაც ღრმად არის ჩასობილი მის სასიყვარულო ცხოვრებაში⁷⁵. ამ ეგზოგამიის შედეგად მამაკაცის გრძნობადი მოთხოვნილებები უნდა დაკმაყოფილდეს უცხო და არასაყვარელ ქალებთან.

დიდ ხელოვნურ მასებში, ეკლესიაში და ჯარში, ქალისტოვის, როგორც სექსუალური ობიექტისთვის ადგილი არ არის. სასიყვარულო ურთიერთობები მამაკაცსა და ქალს შორის ამ ორგანიზაციების გარეთ რჩება. იქაც კი, სადაც მამაკაცებისგან და ქალებისგან შემდგარი მასები წარმოიქმნება, სქესობრივი განსხვავება არავითარ როლს არ თამაშობს. ნაკლებად აქვს აზრი შეკითხვას მასის გამაერთიანებელი ლიბიდოს ჰომოსექსუალური ან ჰეტერო-

⁷⁵ იხ. „სასიყვარულო ცხოვრებაში დამცირების შესახებ“. (*Freud S., Über die allgemeinste Erniedrigung des Liebeslebens*, G. W., 1912.).

სექსუალური ბუნების შესახებ, რადგან ის არ დიფერენცირდება სქესის მიხედვით და სრულიად არ აქცევს ყურადღებას ლიბიდოს გენიტალური ორგანიზაციის მიზნებს.

უშუალო სექსუალური მისწრაფებები ასევე ნაწილობრივ ინახავენ ინდივიდუალური გამოვლენების შესაძლებლობებს იმ ადამიანისთვის, რომელიც ჩვეულებრივად მასში იხსნება. იქ სადაც ისინი მეტისმეტად ძლიერები ხდებიან, ნებისმიერ მასურ წარმონაქმნს შლიან. კათოლიკურ ეკლესიას საფუძვლიანი მოტივები ჰქონდა, რათა მორწმუნეებისთვის დაუქორწინებლობის რეკომენდაცია მიეცა და მღვდელმსახურთათვის ცელიბატის მოთხოვნა დაეწესებინა, მაგრამ სასულიერო პირებისთვის შეყვარებულობა ხშირად იყო ეკლესიიდან გამოსვლის სტიმული. ქალისადმი სიყვარული ამგვარადვე არღვევს რასის მასურ კავშირებს, ეროვნულ განცალკევებულობას და სოციალურ კლასობრივ წყობას, ასრულებს რა ამასთან ერთად მნიშვნელოვან კულტურულ ამოცანებს. როგორც ჩანს, ჰომოსექსუალური სიყვარული გაცილებით უკეთ შეეთავსება მასურ კავშირებს, მაშინაც კი, როცა ის ვლინდება როგორც შეუკავებელი სექსუალური მისწრაფება, - გასაოცარი ფაქტია, რომლის ახსნამ შეიძლება შორს წაგვიყვანოს.

ფსიქონევროზების ფსიქოანალიტიკურმა კვლევებმა გვიჩვენა, რომ მათი სიმპტომები საჭიროებენ გამოყვანას განდევნილი, მაგრამ აქტიურად დარჩენილი უშუალო სექსუალური მისწრაფებებიდან. ეს ფორმულირება შეიძლება გავაუმჯობესოთ, თუ დავამატებთ: ან ისეთი მიზანშეკავებული მისწრაფებებიდან, რომელთა სრული შეკავება ვერ მოხერხდა ან სადაც ადგილი ჰქონდა დაბრუნებას განდევნილ სექსუალურ მიზანთან. ამ პირობას სრულად შესაბამეობა ის ფაქტი, რომ ნევროზი ადამიანს აქცევს ასო-

ციალურად, და აძევებს მას ჩვეული მასური წარმონაქმნიდან. შეიძლება ითქვას, რომ ნევროზი მასაზე ისეთივე დამშლელ ზემოქმედებას ახდენს, როგორსაც შეყვარებულობა. ამიტომ შეიძლება დავინახოთ, რომ იქ, სადაც მასის წარმოქმნისთვის მძლავრი სტიმული არსებობს, ნევროზი უკან იხევს და გარკვეული დროით შეუძლია მთლიანად გაქრეს. სრულიად დასაბუთებულად ცდილობდნენ ნევროზსა და მასის წარმოქმნას შორის არსებული დაპირისპირების თერაპიული მიზნებისათვის გამოყენებას. ისიც კი, ვინც არ განიცდის სინანულს თანამედროვე კულტურულ სამყაროში რელიგიური ილუზიების გაქრობის გამო, აღიარებს, რომ ისინი ნევროზული საშიშროებისგან მძლავრ დაცვას წარმოადგენენ იმ ადამიანებისთვის, რომლებსაც ეს ილუზიები აკავშირებენ⁷⁶. ყველა ამ კავშირებში რელიგიურ მისტიკურ ან ფილოსოფიურ მისტიკურ სექტებთან და გაერთიანებებთან ძნელი არ არის დავინახოთ სხვადასხვაგვარი ნევროზების ფსევდომკურნალობის გამოსახვა. ეს ყველაფერი დაკავშირებულია უშუალო და მიზანშეკავებული სექსუალური მისწრაფებების დაპირისპირებასთან.

როცა ნევროტიკი თავის ნებაზეა მიშვებული, ის იძულებულია თავის თავში შეცვალოს დიდი მასური წარმონაქმნები, საიდანაც გაძევებულ იქნა, საკუთარი სიმპტომატური წარმონაქმნებით. ის თავის თავში ქმნის საკუთარ ფანტასტიკურ სამყაროს, რელიგიას, ბოდვის სისტემას და, ასეთი სახით, დამახინჯებულად ასახავს კაცობრიობის ინსტიტუტებს, რაც ნათლად მიუთითებს უშუალო სექსუალური მისწრაფებების უზარმაზარ წვლილზე⁷⁷.

⁷⁶ იხილეთ „ტოტემი და ტაბუ“.

⁷⁷ იხილეთ „სექსუალობის თეორია“

ე) დასასრულს, დავამატოთ იმ მდგომარეობების შედარებითი შეფასებები, რომლებიც ჩვენ ლიბიდოზური თეორიის თვალსაზრისით შევისწავლეთ: შეყვარებულობა, ჰიპნოზი, მასა და ნევროზი.

შეყვარებულობა დაფუძნებულია უშუალო და მიზანშეკავებული სექსუალური მისწრაფებების ერთდროულ არსებობაზე, ამასთან ერთად ობიექტი იზიდავს მე - ს ნარცისული ლიბიდოს ნაწილს. შეყვარებულობის დროს არსებობენ მხოლოდ მე და ობიექტი.

ჰიპნოზი შეყვარებულობასთან იყოფს ამ ორი პერსონით შეზღუდვას, მაგრამ ის დაფუძნებულია მხოლოდ მიზანშეკავებულ სექსუალურ მისწრაფებებზე და ობიექტს აყენებს მე - იდეალის ადგილზე.

მასა ამ პროცესს ამრავლებს; ის ჰიპნოზს ემთხვევა მისი შემაკავშირებელი ლტოლვების ბუნებით და მე - იდეალის ობიექტით შეცვლით, მაგრამ ამას ამატებს იდენტიფიკაციას სხვა ინდივიდებთან, რასაც, ალბათ, ხელს უწყობდა თანაბარი ურთიერთობა ობიექტთან.

ორივე მდგომარეობა, როგორც ჰიპნოზი, ისე მასის წარმოქმნა, წარმოადგენს მემკვიდროებით ნაღვეებს ადამიანური ლიბიდოს ფილოგენეზიდან, ჰიპნოზი - როგორც განწყობილება, მასა, ამის გარდა, როგორც უშუალოდ გადმონაშთი. უშუალო სექსუალური მისწრაფებების შეცვლა მიზანშეკავებული სექსუალური მისწრაფებებით ორივე შემთხვევაში ხელს უწყობს მე და მე - იდეალის განცალკევებულობას, რომლის დაწყებას საფუძველი ჩაეყარა ჯერ კიდევ შეყვარებულობის დროს.

ნევროზი ამ რიგიდან ამოვარდნილია. ის დაფუძნებულია ადამიანური ლიბიდოს განვითარების თავისებურებაზე, შეწყვეტილ ლატენტურ პერიოდზე, უშუალოდ სექსუალური ფუნქციების ორმაგ დასაწყისზე. მას, ჰიპნოზის და

მასების წარმოქმნის მსგავსად, რეგრესიის თვისება გააჩნია, რასაც შეყვარებულობა თავს არიდებს. ნევროზი ყოველთვის იქ წარმოიქმნება, სადაც უშუალო სექსუალური მისწრაფებებიდან მიზანშეკავებული სექსუალური მისწრაფებებისკენ გადასვლა სრულად ვერ მოხერხდა, რაც შეესაბამება კონფლიქტს მე - ში არსებულ, ასეთი განვითარების მქონე, ლტოლვებსა და იმ ლტოლვებს შორის, რომლებიც განდევნილი არაგნობიერიდან მიისწრაფიან უშუალოდ საკუთარი დაკმაყოფილებისკენ (სწორედ ისე, როგორც სხვა, სრულიად განდევნილი ლტოლვები). შინაარსის მიხედვით ნევროზი მეტისმეტად მდიდარია, რადგან მოიცავს ყველა შესაძლებელ ურთიერთობას მე - ს და ობიექტს შორის: როგორც ისეთებს, რომლებშიც ობიექტი ინახება, ასევე ისეთებსაც, რომლებშიც მასზე უარს ამბობენ ან რომლებშიც ობიექტის როლს ასრულებს თვითონ მე; ამათ მიეკუთვნება კონფლიქტური ურთიერთობა მე -ს და მე იდეალს შორის.

სარჩევი

I.	შესავალი.....	3
✓ II.	მასის სულის გამოსახვა ლე ბონის მიერ.....	6
✓ III.	კოლექტიური სულიერი ცხოვრების სხვა შეფასებები.....	21
✓ IV.	შთაგონება და ლიბიდო.....	30
✓ V.	ორი ხელოვნური მასა: ეკლესია და ჯარი.....	37
VI.	კვლევის შემდგომი ამოცანები და მიმართულებები.....	47
VII.	იდენტიფიკაცია.....	55
VIII.	შეყვარებულობა და ჰიპნოზი.....	65
IX.	ჯოგური ლტოლვა.....	75
X.	მასა და პირველყოფილი ურდო.....	84
XI.	საფეხური მე - ში.....	95
XII.	დამატება.....	103

ზიგმუნდ ფროიდი

მასების ფსიქოლოგია
და მე - ს ანალიზი

რედაქტორი: თამაზ თურმანიძე

ტექნიკური რედაქტორი: ზურაბ მანდენაშვილი

გამოცემის რედაქტორი: მარინე მარკოზაშვილი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: ალექსანდრე კუზანაშვილი

დაიბეჭდა შპს „თეკა & კომპანია“-ში

გამომცემლობა „გეო“